

toks
[Pastas] dielive - Rusea
et. Kalvarija, Sw. g
Limbavas
Kun. J. Montvila.

KAI GRĮŽTA PRAEITIS

- Apie kun. Juožą Montvilą ir Titaniko nuskendimą
- Petro J. Montvilos prisiminimai

toila

V. Y.

neet

S MONTVILA
HC'O"

kė ir Lietuvių, ji gi-
elias aukas. Tarpe
s Juozapas Montvila
riampolės nav. Su-

Knygos gražinimo terminų
LAPELIS

Knygą prašome gražinti nurodytu laiku

Anksčiau ši knyga išduota _____ kartų

KAI GRĮŽTA PRAEITIS

Apie kun. Juozą Montvilą ir
Titaniko nuskendimą
Petro J. Montvilos prisiminimai

New York, N.Y.
1977

K 262.14(73)(882)(092)

MO-148

Knyga skiriama:

— prisiminti kun. Juozui Montvilai, kuris prieš 65 metus
nuskendo Titanikos laive

— Petro J. Montvilos 90 metų amžiaus sukakčiai
paminėti

Marijampolės Petro Kriaučiūno
viešoji biblioteka (Vytauto g. 20)
Informacijos skyrius Nr. 70
invent. Nr. 06/8968

Išleista Petro J. Montvilos artimųjų lėšomis
1977 metais

Spaudė pranciškonų spaustuvė,
341 Highland Blvd., Brooklyn, N.Y. 11207

VIETOJ PAMINKLO, KURIO NEGALIMA PASTATYTI ATLANTE

Kun. Juozas Montvila, plaukdamas iš Europos į Ameriką, nuskendo su didžiuoju pasaulio laivu Titaniku. Nuskendo 1912 metais naktį iš balandžio 14 į 15, iš sekmadienio į pirmadienį.

Šis jaunas kunigas teturėjo tik 27 metus. Rusų valdžios persekiojamas, jis nutarė palikti Lietuvą ir keliauti į Ameriką, į tą laisvės šalį, kad čia galėtų padėti savo žmonėm. Jis buvo patriotas lietuvis, gilaus tikėjimo, tad ir troško savo jėgas atiduoti savo tautai, kuri tuo metuėjo sunkiu keliu į išsivadavimą iš priespaudos. Bet jam laisvės krašto pasiekti nebeteko. Jis su didžiuoju Titaniko laivu nuskendo Atlante.

Kun. Juozas buvo aprašytas lietuvių spaudoje tais nusken-dimo metais. Daug dėmesio skyrė Šaltinis, leistas Seinuose. Toje Šaltinio redakcijoje jis dirbo bent dviem atvejais. Iš redakcijos jis ir išvyko į Ameriką. Paminėjo Draugas Chicagoje ir kiti tuo metuėję laikraščiai. Londone paminėjo anglų katalikų spauda, įsidėjo net nuotrauką. 1914 Išeivyje (Pasku-tinioji Titanico kelionė. Atminčiai kun. J.M.).

Vėliau, kai buvo minima Titaniko skendimo 40, 50 metų sukaktys, buvo prisimintas ir jis, ir aprašytas Amerikos lietuvių spaudoje. Buvo įdėta jo nuotrauka, Titaniko laivas, ledo kal-nas, į kurį atsimušė laivas.

Dabar minima 65 metų sukaktis nuo Titanikos laivo žu-vimo ir drauge nuo kun. Juozo Montvilos mirties. Taip viskas

nutolę. Išlikę prisiminimai ir jo laiškai nyksta ir dar labiau tolsta į nežinią. Kad visa tai kaip Atlanto banga nenuieitų be pėdsako, surenkamos visos žinios, žinėlės, prisiminimai, laiškai, nuotraukos ir sudedama į vieną leidinį.

Paminklo jam Atlanto vandenyne pastatyti negalima. Tegu ši knygelė bus jam paminklas ir primins kitiems taurų lietuvi, patriotą kunigą Juozą Montvilą. Jei jis būtų miręs Lietuvoje, tai, gal, Marijampolės kapinėse būtų iškaltas jam juodo granito paminklas prie kitų Montvilų, prie visos giminės. Jei būtų jis miręs Amerikoje, tai jo kapas būtų kur nors lietuvių laidojimo vietose. Ir ten stovėtų paminklas, ir jo įrašas bylotų apie kunigą, kuris savo gyvenimą skyrė lietuvių tautai.

Dabar niekur nėra tokio paminklo. Tik ši knygelė primins jį. Ne kapinių lankytojam, bet tiems, kurie, iš praeities stiprybės semdamies, vartys jos puslapius. Tegul tie puslapiai ne tik primins kun. Juozą Montvilą, bet drauge prikels anuos laikus, kada jis gyveno, kada visa tauta, eidama sunkiu keliu, tikėjo į šviesesnę ateitį ir dėl tos ateities dirbo. Tegul tie puslapiai paskatins ir dabar dirbti tiems patiems idealams.

Petras Montvila

KUN. JUOZAS MONTVILA

Kun. Juozas Montvila gimė 1885 sausio 3 Nendriškių kaime, Marijampolės apskrityje (apie 5 km nuo Marijampolės). Jo tėvai buvo Kazys Montvila ir Magdė Karalevičiūtė-Montvilienė.

Šeimoje Juozas buvo vyriausias. Viso toje šeimoje gimė 10 vaikų, iš jų 2 anksti mirė, išaugo 8. Iš tų išaugusių Juozas buvo pats pirmasis, žuvęs savo gražiausioje jaunystėje.

Kai Juozas augo, buvo spaudos draudimo laikai. Vaikai namuose buvo mokomi slapta. Atsirasdavo ir kaimo "daraktoriai". Taip buvo ir Montvilų šeimoje — pirma vaikus mokė namiškiai, o Juozo senelis dar buvo ir "daraktorius", mokęs slapta kaimo vaikus lietuviškai skaityti bei rašyti.

Juozas mokėsi Marijampolės pradžios mokykloje, kurios mokytoju buvo lietuvis Endziulaitis. Kai mokytojam buvo brukamos "graždankos" platinti, jis tas "graždankas" sudegino ir rusų valdžiai pranešė, kad knygas išplatino. Vėliau tas pats mokytojas, kai rusų valdžia leido, Marijampolės gimnazijoje dėstė lietuvių kalbą.

Juozas, baigęs pradinę, įstojo į Marijampolės gimnaziją. Būdamas 18 metų, apsisprendė eiti į kunigus. 1903 metais išlaikė egzaminus į Seinų kunigų seminariją.

Visi Suvalkijos ūkininkai tuo metu troško, kad bent vienas jų vaikas išeitų į kunigus. Taip ir Montvilų šeima, išleisdama Juozą į seminariją, surengė dideles išleistuves. Sukvietė kaimynus ir gimines.

Išvyko Juozas į Seinų kunigų seminariją mokytis. Po kiek laiko jis grįžo namo ir sako: "Aš negaliu būti kunigu".

Iš seminarijos grįžo, kai baigėsi ruduo ir prasidėjo žiema. Ūkyje pilna darbų. Spragilais kuliami rugiai. Į darbą stoja visi namiškiai. Taip ir Juozas įsijungė į rugų kūlimą. Bet jis buvo nepratęs, nesutarė kulti. Koku tai reikalu užėjo kaimynas Žolynas. Pamatė bekuliantį studentėlį ir sako jam: "Juozuk, čia ne tavo darbas".

Tą metų Juozas pasiliko namuose. Parsinešdavo knygų iš kun. Čėsnos ir jas skaitydavo. Vasarą į laukų darbus nebeėjo, tvarkė medelius sode, prižiūrėjo bičių spiečius, Šešupėje

Seinų kunigų seminarijos klierikų grupelė. Juozas Montvila sėdi antras iš kairės.

meškeriojo. Motina jį godojo, leido miegoti seklyčioje.

Kartą jis motinai pasakojo sapną: "Yra labai gražus kalnas, apšodintas žydinčiom gėlėm, bet ant to kalno sunku užėiti. Kelias apaugęs dygliais".

Juozas vėl ryžosi kopti į tą kalną. Atostogom pasibaigus, 1904 jis vėl grįžo į kunigų seminariją Seinuose. Ten jis ir mokėsi. (Kan. M. Vaitkus savo atsiminimų knygoje "Mistiniame sode" mini, kad jis buvo Kauno kunigų seminarijoje. Tai netiesa, ten jis nebuvo. Visą laiką mokėsi Seinuose).

Tuo metu Lietuvoje vyko tautinis atgimimas. Seminarijose nors ir buvo dėstomoji lenkų kalba, bet klierikai, kilę iš lietuviško kaimo, pasidarė patriotai, norėjo dirbti savo tautai, savo žmonėm, stiprinti jų tautinį nusiteikimą. Ir Seinų seminarijoje buvo gyvas lietuviškas judėjimas, palietęs ir klieriką Juozą Montvilą.

Dar seminarijoje būdamas, klierikas Juozas ėmė kalbėti,

Kun. Juozas Montvila

Kun. Juozas Montvila ir jo autografas

kad rusų valdžia neduos vietos Lietuvoje. Lietuvoje dirbti troško visi kunigai, nes jie jau buvo paveikti tautinio atgimimo.

Seinų vyskupijoje buvo ir lenkų ir gudų. Daugumą sudarė lietuviai. Jaunieji kunigai galėjo patekti ir ne į lietuviškas parapijas.

Seinuose tuo metu nebuvo vyskupo. Baigusius veždavo šventinti į Varšuvą. Taip buvo ir su klieriku Juozu. Su visu kursu nuvyko į Varšuvą ir ten į kunigus jį išventino 1908 kovo 22. Išventino vysk. Kazimieras Ruškevičius - Ruškys (1836 - 1825), kilęs iš to paties Marijampolės krašto, lietuvis, baigęs Seinų seminariją, bet visą savo gyvenimą praleidęs Varšuvoje.

Vikaro pareigose

Kun. Juozui Montvilai kunigu būti teko tik ketverius metus. Per tą laiką jis buvo dviejose parapijose ir padėjo redaguoti Šaltinį. Pirmasis paskyrimas buvo keliauti į Lipską. Šis miestas dabar mažai kam žinomas. Jis yra tarp Augustavo ir Gardino, apie 30 km į šiaurės vakarus nuo Gardino, ant Bebro upės kranto. Iš trijų pusių supa tos upės pelkės.

Lipską išauginti norėjo karalius Steponas Batoras. Jis norėjo pakelti pramonę ir prekybą mažai aptygentose Bebro girių srityse. Buvo sumanęs įsteigti uostą ant Bebro upės. Parinko Lipską. Miestui davė Magdeburgo teises, herbą (laidelį su burėm), pastatą rotušę, krautuvę, sandėlius, pirklių užieigos namus, alaus gamyklą, bet visa taip ir liko. Iš karaliaus sumanymo niekas neišėjo, Lipskas liko bereikšmis.

Lipsko apylinkėje gyveno gana daug unitų, kurie turėjo ir savo bažnyčią. Tą bažnyčią 1876 metais rusų valdžia atėmė ir pavertė cerkve.

Unitus tuo metu labai persekiojo caro valdžia, vertė juos pasidaryti pravoslavais. Unitai, ieškodami pagalbos, glaudėsi prie katalikų kunigų. Šiem gi buvo uždrausta suteikti bet kokią religinį patarnavimą.

Jaunas idealistas kun. Juozas Montvila nepaklausė valdžios potvarkių, jis patarnavo unitam — apkrikštijo vaiką ir išklausė išpažinties. Reikalas pamažu išryškėjo ir atsidūrė valdžios įstaigoje. Iš karto jis pateko į nemalonę, jo laukė teismas ir bausmė. Už tokį nusikaltimą bausdavo — 30 rublių pinigais ir 3 mėnesius neleisdavo eiti savo pareigų parapijoje.

Tuo metu, būdamas Lipske, jis skundėsi gerkle. Veikė jį drėgnas oras. Paprašė, kad jį iškeltų kitus, kur oras sausesnis. Jis gavo naują paskyrimą. 1909 metų gale, rašydamas broliui

Petrui laišką į Brooklyną, jis rašo, kad turi linksmų naujienų. Jį iškelia į Liubavą, kur "8000 dūšių, trys kunigai, na ir lietuviai parapijonys".

Liubavas yra Marijampolės apskrityje, 14 km į pietų vakarus nuo Kalvarijos. Labai kalnuota, kalnai siekia net 220 m. Už pusantro kilometro nuo miesto teka Šešupė, ta pati, kuri siekia ir gimtąjį kun. Juozo Montvilos kaimą. Čia Švč. Trejybės bažnyčia buvo pastatyta 1734, o 1770 pastatyta nauja bažnyčia. Praeito amžiaus gale buvo du klebonai lietuviai, kurie atsidėję parapiją lenkino. Tai kun. Antanas Miškevičius ir kun. Jonas Ūsevičius (Ūsas).

Prieš I-ąjį pasaulinį karą parapijoje buvo 57 kaimai ir 12 dvarų.

Liubave vikaro pareigas kun. J. Montvila pradėjo eiti 1910 sausio 1. Tą dieną broliui Petrui jis parašė laišką: džiaugiasi nauja vieta, gražia aplinka. Laišką užbaigia piešiniu, kur vaizduojamas vienoje pusėje Atlanto Liubavas, o kitoje pusėje — Amerika.

Tame pačiame laiške jis rašo, kad klebonu yra kun. Jurgis Narkevičius — "senas jau — dainų rašytojas, jo žinomoji 'Mažas piemenėlis'". Vikaru buvo kun. Dumčius, kuris Amerikoje turėjo brolių kunigą. Tas kun. Dumčius buvo už kun. Juozą Montvilą jaunesnis. Tą kun. Dumčių, atrodo, vėliau iškėlė, nes 1910 metais rugpiūčio 17, rašydamas broliui Petrui laišką, mini: "Gauname antrą vikarą kun. M. Kruvelį iš Prienų".

Savo broliui Petrui jis nurodo ir savo naują adresą. Jei dar spaudos draudimo laikais visi adresai turėjo būti rašomi rusiškai, rusų raidėmis, tai dabar jau vyrauja lotynų raidės ir pati rašyba — lietuviška. Štai kaip atrodo kun. Juozo Montvilos ranka užrašytas jo adresas, užrašytas 1909 metų gale, prieš pat išsikeliant iš Lipsko į Liubavą.

Taigi dar toks bus mano
adresas: [Poetas] Lietuva-Rusija
ett. Kalvarija, Suvg.
Liubavas
Kun. J. Montvila.

Žinoma dabar adresuok
 laiškus į Seinuos. Taip:
 Lietuva - Rusia
 Seinai, Suvalkų gub.
 o kun. J. Montvila.

Adresas įrašomas ir 1911 kovo 18 dienos laiške, kai jis buvo
 atleistas iš vikaro pareigų Liubave ir apsigyveno Seinuose.
 Laiškas parašytas raudonu rašalu. Tuo nori pasakyti, kad jo
 padėtis labai bloga.

Liubave jis išbuvo tik metus ir pora mėnesių. Čia įsi-
 traukia į parapijos gyvenimą ir į lietuvišką veiklą. Jį kaip
 patriotą jaudina lenkų klausimas. Laiške broliui rašo: "para-
 pija maišyta, bet didžiuma lietuviai. Visos 4 gražiausios šven-
 tės pavestos lenkams, bet taip toliaus negali likti, nes netei-
 sybė, skriauda lietuviams".

Tuo metu, spaudą atgavus ir gavus šiek tiek daugiau
 laisvės, visame krašte buvo steigiamos švietimo draugijos.
 Suvalkijoje — Žiburio, Kauno gubernijoje — Saulės draugijos.
 Kiekvienas patriotas stengėsi tokias draugijas palaikyti, apie jas
 suburti kuo daugiau žmonių. Taip ir kun. J. Montvila su kun.
 Dumčiumi Liubave įkuria Žiburio draugiją ir atnaujina para-
 pijos knygyną. Jis džiaugiasi, kad žmonės uoliai skaito knygas
 ir laiške rašo: "Myliu tokius žmones".

Laiške, rašytame 1911 vasario 11, broliui mini, kad vasario
 22 važiuoja į Marijampolę, į Žiburio susirinkimą. Taigi, jis
 nsitenkino tik Žiburio skyriaus įsteigimu, drauge jis sekė
 Žiburio draugijos veiklą ir dalyvavo tos draugijos suvažiavi-
 muose.

Kaip lietuviui patriotui jam labai rūpėjo lietuviška spauda,
 leidžiama ir Lietuvoje ir Amerikoje. Brolio Petro jis nuolat
 prašė, kad jam prisiųstų Draugą. Kartais skundžiasi, kad ne-
 gavęs siųsto laikraščio, primena, gal Vilniuje cenzūra sulaukė.

Ryšiai su tėviške

Užaugęs uždaroje Suvalkijos ūkininko šeimoje, pasisavinęs tvirtas katalikiškas ir lietuviškas tradicijas, jis visada jautė gilų ryšį su tėviške. Kiekvienam laiške prisimena ją, tėviškę, rašo, "Lankiaus tėvuos". Kai buvo Lipske, tai į tėviškę buvo gana toli. Iš Liubavo buvo kitaip, laiške mini, į tėviškę — 6 mylios. (Senoviška mylia — 7 km, viso būtų 42 km). Kiekviena proga, kai tik gali, jis lankosi namuose, draugauja su namiškiais, rūpinasi jais. 1910 metų vasarą, rugpiūčio mėnesį, jis atostogas praleido tėviškėje, savo broliui laiške (1910.VIII.27) rašo "dabar apie 10 dienų važinėju pas tėvus ir į svečius".

Taip pat jis rado glaudų ryšį ir su savo broliais bei seserim. Nuolat juos prisimena, aprašo, kas jiems nutiko.

Santykiai su broliu Petru

Brolis Petras buvo antrasis šeimoje, tai su juo visą laiką buvo broliški ir glaudūs ryšiai. Brolis Petras į Ameriką išvyko 1907 metais, ir nuo tada prasidėjo jų susirašinėjimas.

Broliui Petrui atvykus į šį kraštą, nemokant kalbos, dažnai buvo liūdnos dienos, savo laiške kunigui apie tai parašydavo. Brolis kunigas jam visą laiką teikė pamokymų. Laiške iš Lipsko skatina įsirašyti į gerą draugiją, pramokti angliškai kalbėti.

Palietęs anglų kalbą, jis tuoj išdėsto savo tautines pažiūras. Ir jis nori išmokti angliškai skaityti bent raštą, kad galėtų knygą išversti. Toliau jis rašo tokius giliai prasmingus žodžius: "Visur ir visada reikia naudotis ir sau ir apšvietimui mūsų brolių lietuvių, varguolių".

Jų laiškuose gana daug vietos užėmė kariuomenės klausimai, kaip kun. Juozas rašė — kareivija. Petras ne kartą norėjo grįžti į Lietuvą. Nuo to sulaukė ir brolis ir namai. Brolis rašė, kad tik apsijuokinsi grįžęs ir kariuomenės neišvengsi. Dar gali kilti karas. Mini net manevrus prie Marijampolės. Karas prisimenamas gana dažnai.

Mini, kad nuo kariuomenės galima išsipirkti. Vieni išsi-perka metus pabuvę kariuomenėje ir davę kyšį kokiam daktarui, kad tas paleistų. Kiti bando išsipirkti čia vietoje. Bet dauguma bėga į Ameriką. Vienam laiške jis net iškelia klausimą, ar gerai daro, nes tokiam Lipske į pabėgusių vietą atsikelia lenkai ir taip kraštą lenkina.

Broliui Petrui pataria neskubėti, palaukti, išbūti Amerikoje bent dešimtį metų, tada gal bus lengviau sugrįžus ir nuo kariuomenės prievolės išsisukti arba net išsipirkti pinigais.

Kituose laiškuose randame tokius patarimus broliui: "Jei turi kokius draugus, tai tēmyk, ar geri žmonės, su nedorais nesusidėk, ba pats gali tokiu pat pasilikti". Klausia, ar negeri, ar skaitai, ar daug uždirbi. Džiaugiasi, kad mokosi. Viename laiške mini, kad Petro laiškas ėjo net 24 dienas.

Laiškuose prisimenama ir įvairūs paveldėjimo klausimai, kam atiteks tėviškė, kokios išmokamos dalys ir t.t. Ir besirengdamas į kelionę per Atlantą, jis brolių Petrą informavo apie visas smulkmenas.

Polinkis į meną

Lietuvių Enciklopedija, aprašydama kun. Juožą Montvilą, (XIX t., 249 psl. atkreipia dėmesį į jo meninius polinkius. Jis mėgo piešti, padarė Vilniaus laikraščiams ir knygoms vinječių, papuošimų. Žinoma, dabar jų surasti negalima, nes neprieinama to meto laikraštija bei literatūra.

Apie pomėgį piešti liudija ir jo laiškas, parašytas 1910 sausio 1 iš Liubavo. Laiškas užbaigiamas šiuo piešiniu.

Kun. J. Montvilos piešinys laiške, kuris buvo parašytas broliui Petru 1910 sausio 1 Liubave. Kairėje vaizduojama kalnuota Liubavo apylinkė, dešinėje — Amerika.

Mr. Petrus Montvila

Brooklyn. N. Y.

Grand Street #120.

1910.VIII.14

Kun. Juozo Montvilos rašytas vokas, adresuotas broliui Pet-
rui į Ameriką. Pašto antspaudu data — 1910.VIII.14, Ant-
spauđe rusiškai įrašyta Marijampol, Suv., Marijampolė, Suvalkų
gubernija. Tuo metu kun. J. Montvila atostogavo tėviškėje.

1911 vasario 11 savo broliui Petrui rašė: “Turiu nusi-
pirkęs vargonėlius už 125 rublius”. Vadinas, jis mėgo ir mu-
ziką. Nemėgdamas jos, nepirks vargonėlių. Tai jais ir grojo
savo kambariuose. Būdamas gimnazijoje, grojo fleita. Tėvukas
padarė jam kankles, tai ir jomis skambino.

Apie kitus jo meninius palinkimus jau nebeturime jokių
žinių.

Unitų byla

Byla už unito kūdikio krikštą vis jį persekiojo, nuolat
laiškuose mini — “nebuvo provos”, padaro pastabas, kaip
baudžia, o gal visai ta byla sudils. Bet taip nebuvo —
valdžia jo iš akių neišleido, nors jis ir buvo pakeitęs vietą.

Iš pareigų jį atstatė 1911 metų vasario gale ar kovo pradžioje. Greičiausiai kovo pradžioje. Jau 1911 kovo 18 jis broliui Petručiui laišką rašo iš Seinų. Laiškas parašytas neįprastu būdu — raudonu rašalu. Tuo nori atkreipti dėmesį, kad jam yra pavojus. Ten ir sako, kad iš pareigų atleistas be teismo. Esą atleisti ir kiti trys kunigai už unitų pakrikštijimą.

Jau tų pačių 1911 metų kovo mėnesį jis norėjo atvažiuoti į Ameriką, bet jį, atlikusį nuo parapijos, pakvietė dirbti į Šaltinio redakciją, kuri buvo Seinuose.

Šaltinis

Šaltinis buvo savaitinis laikraštis, ėjęs Seinuose ir skirtas daugiausia Suvalkijai. Jį leido "Laukaitis, Dvaranauskas, Narajauskas ir B-vė". Visi kunigai, visi patriotai. Pirmas numeris išėjo 1906 kovo 31. Pamažu laikraštis įsitvirtino. Prieš I-į pasaulinį karą jis turėjo 15.000 skaitytojų Suvalkijoje.

Nors jį leido ir redagavo kunigai, bet laikraštis buvo patriotinis, uoliai kovojo dėl lietuviškų teisių, rašė aštirus straipsnius prieš rusų valdžią, lygiai puolė ir lenkus klebonus, kurie palaikė lenkiškumą lietuviškose parapijose. Tai ugdė ne tik patriotinį nusiteikimą, bet drauge ir norą bei drąsą kovoti už savo lietuviškas teises.

Šaltinis padarė du neužmirštamus daiktus. 1909 rugpiūčio 13 į Seinus jis sukvietė lietuvius kalbininkus. Čia dalyvavo: J. Jablonskis, K. Būga, J. Balčikonis, J. Laukaitis, J. Šlapelis. Tai buvo pirmoji lietuvių kalbininkų konferencija. Ji tiek turėjo darbo, kad posėdžiavo beveik du mėnesius. Kalbininkai palietė labai daug svarbių kalbos klausimų, ir nuo to laiko buvo įvesta daug naujų žodžių, pagerinta ir patobulinta tiek laikraščių, tiek kasdienė kalba.

Laikraščiu labai rūpėjo ūkis. Jis savo lėšomis siuntinėjo pas skaitytojus agronomą V. Totoraitį, kuris mokslus buvo baigęs Vokietijoje. Agronomas lankė žmones ir teikė patarimų, kaip geriau ūkininkauti. Už tai skaitytojam nereikėjo atsilyginti, buvo prašoma, kad rudenį praneštų, koks buvo derlius, kaip padėjo pagerinimai.

Taip Šaltinis atliko didelį vaidmenį ano meto Lietuvoje, ypač Užnemunėje. Jis pakėlė žemės ūkį, tobulino kalbą, sutvirtino ir lietuvių tautinį susipratimą, ugdė jo atsparumą ir kovos dvasią.

Rusų administracija tada daug kur kišosi. Ji tvirtindavo ir laikraščio redakciją, arba vyriausią redaktorių. Jis buvo at-

Въ случаѣ ненахожденія адресата немедленно
вернуть обратно в г. СЕЙНЫ, Сув. губ.

Laukaitis, Dvaranauskas, Narjauskas ir B-vė

Spaustuvė:

knygos, blankietai,
vizitiniai bilietėliai.

■ ■ ■

Knygynas:

savi ir svetimi išleidi-
mai. Devocijonali-
jos. Visokių laikraš-
čių prenumerata pa-
prastomis kainomis.

■ ■ ■

Laikraščiai:

"VADOVAS" mėnesinis.
"ŠALTINIS" savaitinis.
"SPINDULYS" dvisav.
"ŽIBURYS".
"Žmonių knygynas".

SEINAI, SI

Mr. Petras Montvilas

Brooklyn NY

216 Berry St.

N. Amerse

Įdomus vokas bendrovės, kuri leido Šaltinį. Vyrauja lietuviški įrašai. Išsiuntimo antspaudo data — 1911.I.31. Brooklyne gauta 1911 rugpiūčio 26, 2 v. r. Iš Seinų laiškasėjo 26 dienas. Vokas užrašytas kun. Juozo Montvilos ranka. Čia spausdinamas kiek sumažintas voko dydis.

sakingas už laikraščio turinį. Jei valdžia baudavo, tai turėjo nukentėti redaktoriai. Ir Šaltinio redaktoriai buvo ne kartą baudžiamas. Tuo metu redaktoriai buvo žymus finansininkas, vėliau bankininkas, kun. J. Vailokaitis. Šaltiny buvo straipsnis prieš rusų policiją. Už tai redaktoriai buvo nubaustas. Bausmę jis turėjo atlikti Lomžoje.

Tuo metu, 1911 metų kovo mėnesį, į redakciją ir pakvietė

antruoju redaktoriumi kun. Juozą Montvilą. Toks dinamiškas ir kovingas laikraštis nebūtų kvietęs žmogaus, kuris nesutaptų su jų linija, kuris būtų svetimas ir pačiam judėjimui ir lietuviškam raštui. Jeigu jį pakvietė pavaduoti ištremtą redaktorių, jis buvo žinomas, žinomas ir kaip laikraščių bendradarbis, jiems pilnai patikimas žmogus.

Šaltinio redakcijoje jis dirbo bent trim atvejais, vis pavaduodamas išvykusius, bausmę atliekančius redaktorius. Redakcijoje būdamas, jis algą gaudavo kaip ir vikaras parapijoje.

Kai grįžo kun. J. Vailokaitis, atlikęs bausmę, kun. J. Montvila vėl liko be jokio darbo Seinuose. Gyveno tik iš skaitytų mišių. Tuo laiku jau buvo Seinuose vyskupas. 1910 m. vyskupu buvo paskirtas lietuvis Karosas, kuris lietuviais kunigais uoliai rūpinosi. Vyskupas tuo metu nieko negalėjo pagelbėti valdžios atleistam kun. J. Montvilai. Jis tik sakė — po metų pakelbėsias, kad valdžia duotų vietą. Reikėjo laukti metus.

Pasirengimas į Ameriką

Čia ir kilo idėja — keliauti į Ameriką. Jau nuo 1911 metų birželio mėn. jis ėmė dažniau susirašinėti su Londono lietuvių šv. Kazimiero parapijos klebonu kun. Kazimieru Matulaičiu, veikliu ir sumaniu žmogum, kuris buvo kilęs iš to paties Marijampolės krašto, baigęs Seinų seminariją. Jis buvo jau buvęs Amerikoje.

Su Amerika, su jos lietuviais kunigais buvo gyvas susirašinėjimas. Emigracija tuo metu buvo didelė, daug jaunimo važiavo, kūrėsi lietuviškos parapijos, kuriom reikėjo kunigų. Jie buvo kviečiami iš Lietuvos. Ir toje padėty, kada kun. J. Montvila buvo atleistas iš pareigų, kada ir Šaltiny nebeturėjo tiesioginio darbo, kun. J. Montvila gavo pakvietimą iš kun. Bukavecko atvykti į lietuvių parapiją Worcestery, Mass.

Taip jis apsisprendė keliauti. Tikėjosi Amerikoje ir daugiau uždirbti, nes jis norėjo pagelbėti savo tėvams, savo broliams. Apie tai dažnai raši savo broliui Petruį į Brooklyną.

Kelionė į Londoną

1911 metų rudenį apsisprendęs keliauti į Ameriką, pradėjo rengtis kelionei. Susirašinėjo su kun. Kazimieru Matulaičiu, Londono lietuvių šv. Kazimiero parapijos klebonu. Apsisprendė vykti per Londoną, per savo bičiulį kun. K. Matulį.

Londonė sustoti buvo jam paranku ir naudinga. Viena — kun. K. Matulaitis pats jau buvo buvęs Amerikoje, galėjo duoti gerų patarimų apie aną kraštą. Bet tai nebuvo svarbiausia, nes tuo metu jau buvo grįžusių iš Amerikos, galėjo daug ką papasakoti. Antra, — Londonė būdamas, jis galėjo laisvai pasirinkti laivą, nes Londonas buvo laivininkystės centras. Ten turėjo kur sustoti, nereikėjo skubėti ir plaukti pirmu laivu. Tai buvo svarbiausias momentas, kodėl jis keliavo per Londoną.

Taip 1911 metų gale jis visai pasirengė. Broliui Petriui į Brooklyną parašė atviruką, kurį brolis Petras gavo 1912 metų sausio 1. Atviruke rašo, kad už dviejų, trijų savaičių žada būti Londonė pas kun. K. Matulaitį. O iš ten jau stačiai pas jį keliaus. “Kelionei, rodos, sudarysiu dar savo skatiko” — rašo atviruke.

Nežinia, kaip jis keliavo iš Seinų, kur perėjo sieną. Pasinaudojo agentais, kurie žmones vedė per sieną ir pasiuntė toliau. Tie paprastai perduodavo kitiems agentams, kurie emigrantą įstatydavo į tikrą kelią. Paprastai visiems teko pervaziuoti Berlyną. Plaukdavo daugiausia iš Vokietijos uostų, iš Hamburgo, Bremeno.

Nežinia, kokių keliu keliavo kun. Juozas. Greičiausiai jis iš Hamburgo išplaukė laivu į Angliją, į Londoną. Taip keliavo ir jo brolis Petras — iš Hamburgo į Londoną. Plaukiant per Anglų kanalą, jo laivą gerokai pasupo jūros bangos. Taip kun. Juozas patyrė, kas yra jūros liga. Tas jį įgąsdino. Kanalas toks siauras, o taip supa. Kas bus, kai plauks per Atlantą?!

Į Londoną jis atvyko 1912 kovo 20 ir sustojo pas kun. Kazimierą Matulaitį šv. Kazimiero parapijos klebonijoje pasisvečiuoti, apsidairyti ir pasirinkti sau tinkamą laivą į Ameriką.

Kun. Kazimieras Matulaitis

Londono lietuvių parapijos klebonas kun. Kazimieras Matulaitis buvo žinomas kunigas, plačios veiklos žmogus, organizatorius. Tarp kitko, jis buvo Montvilų giminė. Jis buvo gimęs 1868 kovo 18 Bitikų kaime, Sasnavos valsčiuje, Marijampolės apskrityje, baigęs Seinų kunigų seminariją, į kunigus išsventintas 1891 kovo 19. Norėjo įstoti į marijonų vienuolyną, bet neleido rusų valdžia. Siekdamas mokslo, 1896 išvyko į Šveicariją ir Friburgo universitete studijavo, įsirašęs slapyvaždžiu — Kazimieras Daugirdas iš Gudijos Piliakalnio. Filosofijos mokslus baigė 1900 gegužės 12.

Tada iš Šveicarijos atvyko į Ameriką, sustojo Scranton, Pa., bet greitai jį pakvietė į Brocktoną, Mass., kur neseniai buvo įsikūrusi lietuvių šv. Roko parapija. Parapija neturėjo nė 100 lietuvių, o skolų buvo 6900 dol. Per 6 mėnesius jis savo sumanumu išmokėjo skolas ir 1901 grįžo Lietuvon. Čia rusų valdžia, sužinojusi, kad jis nelegaliai buvo užsieny, 10 mėnesių netvirtino jo paskyrimo. Vikaru jis buvo Punske, Griškabūdyje, o 1905 nukeltas į Virbalį. Tada jį pasikvietė Anglijos lietuviai. Jis ir nuvyko į Londoną ir ten išbuvo jų klebonu net 30 metų.

Londonė jis išmokėjo senos bažnyčios skolas, suvienijo lietuvius, nupirko naują žemės sklypą prie The Oval, Hackney Rd. ir 1911 pradėjo statyti naują bažnyčią. Nauja bažnyčia kainavo 19.889 dol. Jos skolas išmokėjo 1923.

Jis rūpinosi žmonių švietimu, mokė lietuvius rašto, įrengė pirmąjį knygyną, rėmė draugijas ir naujas kūrė, įkūrė lietuvišką bankelį, surinko daug pinigų šelpti Lietuvai, kai ji nukentėjo nuo pirmojo didžiojo karo. Lietuvos nepriklausomybės reikalu sušaukė Londonė lietuvių veikėjų konferenciją. 1930 metais jis buvo paralyžuotas, grįžo Lietuvon ir apsigyveno marijonų vienuolyne Marijampolėje. Bolševikam antrą kartą užėmus Marijampolę, išvyko pas brolių Matą į Tarpučių kaimą ir ten mirė 1944 spalio 25.

Tuo metu, kai pas jį atvyko kun. Juozas Montvila, šeiminkas kun. Kazimieras buvo 44 metų amžiaus, kunigavęs 21 metus. Londonė klebonavo septintus metus. Mokėjo jis organizuoti ir statyti. Jau buvo pastatęs naująją bažnyčią ir kleboniją.

Jauną kunigą Juozą žavėjo šis veiklos, sumanumo ir akcijos žmogus, kuris troško lietuvius matyti šviesius ir gerai įsikūrusius. Tai buvo pavyzdys daugeliui kunigų, kaip reikia padėti savo žmonėms, kaip juos mokyti ir kelti ir burti į vieną bendriją.

Būdamas šv. Kazimiero parapijos klebonijoje, kun. Juozas Montvila patarnavo žmonėms, sakė pamokslus ir stebėjo kun. J. K. Matulaičio veiklą, iš jos mokėsi, nes ir patsai galvojo apie veiklą Amerikoje.

Atvykęs į Londoną, kun. J. Montvila konkrečiai matė tos veiklos rezultatus. 1911 metais pradėta bažnyčia statyti iš lauko buvo jau baigta. Buvo pastatyta ir klebonija. Žmonės dirbo prie vidaus įrengimų. Apie šį darbą kalba pats kun. K. Matulaitis rašytame laiške Petrui Montvilai, kuris

tuo metu gyveno Brooklyne (124 No. 4th Street). Laišką parašė sausio mėnesį, dėkodamas Petruį už Kalėdų ir Naujų Metų sveikinimus. Toliau kalba apie statybą. Sako, dirba net vakarais su žiburiu, nori pabaigti iki kovo 4, iki šv. Kazimiero, iki klebono vardinių. Pats kun. Matulaitis pastebi, kad vargu baigs.

Kai atvyko kun. J. Montvila, dar tie vidaus įrengimo darbai ėjo. Ir ši jauną sumanų kunigą turėjo žavėti pati statyba, jos organizacija — per metus nupirkti sklypą ir pastatyti bažnyčią — tai nėra menkas juokas. Jau tų pačių metų Velykos buvo naujoje bažnyčioje. Naujoje bažnyčioje ir svečias kunigas Juozas sakė pamokslus, patarnavo žmonėm.

Taigi, aplinkui buvo skiedrų kvapas, dažų ir lakų kvapas. Aplink bažnyčią ir kleboniją dar buvo primėtyta medžiagų, prikrauta lentų. Tai suteikė savotišką grožį ir davė jėgos ateičiai. Tik į ateitį žvelgiančios bendruomenės rūpinasi statyba ir moka ją organizuoti.

Pasirenka Titaniko laivą

Sustojęs Londone, kun. Juozas dairėsi, koku laivu plaukti per Atlantą. Laivų buvo daug, nes tuo metu buvo gyva jūrinių kystė. Daug žmonių keliavo iš Europos į Ameriką ir iš Amerikos į Europą. Laivai tarp savęs konkuravo, stengėsi piginti kainas ir kuo greičiausiai bei patogiausiai pervežti per Atlantą.

Tuo metu visi rašė ir kalbėjo apie White Star Lines. Ji užsimanė įsitvirtinti jūrų kelionėse ir visus nugalėti. Bendrovė pasistatė didžiausią pasaulio laivą — Titanic. Pastatė jį Belfasto laivų dirbtuvės. Laivai ir anksčiau buvo gana patogiai įrengiami, buvo įdėta ir nemaža liuksuso. Šis turėjo visus pralenkti prabangiu įrengimu, šokių salėm, lošimų kambariais, maudymosi baseiniais, promenadomis. Laivas turėjo būti didžiausias pasauly. Ir jis toks buvo. Jo ilgis buvo 882 pėdos ir 6 coliai, plotis — 94 pėdos. Keliamoji galia — 46.000 tonų. Kaip kun. K. Matulaitis savo laiške P. Montvilai pažymi, laivas uždengė tris jūros bangas. Tokių plaukiojančių rūmų neįstengė supti ir jūros vandenys.

Bendrovė skelbė laikraščiuose, kad Titaniko pirma kelionė bus 1912 balandžio 10 iš Southamptono uosto. Keleiviai pasukėkite!

Kun. K. Matulaitis tvirtina, kad kun. J. Montvila, niekeno neraginamas, pats pasirinko šį laivą. Jis bijojo jūros ligos, kuri buvo pagriebusi jį plaukiant per Anglų kanalą.

Sierkas sulaukus to. helyky.

SEPIUTĖ

2. IV. 1912. London

Postkarte — Открытое письмо — Krasos lakštelis

Michas Broliu!

Jan antra medita
kaij esu London.
Tuoja po helyky
kadu atvaizinti pas
Tave. Namie vis su
ni gyvi. Čia Londo.
ne jau vyšnios
peržydi, Viktoras
tai ypatingas, ne
šaltos ne šilumos.
Ar Tau nieko neteko
girdėti apie didelės
simon, amžius atostog
valkingas. Būtinai
Tavo broli. Kun. J. Kham

Stefano O. Viskauskytis knygynas, Kaune.

Mr. Petras
Montvila

124, N. 4, St. Brooklyn
N. Y.

America

Paskutinis kun. J. Montvilos atvirukas, parašytas broliui iš Londono 1912 balandžio 2. Pirmoje atviruko pusėje matome šienapiūtę Lietuvoje. Antroje pusėje — atviruko tekstas.

Dabar toks didelis laivas — apsaugos jį nuo tos ligos.

Buvo dar ir kitas motyvas — tai laivo greitis. Laikraščiai rašė apie nepaprastą laivą, jo galingus motorus. Jis bus greičiausias pasaulio laivas, greičiausiai perplauks Atlantą.

Griečiu rūpinosi kiekviena laivų bendrovė. Kurį laiką pirmavo vokiečių laivai — North German Lloyd. Paskui juos įveikė anglai. Cunard linijos laivai buvo greičiausi. Jie buvo Luisitania ir Mauretania. (Ši Cunard linija tebeveikia ir dabar).

Šiem laivam baimės įvarė anglų kita linija White Star, kuri jau 1910 metais paleido Olympic laivą. Laivas buvo ir greitas ir patogus. Dabar ta pati bendrovė pastatė Titaniko laivą. Laivas buvo taip suplanuotas, kad turėjo uždaromus skyrius. Jei vanduo veržtųsi į vieną kurį skyrių, jį galima tuoj uždaryti, ir vanduo bus sustabdytas. Jų apskaičiavimu, laivas buvo neskęstantis. Laivo statybai išleido net 10 milijonų dolerių. O tai buvo nepaprastai dideli pinigai tuo metu. Bendrovė išleido akcijas ir jas visur pardavinėjo. Akcijos turėjo pasisekimą, nes atrodė, kad šis laivas bus ir greitas ir saugus, niekada nepritrūks keleivių ir bendrovei sukraus didelius turtus.

Kun. J. Montvila skubėjo į Ameriką. Tai mini savo laiškuose kun. K. Matulaitis. Jis norėjo būti balandžio 17 ar 18 Chicagoje. Tuo metu Chicagoje turėjo būti sprendžiami mirusio dėdės Simano palikimo reikalai. Jie turėjo būti svarbūs, nes, kaip mini kun. K. Matulaitis savo laiške, rašytame gegužės 12 Petruį Montvilai, kun. Juozas su savim vežėsi savo močiutės ir savo motinos įgaliojimus. Nenorėjo, kad taip palikimas praeitų pro šalį ir išsibarstytų. Tą palikimą jis prisimena ir savo paskutiniame atviruke, kurį parašė broliui Petruį į Brooklyną.

Paskutinis atvirukas

Iš Londono jis parašė paskutinį atviruką savo broliui. Atvirukas datuotas 1912 balandžio 2. Ten rašoma:

“Mielas Brolau!

Jau antra nedėlia kaip esu Londone. Tuoju po Velykų žadu atvažiuoti pas Tave. Namie visi sveiki gyvi. Čia Londone jau vyšnios peržydėjo, bet oras tai ypatingas, ne šaltas, ne šiltas. Ar Tau nieko neteko girdėti apie dėdės Simano amžiną atilsį palikimą? Bučiuoju. Tavo brolis kun. J. Montvila”.

Atvirukas adresuotas: 124 North 4 Street, Brooklyn, N.Y. Šį atviruką kun. Juozas atsivežė iš Lietuvos. Jis išleistas

O. Vitkauskaytės knygyno Kaune. Visi įrašai senoviški. Kitoje pusėje vaizduojama rugiapiūtė Lietuvoje. Viršuje jo paties ranka įrašyta „Sveikas sulaukęs šv. Velykų”.

Čia perspausdiname atviruko abi puses. Tegu tai būna anų laikų dokumentas, kuris kalba apie to meto stilių.

Pasirengimas kelionei

Kaip kun. K. Matulaitis rašo, jis mėgino savo svečią atkalbinti nuo šios kelionės. Tegu dar pasilieka. Bet kun. Juozas taip atsakė: jei dabar neplauks su Titaniko laivu, tai reikės laukti jo antros kelionės, o tai gali užtrukti ir koki mėnesį. Jam rūpėjo Chicaga ir dėdės palikimas, rūpėjo ir darbas naujoje Worcesterio parapijoje. Jis atsisakė kelionę atidėti ir pradėjo jai rengtis.

Bebūdamas Londone ir susipažinęs su lietuvių parapija, su nauja jos statyba, jis parašė korespondenciją Šaltiniui. Parašė plačiai suminėdamas visa. Prieš galą jau nebuvo kada korespondencijos perrašyti. Tai pažadėjo atlikti laive, kur laiko juk bus. Taip su savim pasiėmė ir korespondencijos juodraščių, apmatų.

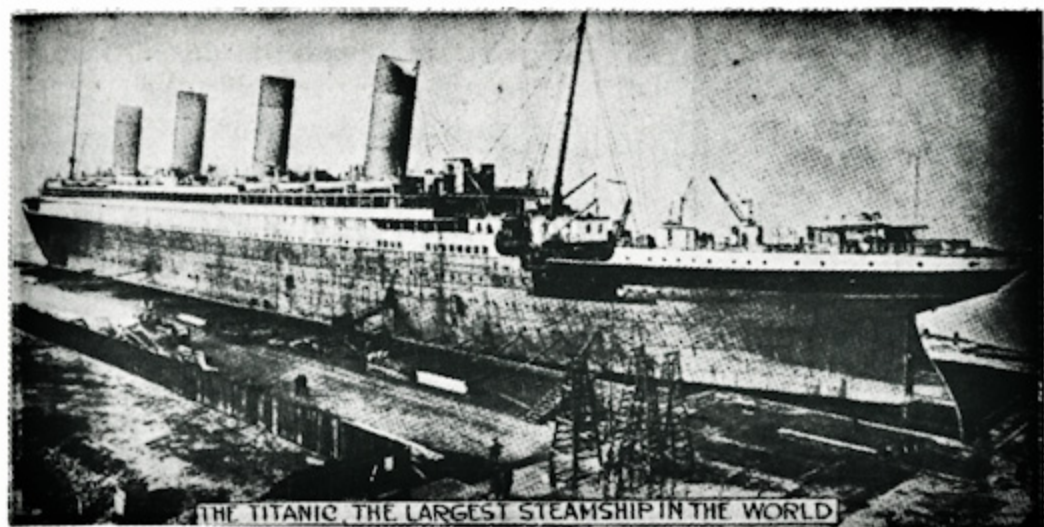
Su savim vežėsi ir pinigų — rublių. Tai mini kun. K. Matulaitis savo laiške. Kun. Juozas turėjo savo 200 rublių. Vežė dar 50 rublių svetimų. Tie rubliai turėjo tokią istoriją. Tuos pinigus pasiuntė kun. Bukaveckas, Worcesterio klebonas, pasiuntė Vilkaviškio dekanui kun. Dabrilai. Pasiųsdamas nenurodė, kur tuos pinigus dėti. Kun. Dabrila du kartu klausė, kam sunaudoti pinigus. Negavo jokio atsakymo. Dabar pasitaikė, kad į tą patį miestą, pas tą patį kunigą keliavo kun. J. Montvila. Jis ir įdavė tuos pinigus ir liepė sugrąžinti kun. Bukaveckui.

Išvykdamas kun. Montvila Londone paliko savo paltą, kuris jam buvo per sunkus, o pamiršo rožančių. Laiške apie rožančių kun. K. Matulaitis rašo: „Tai brangi man atmintis, gerbiu kaip relikviją”.

Į geležinkelio stotį palydėjo kun. K. Matulaitis su svečiu. Kas tas svečias buvo, nežinome. Kun. K. Matulaitis buvo labai susijaudinęs. Jis tartum nujautė nelaimę.

Laiške, rašytame gegužės 11, 1912, jis rašo:

„Dimnei širdis mano prajautė nelaimę. Ketvirtą dieną Velykų palydėjęs a. a. kun. Juozą ant geležinkelio stoties, grįžau namon su kitu da svečiu didelei nuliūdęs. Ašaros per nevalę veržėsi akysna. Visą laiką man buvo liūdna, kalbėti negalėjau su svečiu”.

Titaniko laivas Belfasto laivų dirbtuvėse

Tai buvo 1912 metų balandžio 10, trečiadienis po Velykų. Jis iš Londono geležinkelio stoties traukiniu išvyko į Southamptono uostą, kuris yra į pietus nuo Londono, pietiniame Anglijos pakrašty.

Southamptone jis pasiėmė vežiką ir nuvažiavo į uostą, kur buvo nepaprastas judėjimas.

Titanikas išplaukia

Southamptono uoste buvo nepaprasta šventė — laivo išleistuvės, pačio didžiausio pasauly laivo — Titaniko. Keleiviai skubėjo į uostą, lipo bent keliais tiltais į laivą, į savo kajutes. Ten apsitvarkę ar numetę daiktus, iškopė į denį pasižiūrėti, kaip išplauks laivas. Juk tai istorinis momentas.

Į uostą skubėjo ir šiaip žmonės. Ir jie norėjo pamatyti, kaip Titanikas sujudės ir atsikabins nuo kranto pirmai kelionei. Kaip įdomu pamatyti tokį laivą — technikos stebuklą.

Laivo išplaukimo laikas — 12 val. vidudienį. Tai tikrai jaudinantis momentas. Dėnyje vis daugėja žmonės. Puošni publika ten stovyniuoja ir stebi uostą, laukia iškeliavimo. Išsirikiuoja orkestras.

Lygiai 12 valandą milžinas Titanikas įjungia savo sirenas. Laivas subaibia galingu balsu ir visam uostui praneša — jis pradeda kelionę. Atriša lynus, pakelia tiltus. Laivas sujuda. Ant denio orkestras trenkia maršus kaskart garsiau ir garsiau. Keleiviai mosuoja nosinaitėmis, skrybėlėmis, rankom tiem, kurie lieka krante. Ir tie mosuoja ir šaukia, pagauti entuziazmo. Sveikina didžiausią laivą, pajudėjusį pirmai kelionei.

Tų keleivių tarpe tikrai buvo ir kun. Juozas. Ir jis, pagautas momento, tikriausiai mojavo ranka, patenkintas žiūrėjo į spalvingą uosto minią.

Visi uoste buvę laivai įjungė savo sirenas. Visi stūgavo, švilpavo, atidavė pagarbą didžiausiam savo broliui.

Tame dideliame triukšme, sirenom staugiant, Titanikas stūmėsi iš uosto. Tikriausiai jį vilko vilkikai, kad būtų patogiau išplaukti iš uosto.

Kaminų dūmai tirštėja. Kaip debesų vėliavos pasikabina viršum laivo. Keturi kaminai. Rūksta. Laivo sraigčiai jau sukasi ir milžiną jo kūną neša į jūrą. Užpakaly laivo palieka plati vaga vandeny.

Titanikas dar sustoja dviejuose uostuose — Prancūzijos Cherbourg'e ir iš ten vėl grįžo į Angliją, į Quinstown'o uostą. Visur buvo panašios išskilmės kaip Southamptone — žmonių minios, šūkavimai, kitų laivų pasveikinimo sirenos.

Kai Quinstown'e sulipo paskutiniai keleiviai, tai laive dabar buvo 2340 žmonių. Pirma klase keliavo 330, antra klase — 320, trečia klase — 750. Juozas plaukė antra klase.

Keleivių tarpe buvo žymių žmonių, buvo daug turtuolių, pramogautojų. Devyni keleiviai buvo tiek turtingi, kad galėjo nusipirkti šį Titaniko laivą. Plaukė ir pats White Star bendrovės prezidentas. Norėjo pamatyti, kaip jų laivas perskros Atlantą pirmoje savo kelionėje.

Titanikas Atlante

Laivui vadovavo prityręs jūrų kapitonas E. J. Smith. Jis irgi rūpinosi, kad laivas greitai perplauktų Atlantą ir bendrovei garantuotų gerą ateitį. Laivo motorai buvo galingi, gerai suplanuoti. Jų greitis buvo didinamas pamažu, diena po dienos.

Pirmą kelionės dieną, balandžio 11, laivas padarė 484 mylias, balandžio 12 nuplaukė 519 mylias, balandžio 13 — 549. Motorai dar nedarbo pilna jėga. Tik balandžio 15, pirmadienį, norėjo išvystyti maksimalinę motorų jėgą ir pasiekti didžiausią greitį.

Keleiviai laive pramogavo. Tikrai tai buvo labai patogi ir graži kelionė. Apie tai liudija ir kun. Juozas ir vienas turtuolis, pasiuntęs telegramą į Los Angeles.

Kun. K. Matualitis savo laišką (gegužės 11, 1912) Petrui Montvilai rašė:

“Beje, kun. Juozapas da nuo laivo Titaniko prisiuntė laiškėlį į tėvus ir in kun. Oginta. Rašė, kad sveikas esąs,

nesergas, neturįs baimės taip dideliu laivu važiuojant, ir gerai maitina”.

Lieka neaišku, kaip jis galėjo pasiųsti laiškus iš laivo. Tikriausiai, juos suspėjo parašyti pačioje kelionės pradžioje, kol laivas pasiekė Quinstowno uostą. Ten galėjo surinkti keleivių paštą ir perkelti į uosto paštą. Dabar neaišku, ir kas tas kun. Ogintas, kurį kun. Matulaitis tikriausiai pažino.

Balandžio 14 iš laivo kažkoks turtuolis pasiuntė telegramą savo draugui į Los Angeles, Calif. Telegramoje sako, kad niekas neserga, kad visi gerai laikosi, visi užsiėmę. Puikiai vyksta pokerio žaidimas. Telegramą pasirašė tik Al.

Kun. Juozas pokerio nelošė ir nepramogavo kaip kiti. Jisai ilsėjosi, tvarkė savo korespondenciją apie Londono lietuvius. Jis buvo patenkintas ramia kelione. Tą lemtingąją naktį iš balandžio 14 į 15 jis gal buvo kur sustojęs skaitykloje, pavaikščiojęs laivo deniu, pasidžiaugęs gražia naktimi, nes dangus buvo žvaigždėtas, nors mėnulio ir nesimatė. Tikriausiai jis nuėjo ilsėtis. Nemaža keleivių jau ilsėjosi ir buvo įmigę pirmu miegu. Pirmos ir antros klasės keleiviai, dažniausiai dideli turtuoliai, dar pramogavo, šoko salėse, sėdėjo baruose. Buvo dideli kortų lošimo kambariai, ir ten rūkė cigarus ir lošė įvairius žaidimus. Kiti kur sėdėjo ir kalbėjosi, nerūpestingai leido vakarą ir brido į naktį.

Katastrofa

Titaniko laivas balandžio 14 buvo gavęs telegramą iš “Amerikos” laivo. Telegrama sakė, kad Amerikos laivas sutikęs du didelius ledo kalnus. Titaniko laivas pasiuntė telegramą į hidrografijos įstaigą Washingtone. Telegramoje tik konstatuoja faktą, kad “Amerikos” laivas praplaukė du ledo kalnus. Buvo nurodyta net vieta, kur tie ledo kalnai buvo.

Išsiuntęs telegramą, pats Titanikas nieko nepadarė, nekreipė jokio dėmesio, kad gali būti ledo plaukiojį kalnai kur nors pakely. Gal šią telegramą matė laivo kapitonas E. J. Smith. Bet nieko nebuvo padaryta. Laivas nemažino greičio, nekeitė kurso, net nesidomėjo tokiu klausimu. Visi buvo įsitikinę laivo galybe — jis neskęstantis. Apie tai skelbė visi inžinieriai.

Kapitonas, įsakęs nemažinti greičio, nuėjo į savo kambarį ilsėtis. Prie vairo pasiliko pirmas karininkas Murdock. Jis budėjo prie vairo ir plaukė pagal duotas instrukcijas.

Prieš nakties dvyliką iš laivo stiebo budėjęs jūrininkas staiga paskambino varpu ir pranešė, kad čia pat pasirodė

Titanikas skęsta. Dailininko pieštas paveikslas, kuris buvo įdėtas Worcester Evening Post.

ledo kalnas. Vieni sako, kad ledo kalnus pastebėjo 12 minučių prieš 12 nakties. Kiti sako, kad kiek anksčiau, nes prieš 12 nakties Kanados jūrininkystės įstaiga jau buvo pagavusi Titaniko telegramą, kad esą laive sutrikimų.

Išgirdęs pavojaus signalą, prie vairo budėjęs karininkas staiga išjungė visus motorus. Norėjo pasukti ir patį laivą, bet laivas buvo nepaprastai didelis. Jis turėjo savo inercinę jėgą ir greitį, ir jo nebuvo galima taip lengvai pasukti. Taip laivas smaigaliu atsitrenkė į ledo kalną.

Ledo kalnas iš vandens buvo iškišęs tik mažąją savo dalį. Vandeny buvo didelė masė, kuri lengvai sutriuškino laivo smaigalio šoną. Dešinėje smaigalio pusėje pramušė 300 pėdų skylę.

Kai staiga sustabdė motorus, laivą sukrėtė, bet nežymiai. Ir smūgis į ledo kalną buvo nieko ypatingo. Kurie lošė kortom, pajuto, kad kažkas stuktelėjo staliukus, lyg pastūmė. Greit pastebėjo, kad laivas sustojo. Vienas, išėjęs iš lošimų kambarių, apsidairė, bet nieko nematė, vėl grįžo ir toliau lošė. Miegoję net nepabudo. Ir kas girdėjo stuktelėjimą, tas nekreipė dėmesio. Tai motorų ūžesys, jų išdaigos.

Tačiau komandos tiltely buvo kitaip. Vairavęs tuoj pašaukė kapitoną ir pranešė visą — susidūrėm su ledo kalnu. Kapitonas tuoj liepė patikrinti laivo apačią, ar laivas smarkiai sužeistas. Vienas, perbėgęs apačią, nieko nepastebėjo, tik kitas pasakė, kad vanduo tonomis verčiasi į laivo patį žemutinį aukštą, kur buvo pašto skyrius.

Ledo kalnas, į kurį atsitrenkė Titaniko laivas

Kapitonas ir dabar netikėjo, kad laivas gali skęsti, bet jis liepė tuoj sukelti žmones, kad visi eitų į viršutinį laivo denį, užsidėtų gelbėjimosi juostas.

Keleiviai greit sužinojo, kad laivas atsimušė į ledą, bet visi pasitikėjo laivu milžinu, ir niekas negalvojo, kad jis gali nuskęsti.

Kapitonas dabar veikė — įsakė visur nuleisti duris, kad vanduo laivo apačioje nesipiltų į kitus kambarius, kitus aukštus. Bet laivo sužeidimas buvo labai didelis. Pro 300 pėdų skylę vanduo veržėsi didele jėga vidun. Laivo smaigalį traukė žemyn.

Kapitonas dabar įsakė telegrafistam siųsti pagalbos šauksmus — SOS, SOS. Ir koks buvo susijaudinimas — didžiausias, neskęstantis laivas šaukiasi SOS.

Jo pagalbos šauksmą išgirdo „Carpathia“ laivas, kuris priklausė Cunard bendrovei ir kuris plaukė iš New Yorko į Italiją. Jis buvo apie 50 mylių nuo Titaniko. Carpathia laivas į reikalą pažiūrėjo rimtai ir tuoj pasuko į Titaniko nelaimės vietą. Bet ir Carpathia laivas turėjo saugotis tų pačių ledų. Dar buvo naktis. Tai jo greitis buvo mažas.

Titaniko laive tuo metu jau buvo didelė panika. Visi pamatė nelaimės baisumą — laivas tikrai skęsta. Kapitonas įsakė nuleisti gelbėjimosi valtis, bet jų tebuvo tik 18. Tokiam

didžiuliam laivui tik 18, mat, niekas netikėjo, kad laivas kada nors skęs. Ir tos pačios valtyys buvo dar nepatogiai sudėtos. Reikėjo jas išimti ir nuleisti į vandenį.

Kapitonas padarė dramatiškiausią sprendimą — įsakė į laivelius susodinti tik moteris ir vaikus. Čia buvo giliai tragiškų ir jaudinančių momentų, kai žmonos turėjo atsiskirti nuo savo vyrų. Kitos pasiliko drauge su vyrais, kad drauge sutiktų bendrą likimą. Kitos netekėjusios moterys užleido vietą moterim su vaikais.

Kai susėdo moterys, sodino svarbiausius, reikalingiausius vyrus. Tai dažniausiai buvo iš laivo įgulos, White Star bendrovės prezidentas, inžinieriai, radistai, darbininkai iš laivo. Šią baisią mirties valandą vieni meldėsi, kiti šaukė ir klykė. Čia ir iškyla kun. Juozo Montvilos vaidmuo. Jis buvo romaus būdo, giliai krikščioniškas, nuolankus. Jis tikriausiai pabudo iš miego, o gal prikėlė laivo įgula. Su dideliu nerimu jis išskubėjo į denį, kur rinkosi visi keleiviai, ir ten pamatė tą šiurpią situaciją — laivas skęsta.

Ir jam buvo pasiūlyta sėsti į valtėlę, bet jis atsisakė. Jis teikė kunigiškus pataravimus, ramino keleivius.

Tuo metu laivo smaigalys vis labiau sviro ir grimzdo į vandenį. Laivo denyje sustojo orkestras. Kapitonas įsakė groti linksmas melodijas. Ir orkestras grojo, linksmi grojo, kad tuo sumažintų žmonių išgąstį. Buvo dar tokių drąsuolių, kurie tyčia, nebodami jokie pavojaus, visiems matant, lošė kortom, lošė triukšmingai, garsiai šaukė. Tai irgi turėjo nuraminti nelaiminguosius.

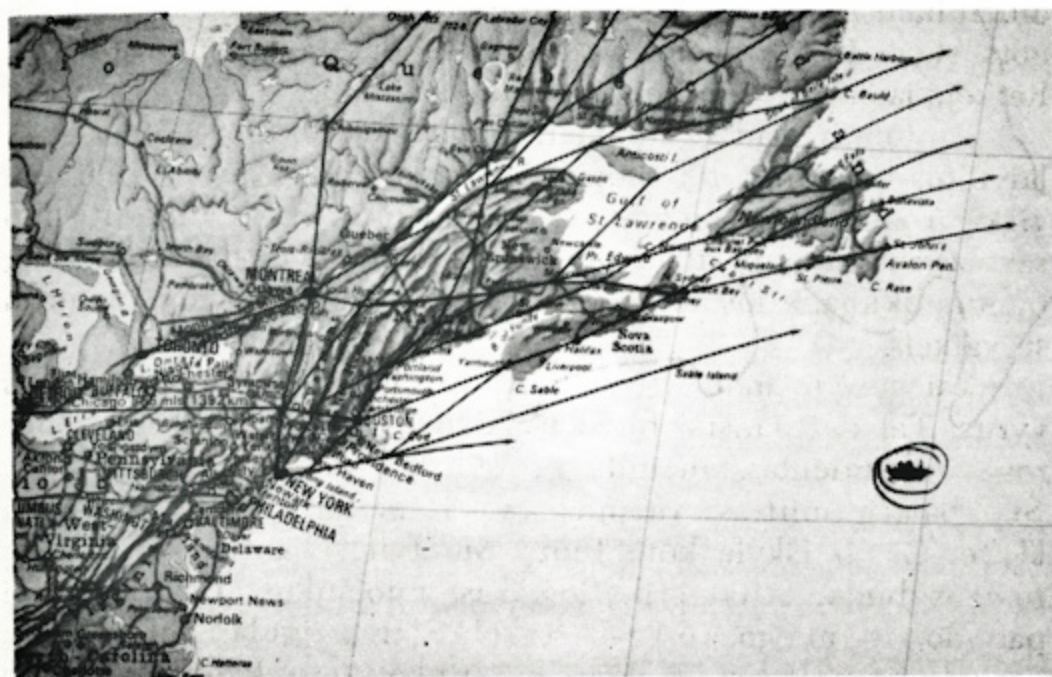
Buvo ir tokių, kurie veržte veržėsi prie laivelių, bet čia vienas Amerikos majoras su pistoletu juos išvaikė.

Laiveliai nuplaukė į naktį. Visi matė, kaip laivas smai galiu neriesi į vandenį. Skęsta.

Muzikantai visą laiką grojo. Vanduo jau sėmė juos, bet jie grojo linksmas melodijas. Kai vanduo pakilo dar aukščiau, orkestras užgrojo seną religinį himną "Dieve, artinamės prie tavęs".

Laive lempos užgeso, nes vanduo užsėmė elektrinę. Vanduo pasiekė ir garo katilų skyrių. Tada sprogo visi katilai, ir į paviršių išmetė daugybę daiktų ir pasitaikiusių žmonių. Laivas visai atsistojo stačias, panardino smaigalį ir taip nuskeno. Drauge skendo ir žmonės. Vieni plaukė, kitus tuoj vanduo įtraukė į gelmes.

Toj baisioj naktį, Atlanto vandeny žuvo ir kun. Juozas Montvila. Šioj vietoj, užsklendžiant katastrofos aprašymą, tinka

Vieta, kur nuskendo Titaniko laivas. Tai buvo apie 90 mylių į pietus nuo Newfoundland ir apie 1000 mylių nuo New Yorko.

Lietuvių Enciklopedijos žodžiai: “nuskendo drauge su 1500 kitų keleivių, atsisakęs pasinaudoti gelbėjimosi valtimi, iki paskutinės minutės guodė ir ramino mirties valandą kitus keleivius. Jo pasiaukojimą plačiai aprašė ano meto spauda, pabrėždama, kad jaunas lietuvis kunigas Juozas Montvila išpildė savo pareigą iki galo”. (Lietuvių Enciklopedija, XIX t., 249 psl.).

Laivas skendo gana ilgai, apie tris valandas. Jis nuskendo balandžio 15, 2:20 v. ryto. Jo nuskendimo vieta: 41 laipsnis 06” šiaurės plotis, 50 laipsnių 14” vakarų ilgis. Iki New Yorko dar buvo apie 1000 mylių. Nuskendo apie 95 mylios nuo Newfoundland į pietus.

Šioje didžiausioje laivininkystės katastrofoje žuvo 1504 žmonės, išgelbėta 711. (Žuvusių ir išsigelbėjusių skaičiai dažnai įvairuoja, skiriasi bent keliais žmonėmis).

Jei laivas būtų turėjęs tiek gelbėjimosi valčių, kad sutalpintų visus keleivius, visi žmonės būtų išgelbėti, nes laivas skendo pamažu.

Bet ir su tiek valčių būtų išsigelbėję visi keleiviai, jei nebūtų miegojęs Titaniko artimiausias kaimynas. Už 20

mylių buvo kitas laivas "Californija". Šis laivas, gavęs pranešimą apie ledų kalnus, visai sustojo. Telegrafistas, neturėdamas ko veikti, nuėjo gulti. Taip Californijos laivas nepagavo laiku pagalbos šauksmo ženklų — SOS. Jei būtų laiku pagavęs, tai būtų lengvai suspėjęs atplaukti prieš Titanikui paskęstant. Būtų paėmęs tuos keleivius, kurie netilpo į gelbėjimosi valtis.

Bet California miegojo, ir Titanikas nuskendo. Su laivu nuskendo dideli turtai. Dažnai vis buvo kalbama, kad reikia laivą ištraukti. Taip ir 1977 metų balandžio mėn., praėjus 65 metams nuo katastrofos, daug buvo kalbėta apie laivo ištraukimą iš vandens.

Carpathia laivas į nelaimės vietą atplaukė 4 v. ryto. Titanikas jau buvo nuskendęs. Jo vietoj tik plaukiojo matracai, išmesti daiktai. Visi buvo nuskendę, išsigelbėjo tik tie, kurie buvo valtelėse.

Carpathia laivas darbavosi net 4 valandas, kol visus sukėlė ant denio. Laivas pasidarė tikra ligoninė, nes dauguma išsigelbėjusių buvo peršalę, pakrikusiais nervais po baisių pergyvenimų. Laivas turėjo plaukti į Italiją. Jis pakreipė kursą. Grįžo į New Yorką. Į New Yorko uostą įplaukė balandžio 18.

Brolio Petro nerimas

Kun. Juozo Montvilos brolis Petras tuo metu gyveno Brooklyne ir labai laukė, kad štai po Velykų New Yorko uoste išlips jo brolis kunigas. Žinojo, kad jis plaukia Titaniko laivu.

Bet štai balandžio 15, pirmadienį, New Yorke kilo sumišimas. Kažkas atsitiko jūroje. Net White Star bendrovė iš New Yorko pirmadienio rytą 8:30 pasiuntė telegramą Titaniko laivui — jei yra kokių gedimų, galime atsiųsti kitus laivus į pagalbą. Bet ši telegrama nepasiekė Titaniko laivo. Jis buvo nuskendęs.

New Yorko Time Square gyveno vienas iš pirmųjų radijo mėgėjų. Jis su savo aparatu pirmas New Yorke pagavo Titaniko šauksmą — SOS. Jis patikėjo ir išbėgo į gatvę, šaukdamas, kad Titanikas skęsta. Žmonės šaipėsi, ko čia pilietis naktį triukšmauja. Bet vienas žurnalistas patikėjo jo žinia. Jau balandžio 15, pirmadienio rytmečio laikraščiai skelbė žinias, kad su Titaniko laivu kažkas atsitiko.

Greit tą pačią dieną buvo aišku, kad Titanikas jau jūros dugne. Mieste buvo didis sumišimas. Laikraščiai išleido ekstra laidas. Vaikai lėkė per gatves ir šaukė Extra Edition...

Form 3.
WESTERN
UNION

Cable Message

WESTERN
UNION

THE WESTERN UNION TELEGRAPH COMPANY.

INCORPORATED
ROBERT C. CLOWRY, President and General Manager.
THE LARGEST TELEGRAPH AND CABLE SYSTEM IN EXISTENCE. CABLE SERVICE TO ALL THE WORLD.

24,000 OFFICES AND 26,000 ADDITIONAL TELEGRAPH AND TELEPHONE CONNECTIONS IN NORTH AMERICA.

DIRECT AMERICAN CABLES NEW YORK TO GREAT BRITAIN.

CONNECTS also with ANGLO-AMERICAN and DIRECT U. S. ATLANTIC CABLES.

DIRECT COMMUNICATION WITH GERMANY AND FRANCE, CUBA, WEST INDIES, MEXICO and CENTRAL and SOUTH AMERICA.
WITH PACIFIC CABLES TO ALASKA, HONOLULU, AUSTRALIA, GUAM, THE PHILIPPINES, JAPAN, ETC.

Branch Offices in Principal Cities of Great Britain and the European Continent. All Foreign Telegraph Stations accept Messages to be sent
"Via Western Union."

NUMBER	SENT BY	REC'D BY	NO. OF WORDS	FROM
6-NY	SY	B	LONDON	

RECEIVED at 227-HAVEMEYER ST BROOKLYN NY APRIL 20, 1912. 190

VARNAGIRIS-

213-S-4-ST-BROOKLYN.

TITANIC MATULAITIS.....

7.17-AM.....

Petras Montvila ir kun. V. Varnagiris pasiuntė telegramą į Londoną kun. Matulaičiui ir paklausė, kokių laivų išplaukė kun. Juozas Motnvila. Kun. K. Matulaitis atsakė telegramą, adresuota kun. Varnagiriui, tuo metu buvusiam Angelų Karalienės parapijos klebonui. Telegramą Petras Montvila išsaugojo. Čia spausdinama telegrama yra ketvirtadaliu sumažinta.

Miestas buvo sukrėstas. Kiek nuskendo, kiek išsigelbėjo, kodėl nuskendo galingiausias pasaulio laivas pirmoje kelionėje?

Tą pirmadienio vakarą, Petras Montvila išėjo iš darbo ir išgirdo vaikų šauksmą — Extra Edition. Visur kalba apie Titaniką. Ir grįžęs į savo butą, ; 124 North 4th Street, įsitikino, kad Titanikas nuskendo. O kas su broliu? Ar jis išsigelbėjo?

Laikraščiai dabar skelbė visas žinias, kurias tik gavo telegrafu. Iš Carpathia laivo zumsėjo telegramos su išsigelbėjusių pavardėmis. Laikraščiai jas tuoj skelbė. Visi nekantriai laukė žinių. Pamatę laikraščius, tuoj juos gaudė.

21 The Oval, Hackney Rd
London, N.E.

17/IV 12.

M. G. p. p. p. p.!

Brangus Petuti!

Kunsgas Jucupas pas mane atoa-
ziavo 20 diena Kovo. Pasidairavau
is paviejeje, kas mane iskelavo
Amerikon 10 d. Balandzio laivu
„Titanic“. Issirinko jis patis si
laiva kaip deziausi, kad ma-
nau suptu juras ir kad foru
bude isvegti mariatogas.
Pastatubino aplenti Londona nuo
tada del svo laivo, o autra volei ton
nelaimingos sukcesijos Chicagoje.
Lyg jaute mano sirdis didelę uo-
lainę. Atsirvokinus neas man
nebuvu nuda, negaleju nei ka-

Kun. K. Matulaičio laiško pirmasis puslapis. Laiškas rašytas
1912 balandžio 17 iš Londono, kai gavo žinią apie Titaniko
nuskendimą.

Petras Montvila nuėjo tada į White Star Lines įstaigą, kuri buvo Manhattane. Nuėjo paklausti, ar tikrai brolis plaukė su tuo laivu. Tarnautojas atsakė, kad visų išsigelbėjusių pavardės skelbiamos spaudoje. Tuoju bus skelbiami ir žuvę.

Nenurimdamas ir nieko nesulaukdamas, jis nuėjo pas kun. V. Varnagirį, kuris tada buvo Angelų Karalienės parapijos klebonu. Jie pasiuntė telegramą į Londoną kun. K. Matulaičiui ir paklausė, koku laivu išplaukė svečias kunigas J. Montvila. Tas telegrama atsakė: labai trumpai — "Titanica".

Šią telegramą tebeturi Petras Montvila išsaugojęs. Čia ją ir skelbiame, kiek sumažinę.

Dabar buvo aišku, kad kun. Juozas Montvila tikrai buvo Titaniko laive. Kokiam sąrašė jis dabar yra — ar nusken-dusių, ar išsigelbėjusių? O gal išsigelbėjusių? Viltis visada guodžia ir stiprina. Taip ir Petras Montvila čia, Brooklyne, vis tikėjo, kad brolis kunigas yra išsigelbėjusių sąrašė. Taip tikėjo ir kun. K. Matulaitis.

Laikraščiai paskelbė, kad iš pirmą klase plaukusių 330 keleivių išsigelbėjo 210, iš antros klasės 320 keleivių išsigelbėjo 125, iš trečios klasės 750 keleivių išsigelbėjo 200. Kaip minėta, kun. Juozas plaukė antra klase. O gal jis yra tame 125 skaičiuje. Pagaliau buvo žinoma, kad išgelbėta pirmos klasės 63 vyrai, iš antros klasės — 16 vyrų. O gal tame 16 skaičiuje yra ir kun. Juozas?

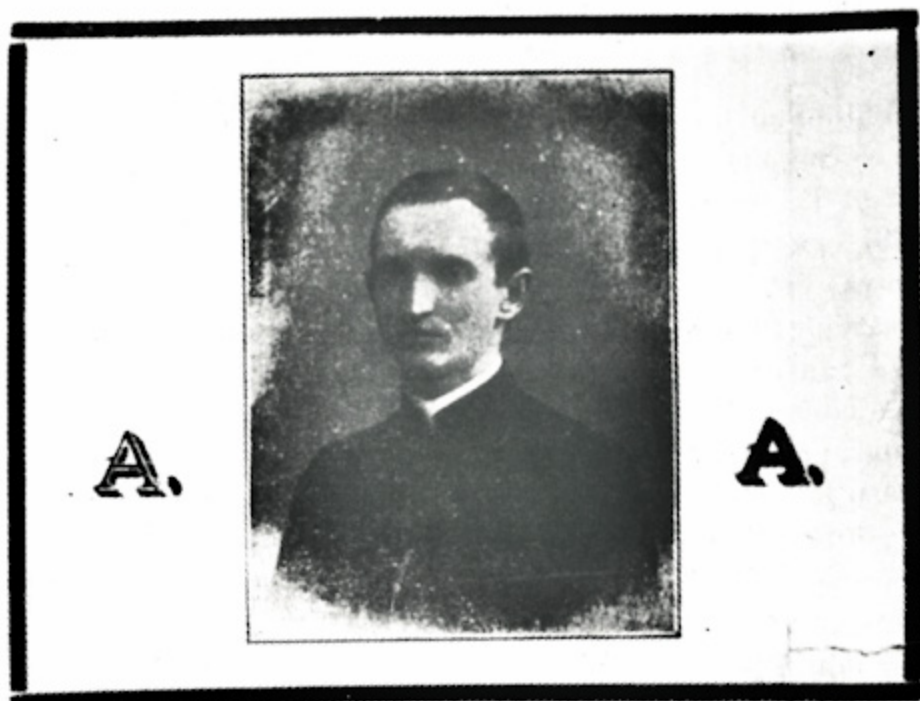
Laikraščiai skelbė ir skelbė pavardes. Ir kun. Juozo Montvilos pavardė buvo žuvusiųjų sąrašė.

Kun. K. Matulaitis, sužinojęs, kad nuskendo kun. J. Montvila, broliui Petruui rašė: "O Dieve, Dieve, šandie saulė užtemė, bet kartu ir viltis užtemė. Nustojau tėvų, nustojau brolio, bet nei po vienu taip nebuvo skaudu, kaip dar nustojus kun. Juozapą" (laiškas rašytas 1912 balandžio 17).

Kun. Juozo Montvilos prisiminimas

Giliai sukrėtė brolių Petrą žinia, kad žuvo jo brolis kun. Juozas. Tada jis susitarė su Angelų Karalienės parapija, ir ten buvo atlaikytos iškilmingos gedulingos mišios. Laikė pats kun. V. Varnagiris su dviejų kunigų asista. Bažnyčioje buvo padėtas katafalkas su visom kunigo insignijom.

Greitai buvo surengtos prakalbos lietuvių svetainėje, 101 Grand Street, Brooklyne. Kalbėjo to meto Vienybės redaktorius O. Širvydas. Kalbėjo apie Titaniko žuvimą. Prisiminė, kad žuvo kun. Juozas, prisiminė, kad čia salėje yra jo brolis ir paprašė jį atsistoti.

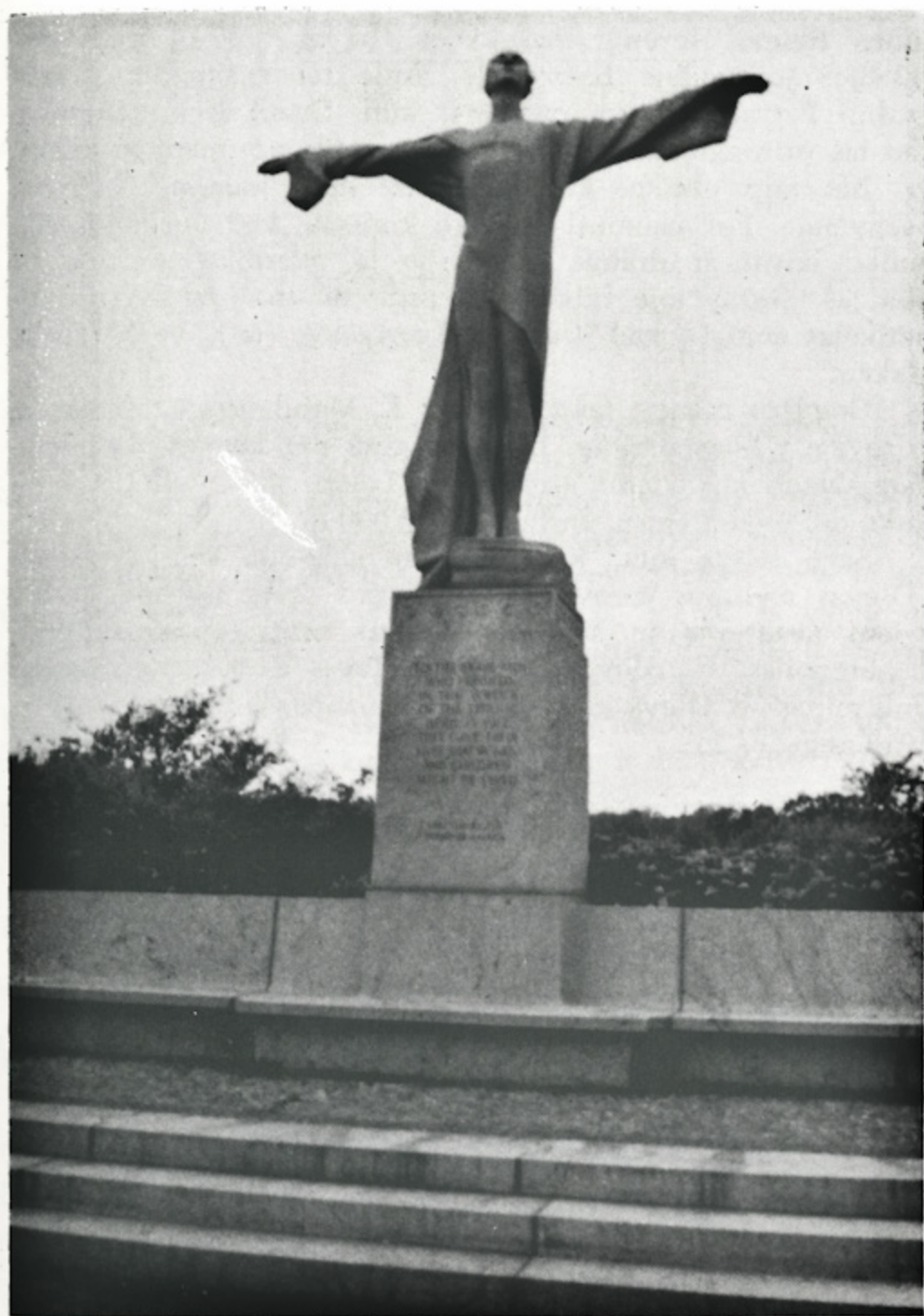

KUNIGAS JUOZAPAS MONTVILA AUKA "TITANIC'O"

Toji didele jurių nelaimė neaplenkė ir Lietuvių, ji giliai sužeidė širdis mūsų, išplėsdama kelias aukas. Tarpe kelių mūsų brolių žuvo A.A. Kunigas Juozapas Montvila paeinantis iš kaimo Nendriniškių, Mariampolės pav., Suvalkų gub. Išventitas į kunigus kovos mėnesiję, 1908 m. Rusijos valdžia persekiojo kun. Montvilą, už krikštinimą unijotų, taip kunigas Montvila neturėdamas parapijos gyveno apie pora metų Seinuose ir buvo antru redaktorium "Šaltinio". Šiais metais pakviestas kunigo Bukoveckio iš Worcester, Mass., išsileido aplankyti Ameriką, žadėdamas apsigyventi Worcesteriėje, Mass. Bet nelaimė baisioji patraukė mūsų jauną tautėti į pražūtį kartu su šimtais kitų, Atlantiko gelmėse. Kunigas Montvila paliko tėvus, keturis brolius ir tris seseris, o kartu ir visus lietuvius dideliu nuliudime.

(Iš "Draugo")

Tais pačiais Titaniko nuskendimo metais (1912) Worcester, Mass., M. Paltanavičius išleido knygutę, kur aprašė Titaniko katastrofą. Knygutėje buvo prisimintas ir žuvęs kun. J. Montvila, buvo įdėtas šis puslapis.

**Išsigelbėjusios iš Titaniko laivo moterys pastatė šį paminklą
Washingtono prie Potomac upės.**

Mirusio pagerbimas ir prisiminimas vyko ir Londone. Londono katalikiški laikraščiai įsidėjo jo nuotrauką, aprašė ir jo gyvenimą. Kun. K. Matulaitis, kuris taip jaudinosi dėl kun.

Juozo likimo, surengė egzėkvijas. Ir tai buvo pirmos egzėkvijos jo naujoje baėnyėioje. Apie tai susijaudinęs raėė broliui Petru. Jis tuoj paraėė ir kun. Draugeliui į Lietuvą, kad tas prirengtų kun. Juozo tėvus ir tada perduotų jo laiėką.

Bet taip nutiko, kad namiėskiai apie nelaimę suėinojo baėnyėioje. Per pamokslą pasakė kunigas, kad nuskendo Titaniko laivas ir drauge nuskendo jų parapijos žmogus — kunigas. Baėnyėioje buvo ir kunigo motina. Jai buvo toks netikėtas smūgis, kad ji apalpo baėnyėioje, ir ją vyrai išneėė laukan.

Gegužės mėnesį tas pats kun. K. Matulaitis paraėė laiėką jo tėvam į Marijampolę. Laiėke ragina per konsulą Londone pareikalauti kokio nors atlyginimo. Laiėke raėo, kad Londone aukų dėl nukentėjusių surinko 1,500.000 dol.

Savo laiėką kun. K. Matulaitis užbaigia šiais žodėiais: “Dievas mylimus jaunystoje paima pas save, kad nedorybės svieto nesuteptų jų širdies. Jaunutis mirė šv. Kazimieras, šv. Steponas, šv. Aloyzas, šv. Stanislovas Kostka, tarp jų dar linksminasi ir Dievą garbina kun. Juozupas”. (Laiėkas raėytas 1912 gegužės 11).

PETRAS MONTVILA

LIETUVIŲ ENCIKLOPEDIJA APIE PETRĄ J. MONTVILĄ

Lietuvių Enciklopedija rašo apie Petrą J. Montvilą taip: "Gimė 1887 m. Nendriniškių kaime Marijampolės apskrity. Visuomenės veikėjas, kun. Juozo Montvilos brolis. 1907 atvyko į J.A.V. ir lankė suaugusių mokyklą Brooklyne. Nuo 1911 m. aktyvus siuvėjų unijos ir L.R.K.S.A. New Yorko - New Jersey apskrities organizatorius ir pirmininkas, vienas iš vyčių organizatorių. 1913 suorganizavo Blaivininkų draugiją ir jai pirmininkavo ligi ji susijungė su LRKSA 42 kuopa. Nuo 1912 ligi 1954 buvo vienas iš vadovaujančių lietuvių siuvėjų unijos asmenų, aktyvus streikų organizatorius ir daug kartų išrinktas įvairioms pareigoms. Dariaus - Girėno paminklui statyti komiteto išdininkas (paminklas pastatytas 1958 m. Brooklyne. Lituanicos aikštėje), Tautos Fondo talkos (1914-19), Lietuvių Darbininkų Sąjungos, Liet. Katalikų Darbininkų klubo, A. L. Bendruomenės New Yorko apygardos narys".

Čia suminėta, toli gražu, ne visa. Plačiai ir sumaniai jis veikė. Jis buvo Amerikos Lietuvių Taryboj ir net pirmininkavo jos skyriuje New Yorke. Jo rūpesčiu buvo surengtas bendras Lietuvos nepriklausomybės šventės minėjimas. Veikė jis ir L.R.K. Federacijoje, buvo ir Lietuvių Krikščionių sąjūdy. Kai buvo organizuojama Apreiškimo parapija, jis irgi buvo organizatorių tarpe.

Antrojo pasaulinio karo metais jis uoliai veikė Balfe, padėdamas atvykti ne vienam tremtiniui. Balfe ėjo įvairias pareigas.

Kai šiame krašte pradėta organizuoti Lietuvių Bendruomenė, jis suprato jos idėją ir pats įsijungė į darbą. Jis buvo pirmojoje New Yorko apygardos valdyboje.

70 metų jis praleido Amerikoje. Tikrai buvo lemtingi tie metai, kai jis pasitraukė iš Lietuvos. Tenai būtų tekę tarnau-

ti rusiškoje kariuomenėje. Būtų įtraukę ir į pirmąjį pasaulinį karą.

Atvykęs čia, jis to viso išvengė ir savo energiją skyrė lietuviškiems reikalams. Prisijungė prie lietuviškų organizacijų, pats organizavo jas ir kitiems padėjo organizuoti. Tokiu būdu jis ne tik palaikė, bet ir ugdė lietuviybę. Uoliai prisidėjo prie visų žygių, kurie buvo skirti Lietuvos nepriklausomybei atgauti.

Ir dabar, nežiūrint savo amžiaus, jis visada budrus ir jautrus kiekvienam lietuviškam reikalui.

90 metų sukakties proga, žvelgdamas į praeitį, jis gali pasidžiaugti, kad metai nepraėjo tuščiom.

Šios sukakties proga visi jam linki — Ilgiausių metų!

1905 METŲ REVOLIUCINĮ SĄJŪDĮ SUVALKIOJE PRISIMINUS

(Prisiminimai spausdinti 1957 m. Garsė, nr. 37, 38, 39, 40)

Pradedant rašyti apie tai, kas darėsi prieš 50 metų, reikia nors trumpai prisiminti anuos laikus, kada Suvalkijoje gyveno lietuviai, kurie save vadino suduviais (Suduvų ir Suvalkijos istoriją parašė kun. dr. Jonas Totoraitis, MIC, 1924 metais).

Senovės Sudavija

Šalis tarp Nemuno ir Prūsų, arba Suvalkija, ne nuo seniai gyvenama ir jos miestai nelabai seni. 13-tame šimtmeetyje ta šalis vadinosi Sudavija. Antroje 13-to šimtmečio pusėje kryžiuočiai nukariavo visas senovinių prūsų gimines, prisiartino prie sudavų ir pradėjo su jais karą, užsitęsusi keletą metų. Sudavai neturėjo politinės vienybės, buvo valdomi daugelio kunigaikščių, kurių kiekvienas turėjo savo tvirtovę — pilį. Kiek jų iš viso galėjo būti, nėra žinoma. Kad jų buvo nemaža, tai liudija dabar išlikę piliakalniai. Po kelerių karo metų beveik visa šalis buvo išnaikinta. Liko tik du kunigaikščiai: vienas vadinosi Gedetas ar Jedetas, kitas — Skurdas. Abu juodu matė, kad neatsilaikys prieš kryžiuočius. Gedetas pasidavė. Kryžiuočiai jį ir jo žmones išvarė į Prūsus ir apgyvendino šalia Karaliaučiaus. Skurdas nenorėjo pasiduoti kryžiuočiams, jis su visais savo valdomais sudavais persikėlė per Nemuną ir pasidavė didžiajam Lietuvos kunigaikščiui Vyteniui. Tas juos įkurdino Gardino apylinkėse. Gardino gubernijoje ir dabar yra kaimų, apgyventų lietuviškai kalbančiais.

Sudavija tuščia per 150 metų

Lyg ir siena buvo tarp Lietuvos ir Prūsų. Kryžiuočiai iš Prūsų per ją eidavo į Lietuvą kariauti, lietuviai gi per tuščią Sudaviją kryžiuočius vydavo atgal. Tik Žalgirio kautynėse 1410 metais Vytautas ir Jogaila smarkiai sumušė kryžiuočius.

Tik nuo 15 šimtmečio vėl pradėjo žmonės apsigyventi Sudavijoje. Visas tas kraštas buvo priskirtas prie Trakų karo

vadovybės. Šešioliktojo šimtmečio pradžioje gyventojų jau buvo gana daug. Lietuvos didysis kunigaikštis pristatė dvarų ir kaimų. Kaimų gyventojai ėjo baudžiavą. Šešioliktam šimtmetui Liškiavoj atsirado pirma bažnytelė, vėliau Simne, Leipalingy, Meteliuose, Zapyšky, Pilviškiuose, Seirijuose, Virbaly ir Lazdijuose — tarp 1520 ir 1570. Kuriantis dvarams ir kaimams, visas kraštas buvo suskirstytas į seniūnijas. Prienų seniūnijai priklausė ir Kvietišchio dvaras ties Marijampole. Prie Javonės upeliuko buvo žuvininkų kaimelis, kurį vadino iš lenkiško „Staropolė“ ir iš kurio išaugo dabartinė Marijampolė, bet 1905 revoliucijos metais kunigai ir visi jaunieji vadino ją Senapilė. Senapilė įkurta XVII šimtmetu.

Maras

1709-1712 didysis žmonių ir gyvulių maras siekė ir Prūsus. Baisi katastrofa, tik kur nekur gyvas žmogus liko; nei gyvulių, nei šunų balso... baisi juoda tylą viešpatavo. Mažai žmonių liko aplink Marijampolę. Pavyzdžiui, Mokolų kaime liko tik viena mergina.

Bendrai, visoj Suvalkijoje mažai kas gyvų liko. Kaip sueidavo žmogus žmogų, tai labai džiaugdavosi.

Senpilės padavimų jau yra nuo 1732 m. Tais metais jau buvo koplytelė (viešoj aikštelėj, ties Bartlingio vaistine), kurioje iš Kauno Nemunu ir Šešupe atplaukdavo tėvai pranciškonai pamaldų laikyti. Pašešupiais jau tada buvo daug kaimų. Plentą iš Kauno į Marijampolę išvedė 1829 m. Marjonai Marijampolėj įsikūrė 1750 m.

Yra pasakojimų, kad grafienė Butlerienė vieną gražų rytą sukviestė visus darbininkus ir ėjo kalbėdami rožančių. Kas „Sveika Marija“ atkalbėjus, sodino abiem pusėm kelio po liepuke. Kada užbaigė, toj vietoj pastatė bažnyčią. Tą kelią pavadino Ražantkeliu. Medinė bažnyčia ir vienuolynas buvo pastatyti 1754 m. Prie šio Ražantkelio yra liepynas, apie kurį pasakodavo mūsų tėvų tėvai, kad čia sukilimo laiku buvo didelis mūšis su rusais, kame liko palaidoti lietuviai su savo vadais. Vienas vadas buvo Kovas, kitas — Šovas. Vieną pakorė, kitą — papiovė.

Ponia Butlerienė buvo labai turtinga, ji kartu valdė ir Marijampolės miestą (iki 1792 m.). Marijampolės parapija buvo įsteigta 1783 m. Vėliau įsikūrė kitos gretimos parapijos (1820 m.).

Prūsų valdžioje

1795 - 1807 m.

Po pasidalinimo Lietuvos ir Lenkijos 1795 m., rusų ir

prūsų valdžios susitarė ir uždraudė jauniems stoti marijonų vienuolynan.

Prūsų valdžia panaikino Vygrių kamendulus, Seinų ir Liškiaivos dominikonus, Naumiesčio ir Griškabūdžio karmelitus, atėmė jų žemes, girias ir ežerus. Prūsų valdžia Suvalkijoje šeimininkavo 12 metų. Pinigines bausmes dėdavo už nelaiku medžionę, už elnio užmušimą — 50 talerų. Prūsų valdžia, norėdama tiksliau suskirstyti mokesčius, matavo laukus. Kaikurie kaimai išsižadėjo ne taip derlingų žemių, manydami neišsimokėsia. Valdžia pavedė apleistus Gelgaudiškio dvarus baronui Keideliui. Jis partraukė vokiečius kolonistus, kurie sudarė vokišką apylinkę. Taip pat ir ūkininkų atsižadėtas žemes apgyvendino vokiečiais kolonistais.

Vokiečiai, tarp Nemuno ir Prūsų išmėtatę laukus, išleido žemėlapių su mažiausiais pažymėjimais (1808 m.).

Nevykęs prancūzų Napoleono žygis

Per "taikos" konferenciją Rygoje 1807 m. Napoleonas, įsteigęs Varšuvos kunigaikštiją, ryžosi kariauti. Sumušęs prūsus, 1812 m. leidosi į Rusiją per Vilkaviškį, Marijampolę ir Kauną. Žygiavo su 600,000 gerai paruoštos kariuomenės. Lenkija dar pridėjo 80,000. Lenkai įsakė stipriai uždaryti vartus, tik padėti kibirą vandens atsigerti.

Rašoma, kad jie ėjo drausmingai, bet mūsų protėviai pasakoja, kad kaip pas juos užėjo, tai labai nedrausmingai elgėsi. Nesukalbėdami lietuviškai, klykaudavo, švilpaudavo. Paimdavo pagalves iš lovų. Išnešę lauk, užvalkalą perplėšia ir suka aplink galvą, kad plunksnas vėju paleistų. Radę šilko skareles, kojas apsvyniodavo. Kai vaikai klykdavę išsigandę, suguldydavo juos skersai vieno suolo, kitu prislėgdavo. Net ir pats Napoleonas kareiviams sakydavęs, kad "aš jus išvesiu į laukus, kur jums visko bus įvalias".

Kareiviai buvo vasariškai apsirebę — lengva uniforma, kojinės iki kelių, trumpom kelnėm, žemais batais. Rusai prieš juos nesipriešino. Rusai, ir Maskvoj sudeginę viešus namus, su savo kariuomene pasitraukė. Ištikus dideliems šalčiams, prancūzai, prisigrobę aukso ir kitų gėrybių, traukėsi atgal. Tada rusai vijosi ir sušalusius prancūzus naikino. Rusai įsakė jų nepriimti į gyvenvietes. "Prieš mėnulį šildėsi", kaip pasakodavo mūsų močiutė. O mes sakėm: "Susirinkit plunksnas, tai nebus šalta".

Prieš 1863 m. prancūzų valdžia kai kuriems atlygino už nuostolius.

Lenkų valdžia varyte varė su vežimais padėti prancūzams žygiuojant į Rusiją. Kurie suprato, palikę arklius ir vežimus, pėsti grįžo. Pavyzdžiui, Skaisgiris ėjo net kelias dienas nevalgęs. Buvo stiprus vyras, sulaukė 110 metų amžiaus.

Prancūzai grįždami slėpė Maskvos auksą, kasė žemėn. Iš Marijampolės į Kauną antram kilometre ties dideliu akmeniu du vyrai iškasė katiliuką raudonųjų, turėdami rankoj žemėlapi. Į Vilkaviškį penktam verste ties plentu, sakoma, irgi buvo užkasta didelė dėžė su auksu.

Rusai, pasijutę stiprūs ir nugalėję Napoleono ir kartu lenkų armijas, 1813 m. pradėjo žygį per Lenkiją. Panaikino Varšuvos kunigaikštiją. Kitais metais (1814) kartu su Prūsais nužygiavo į Paryžių. Napoleoną išvežė į Šv. Elenos salą. Nugalėtojai sušaukė Vienoje (Austrijoje) konferenciją, kurioje didelę Lenkijos dalį ir lietuvišką Suvalkiją įjungė į "Lenkų Karalystę". Rusijos caras Aleksandras I davė net konstituciją. Seinų vyskupija buvo įsteigta 1818 m.

Prancūzų revoliucija (1830 m.) paskatino Belgiją atsimesti nuo Olandijos (Nyderlandų). Tais pačiais metais lenkai vėl bandė per vadinamą "Krakusmetį" atsiimti prarastas žemes, buvo įtraukti ir lietuviai. Sukilėliai dalgiais kovėsi su kazokais. Kazokai laimėjo, ir jiems jų viršininkai leido "paūžti". Triobiškių sodžiuje, arti Marijampolės, sako, jie daug žmonių išžudė ir kartu su dalgininkais visus palaidojo ties Kvietiškio dvaru.

Lenkmetis

1863 m. vėl lenkai bandė daryt sukilimą, bet šis dar blogiau pavyko už "Krakusmetį". Sukilimui daugiausia vadovavo ponai dvarininkai, kurių šūkis buvo: "Rusus sumušim, o su litvinais arsim ir akėsime".

Į tą sukilimą buvo įsivėlę ir Marijampolės keturi marijonai — Žilinskas, Grinevičius, T. Gegužinskas ir Kolesinskas. Pastarasis dalyvavo net mūšiuose, buvo vadas. Pasakodavo, kad ir Sasnavoj kun. Gilius darė demonstraciją iš bažnyčios su bažnytinėm vėliavom. Gegužinską išvežė į Kuršą, kitus į Sibirą, o Gilius liko nepastebėtas. "Polacy do liasu" — partizaniškai laikėsi miškuose. Dėjosi ir lietuviai.

Puskepurių kaimo ūkininkas Popiera mušė katiną, pančiu pasirišęs po kopėčiom.

"Ką tu darai?"

"Lenką kariu", — atsakė Popiera.

Isižeidę lenkai sako: "Einam į mišką, mes tau parodysim kaip karti".

Po didelių atsiprašymų paleido nepakorę.

Į tokius lenkų nerimtus sukilimus visuomet įveldavo ir lietuvius.

Rusai per Šunskų mišką iškirto plačią juostą medžių, ir kazokai varę sukilėlius, kuriuos lauke, it kiškius, iššaudė. Caro valdžia dvarus ir miškus dalino savo generolams.

Spaudos draudimas tęsėsi 40 metų (1864 - 1904)

Po vadinamo lenkmečio Muraviovas, Rusijos "švietimo" ministeris, davė įsakymą užgint lotynų raidėmis spausdint bet kokius raštus lietuviškai.

Muraviovas išleido valdžios lėšomis rusų raidynu maldaknyges ir giesmynus, bet tų "graždankų" niekas neėmė, nors veltui dalino vaikams per mokyklas.

Profesorius Endziulaitis buvo užklaustas mokykloj uniformoto mokyklų inspektoriaus viešai prie mokinių — "ar išdalina knygas?" Atsakė — "taip". Mes visi tylėjom, nes nežinojom apie kokias čia knygas kalba. Tik vėliau sužinojom, kad jis jas visas sukišo į ugnį. Mūsų senutė irgi slėpė lotynų raidėmis maldaknyges.

Areštavo kun. Joną Arnastauską. Žandarai, padarę kratą, rado lietuvišką Tilžėj spausdintą kalendorių. Žmonės, sužinoję, kurią dieną išveš į Sibirą, tiek daug susirinko jo išleisti, kad Marijampolės miestas pirmu kartu matė tokią demonstraciją. Tai buvo verksmo protestas, kada pamatė vežant kunigą, žandarų apsėstą ūkininko vežime. (Pasakojo matęs A. Žilinskas 1894 m.).

Sulenkėjusių dvarininkų ir ponų juodi darbai

Kai nebuvo spaudos, žmonės nežinojo, kad panaikinta baudžiava. Sulenkėję ponai dvarininkai slėpė ir toliau tęsė ir varyte varė eiti dirbti į dvarus. Taip dabar daro bolševikai: atnaujino dvarų sistemą, panaikino ūkius ir visus suvarė vėl nemokamai dirbti už prasčiausius grūdus, kokiais ūkininkai gyvulius šerdavo; tik skirtumas toks, kad dvarus pavadinu kolūkiais.

Mūsų senukė pasakodavo, kaip Jeveravo dvare jos dirbo: "Savo daržus apdirbė naktį, dieną eidavom į dvarą. Užveizdas žiūrėdavo, kaip mes pėdus surišam. Ir nutrupėjusias varpas turėdavom surinkti ir į pėdų vidų įkišti. Motinoms, kurios ateidavo su mažais vaikais, liepdavo mažus vaikus šuns

būdoj palikti, “nes jūs nedirbsit, kai vaikai verks”.

Žindė pono šuniukus. Buvo pranešta, kad viena baudžiauninkė eidavo į dvarą pono šuniukų žindyti. Slapta valdžios žmogus užtiko ir atmušė moteriškai nuo krūtų. — “Ką darai, ką ponas pasakys!”, — pasakė moteris.

Sulenkėję Lietuvos dvarininkai labai šlykštų, teisiog nuodėmingą vardą užsitraukė baudžiaivos laikais. Jie turėjo įtaisę mašinas dvaruose baudžiauninkus rykštėmis plakti. Tai buvo rate sudėtos 25 rykštės. Išrėdydavo lietuvių baudžiauninką už mažiausią prasikaltimą, paguldydavo po tuo ratu ir sukldavo jį iki kraują prakirsdavo. Kitus nuogus išrėdydavo, prie medžio priršidavo, uodais vakare užleisdavo, vienus uodus pražarsdydavo, kad kiti galėtų vėl kraują gerti. Kaip nusilpdavo, tuomet paleisdavo.

Ponai turėjo teisę išniekinti jaunavedes. Štai dėl ko senesnės kartos lietuviai nenori vadintis ponais. Ponai buvo lietuvių vergėjai.

Kas paskatino Želigovskį? — Pilsudskis, lietuvis, Vilniaus apylinkės dvarininkas, kurio tėvas dar gerai kalbėjo lietuviškai.

1920 m. spalio 7 d. Suvalkuose lietuvių ir lenkų atstovai padarė sutartį prie svetimų valstybių liudininkų. Sutartyje pripažino Vilnių Lietuvai. Už dviejų dienų Želigovskis jėga Vilnių išplėšė. Nepriklausomybės laikais lenkų užsienio reikalų ministeris Bekas, didžiausias Lenkijoje dvarininkas, dvarų žmonėms nedalino. Aišku, kad Lietuvos dvarininkai prašyte prašė kaip nors išprovokuoti prieš Lietuvą karą. Dėl pasienio įvykio 1937 m. Bekas davė Lietuvai ultimatumą. Lietuvos prolenkiški dvarininkai džiūgavo, manydami, kad, užėmus Lietuvą, Bekas išdalintus dvarus jiems sugrąžins.

O kas dabar? Dar bolševikų pavergti, lenkai vėl skleidžia mintis, kad Vilnius turi priklausyti Lenkijai; bet jie tyli apie bolševikų jiems pavestas vokiškas žemes. Kaip senovėj jie buvo prasti maištininkai, taip ir dabar iš skaudžių pergyvenimų mažai pasimokė.

Spaudą atgavus

Atgavus spaudą, prasidėjo nauja gadynė. Įsteigtos švietimo draugijos: Kaunioj — “Saulė”, Suvalkioj — “Žiburyš”. “Žiburyš” Marijampolėj įsteigė mergaičių progimnaziją. Ir LRKSA paaukojo 500 dolerių tai progimnazijai. Poetas kun. M. Gustaitis, “Žiburio” parengtoji programoji, Pucetos namuose, poetiškai skaitė paskaitą. O kaip mums buvo įdomu. Komedijs “Trys mylimos” jau miesto salėj “Žiburio” pastangomis buvo suvai-

dinta. Grįžęs iš Amerikos talentingas muzikas Sadauskas pro-
tarpiais grojo burnine armonikėle ir kitokiais instrumentais.
Užbaigoj buvo šokiai. Įžanga — 25 kapeikos. Tai pirmi kul-
tūros reiškiniai. “Ameriką pirtyje” vaidindavo kaimuose vasaros
metu pas ūkininkus, dažniausiai pas Senkų Dženčelalaukoj.

“Šaltinis”. Seinuose įsteigta bendrovė iš ten esamų patriotų
seminarijos kunigų profesorių. Bendrovė pavadinta: Laukaitis,
Dvaranauskas, Narijauskas ir Bendrovė. Čia spausdino “Šalti-
ni” ir kitus dvasinio turinio savaitinius ir mėnesinius laik-
raščius: “Vadovą”, “Spindulį”, “Žiburį”, “Žmonių knygyną”.
“Šaltinis” turėjo priedą ūkininkams, kurį redagavo agronomas
Totoraitis. Caro valdžia cenzūravo ne tik “Šaltinį”, bet ir
visus Lietuvos laikraščius. Kas valdžiai nepatikdavo, — redakto-
rius bausdavo.

Vienam laiške (datuotam 1911 m. rugpiūčio 13 d.) kun.
Juozas Montvila rašė: “Kun. Vailokaitis išvažiavo į Lomžą
4 mėnesius atsėdėti bausmės už straipsnį, buvusį “Šalti-
ny”, neva tai niekinantį policiją. Aš daba rturiu jį pavaduot
spauستuvėje. Aš atsisakiau mokėti 25 rublius pabaudos, tai ir
man reikės į savaitę man reikės 1 savaitę pasėdėti, greičiau
Lomžos klioštoriuje”.

Seinus, tą dzūkų sostinę, kur Lietuvos vyturiukai po
kadugių krūmokšliais peržiemavoja, tą ežerų ir grožio kraštą
po pirmojo pasaulinio karo užgrobė lenkai. “Šaltinį” perkėlė
į Marijampolę. Čia spausdindavo Šešupės knygyno spauستuvėj,
kur ir dr. J. Totoraičio istoriją išspausdino. O dabar Mari-
jampolę bolševikai pavadino Kapsuku, mat, Kapsukas - Mic-
kevičius ištikimai dirbo bolševikų naudai.

Valdžios prestižo smukimas

Rusams pralaimėjus karą su japonais, caro valdžios pres-
tyžas sumažėjo.

Didžiausias žmonių pasipriešinimas buvo, kaip prievarta
vežė rezervistus. Prisimenu rudens ankstyvą rytą, kai dar buvo
tamsu. Palei kazokų kareivines karininkas sutvarkė į eilę visus
ūkininkų vežimus. Pasigirdo moterų verksmas, šauksmas...
“Daugiau aš tavęs nematysiu, sudiev, sudiev mano myli-
masis”... Ūmai kariuomenės benas užkirto tą bendrą minios
verksmą. Sodino po 4 į vežimą. Man nepažįstami lietuviai
buvo šeimų tėvai. Tyli, su manim visai nekalba, tik
retkarčiais, tarpusavy žodžiu kitu pasikeičia. “Toli ta Korėja,
pakol mus nuveš — ims kokius 3 mėnesius laiko, gal ir
karas pasibaigs”. “Ir už ką ten yra reikalas kariauti?” “Nagi

ta caro prakeikta senė boba, tai jos čia sumanymas. Ji patarė carui iš Korėjos nesitraukti, mat, ten buvo išsibaigus sutartis vartoti geležinkelį", pasakoja tretysis. "Bet kas mums per reikalas, ką mes iš to turėsime, kai caras daugiau turės žemių, tai mus lietuvius daugiau spaus".

Man buvo žingeidu, kaip jie kalbėjosi, nes ir mano arti kariuomenės metai. Manau sau, jie manęs nematys, aš vyksiu į Ameriką.

Naktiniai areštai

Užgavėnių vakarą jaunimas turėjom šokį, išsigerti ir užkandžių. Laimė, kad laiku išsiskirstėm. Sniegas, purvas, tamsu. Kazokų būrys aplink vežimą joja pro mūsų sodybą, pas Stankevičius, kur mes linksminomės. Nieko ten nerado. Tik kur pamatė grįžusių žiburį, — visus surinko. Du Lietuvniukučius — Kazį ir Antaną, du Kižiukus ir Valinskutį. Karo stovis. Visi atsėdėjo po tris mėnesius Kalvarijos kalėjime.

P. Montviluką ir P. Pėstinykutį pagavo prisipirkus parako Marijampolėj. Šie per "fundinimą" pas Meškinį ir už 6 rublių kyši buvo paleisti.

Provokacija

Vieną sekmadienį išeinant iš bažnyčios, kalba aukščiau pasistojus moteris ir graudena motinas, kad neleistų savo varge užaugytų sūnų į kariuomenę kovoti už rusus. Didžiausios minios žmonių klausosi. Tai buvo dr. K. Griniaus žmona.

Ateinam į miestą. Vyras kalba: "Kam reik popierėlės ant degtinės bonkos, kam už ją turiu mokėt padotkus? Kam reik žąsų tvartai užrakyt ir už tą spyną mokėt pinigai?" ... Viena iš klausytojų prisiartino ir pastūmė vežimą. Kalbėtojas buvo nežinomas, tik už poros savaičių Dambraukos kaime pagavo jį Sinkevičiaus arklius vagiant.

Revoliucijonieriškas kalbas pasakė Jonas Grinius Igliaukoj per šv. Liudviko atlaidus. Policija pasislėpė. Užbaigus kalbą, didelis būrys vyrų palydėjo kalbėtoją iš miestelio ir paleido daug šūvių į viršų. Tame būry buvo ir J. Ambraziejus, kuris vėliau pasakė prakalbą Daukšiuose. Kiti sakė kalbas Sasnavoj ir kitur.

Valdžios trijų dienų žodžio "laisvė" — buvo tikra provokacija, kad po to galėtų tiksliai žinoti, ką areštuoti. Dr. K. Grinius šia proga nesinaudojo, bet vistiek jį areštavo, kaip ir kitus. Ambraziejų, Vabalą ir visą eilę kitų išvežė į Sibirą.

Proklamacijos

Parvažiavę iš sekmadienio pamaldų, pasakojo, kad bažnyčioj sulaukė kleboną kun. Senkų, skaitant proklamaciją. Sako viduj bažnyčios išbėrė lapelius ir šaukė: "Šalin caro bernus". Žmonės sumišo, pradėjo eiti lauk, kunigas irgi nuėjo iš sakyklos. Vėliau paaiškėjo, kad tam būry buvo ir Griniuvienė. Proklamacijas skleisdavo kas savaitę, išeinant žmonėms iš bažnyčios, kuriose skelbė visokius šūkius ir revoliucionieriškas dainas:

"Visą valią pavedęs kazokams, o mums rodo Sibiro laukus. Susipraskim, sukilkim ant priešo vargdieniai ir kovą mes kelkim kasdieną. Na, vyrai, drąsiau pirmyn, pirmyn! Mums nereikia caro, nei rūmų mums jo. Susiruoškim į kovą visi. Lietuviai verkia dejuoja, o jie sako, kad dianuoja".

"Nu, Mykol, ko tu bijai, kaip kitus išvežu į Ameriką, taip ir tave išvešiu". Tai buvo kartūnas Šakališkių žydo, pašnekėsio su caru. Tas žydas slapta veždavo į Ameriką.

Buvo ir kriminalinių nusikaltimų padaryta. Vinčų užėigoj sušaudė Kubilių, nes būk buvęs išdavikas. Socialistai revoliucionieriai, kurie vadinosi "giltine", nakties metu, Vinčiuose seną moterį baudę pinigais ir užkankino iki mirties.

Iš Marijampolės į Kauną plentų, kelių mylių ploty, nukirto telegrafo stulpus. Ant rytojaus raitų kazokų būrys, valsžiaus viršaitis šaltyšius iš kiekvieno ūkininko išrinko po 5 rublius, taip pat ir iš daržininkų. Vienas daržininkas neturėjo 5 rublių, tai kazokai paėmė nušertą paršą. Puskepurių kaimo 30 ūkininkų ir 30 daržininkų sumokėjo 300 rublių, o jų kaimo laukais nupiovė tik 3 stulpus.

Šis stulpų kirtimas reiškėsi kaip ir kerštas už miško kirtimo areštus.

Lietuviai gynė savo miškus

M. Gudelis parašė knygą 300 puslapių, kur smulkmeniškai aprašoma Gegužio pasakojimai, kaip jie turėdavo požemio pasikalbėjimus, daugiausia Sasnavoje po pamaldų.

Nors rašiny per daug bereikalingų sakinių, bet jis tuo įdomus, kad čia apibudinama kova prieš rusų valdininkus ir toj kovoje keli rusai, smarkiai pagąsdinti, atsisakę vietų; ir kazokams nedavę ramybės. Pagalios toks Žiugžda iš Pilviškių, važiuodamas buvo vieno "piemenuko" nušautas. Žiugžda nešiodavosi revolverį, pasikabinęs ant krūtinės. Buvo obiesčikas.

Žiugždos nušovimas tai buvo jau ne už kokias pabaudas, bet, kada pas jį atėjo Kelmynės ūkininkai pasitarti, Žiugžda vietoj įsileisti kaimynus, juos palaikė už revoliucionie-

rius ir iš vidaus paleido šūvį. Kulka perskrodė V. Jankausko vidurius, ir jis už savaitės laiko mirė.

Rusų valdžia nesistengė miškus apginti nuo išdegimų ir visokių parazitų "karajedų". Jiems rūpėjo kuo daugiausia miško parduoti į užsienį. Kazlų Rūdės pušynuose žydas įsitaisė lentpiūvė ir gražiausias pušis išpiovė ir išvežė į Karaliaučiaus statybą. O tuo pačiu metu Lietuvoj buvo didelis medžio brangumas.

Daržininkai žiemos metu pėsti nešdavo šakas iš miško. Vasarą rinkdavo uogas, grybus, riešutus. Turgaus dieną pro mūsų tėviškę į Marijampolę pro tamsą taip ir traukdavo ilgos vežimų eilės su ragažėmis, kurios buvo pakrautos gėrybėmis iš Sasnavos miškų, tų pačių miškų, kuriuos aprašo M. Gudelis. Leituviai sakydavo, kad "miškai yra Dievo mums duoti, ir už tai nėra grieko".

Lietuviai rusų nekeitė ir jų valdininkus Lietuvoj laikė savo didžiausiais pavergėjais. Nekeitė ir tokių lietuvių, kurie pasiduodavo už bet kokią atlyginimą. Juos laikė didžiausiais išdavikais. Tokiais rusai senovėj buvo, tokiais ir dabar yra.

Šalis ta Lietuva, graži mūsų tėvynė visada,
Jos miškai, upės ir laukai, prigimti mums vaizdai.
Daug metų kitiems jau praėjo, kaip jos neregėjo.
Be Lietuvos brangios, nerimsta širdis niekados.
Ne laikas liūdėti, reikia dirbti budėti.
Kol Dievas mus užlaikys gyvus, Lietuva nežus.

Vagių mušimas

Lietuvą valdant rusams, į Lietuvą laisvai atvykdavo iš Rusijos visoki vertelgos, neva amatininkai, kurie čia su savo amatu nepramisdavo, tad susidėdavo ir su vietos vagimis — arkliavagiais. "Kol nepagautas — nevagis", bet kaip pagauna, tai jau ūkininkai labai sumuša. Valdžia nedaug bausdavo. Prienai ir Lazdijai buvo vagių lizdai. Sakydavo: "Prienų vagys pavogė arklius, važiuokit į Lazdijus, gal da rasiť". Pradėjo vogť ir mažesnius gyvulius ir daiktus. Valdžia davė leidimą "pamušt". Prienuose pradėjo, Marijampolėj užbaigė. Marijampolėj du visai užmušė — vieną mėsininką, kitą vargšą. Buvo turgaus rudens diena. Susigrupavo būrys vyrų su Zableckiu ir Sinkevičium priešaky, paėmė ant "drąsos", mėsininką rado jo namuose pasislėpusį. Sako, kad jis išvogęs Zablecko kiaules. Antrą taip pat namie puolė akmenimis pro langus. Važiuojant namo, užėjom pažiūrėt, bet jau buvo miręs, apsuptas moterėlių, kurios kalbėjo rožančių. Mums įėjus, sustojo kalbėję, gal pamanė, kad mes irgi esam tos mirties priežastimi. Mums nejauku pasidarė, pasiaiškinę išėjom.

Angarietis kėlė streikus apie Alvitą Gauronskio dvaruose. Susišaukdavo darbininkus ir sakydavo prakalbas. "Reikalaukit daugiau atlyginimo už savo darbą; žiūrėkit, sako, kaip jūs ponas puikiai gyvena iš jūsų darbo vaisių, kiek jis tarnų turi tik apie savo šeimą, o ką jūs turit — tik skurdų gyvenimą".

Šie žodžiai dabar labai tinka komunistų vadeivoms, kurie vėl suvarė visus atgal į dar didesnius dvarus, "kolūkais" vadinamus, ir daug skurdžiau darbininkai gyvena. Ogi Angarietis buvo vienas iš tų, kurie baisųjį skurdą padėjo įsteigti ir pats nuo jo žuvo. O tokių angariečių nuo komunistų tironijos jau žuvo daug, kaip kad abu Šukiai Brooklyne sakę prakalbas už rusišką tironiją. Vienok kaip nuvyko ten — abu užmušė Odesoje komunistų valdžia. Lietuvoj masyvių didelių susirėmimų nebuvo, kaip prie Rygos Latvijoje ir caro sostinėje Peterburge.

Peterburge sausio 9, 1905 m. popas Gaponas iš cerkvės suorganizavo paprastų žmonių būrį, pasiėmė bažnytines vėliavas. Iškart buvo gausinga žmonių minia, o einant per miestą susidarė tūkstančiai. Atėję prie caro rūmų, jau rado apstotus kareivių. Pribuvus miesto majorui su policijos viršininku, buvo užklausti: "Ko jūs norite?"

Popas atsakė: "Trumpesnių darbo valandų, didesnio atlyginimo darbininkams". Majoras ir policijos viršininkas patarė išsiskirstyti. Po pasikalbėjimo pastatė klausimą: "Jeigu nesiskirstysit, aš jus išskirstysiu". Surikiavo kareivius ir šovė į viršų. Dar nesiskirstė. Paleido šūvius į kojas. Didžiausias klyksmas, daug krito negyvų, daugelis bėgo slėptis į namus. Policija bėgančius šaudė. (Pasakojo J. Šalašavičius, buvęs įvykio stebėtojas).

Šis kraujo praliejimas paskatino daugelį keršyti caro valdžiai ir pačiam carui. Nuo tada ne tik liaudis, bet ir aukštosiose sferose pasireiškė nepasitenkinimas, ir tik laukė progos. Per pirmą karą, carui vykstant į karo frontą, jo paties ministeriai kelyje privertė pasirašyti deklaraciją ir atsisakyti nuo sosto.

Komunistai meluoja sakydami, kad jie carą nuvertė. Kaip po caro užėmė valdžią "Dūma", tai buvo Rusijos seimas su Kerenskio vadovybe, kuri paskelbė laisvą žodį. Galėjo laisvai laikyti susirinkimus. Ūmai Kerenskio valdžią vakarų valstybės pripažino, nes buvo iš pirmiau susitarę (susitarime dalyvavo ir Dūmos atstovas Yčas). Toji komisija buvo siunčiama kitais tikslais į Angliją ir Prancūziją, kur ir buvo visi planai padaryti: carą nuversti ir nedaryti atskirai taikos su kaizerio Vokietija. Kaizerio valdžia slapta įvežė Leniną į Peterburgą,

kuris pasinaudojo žodžio laisve, sakė prakalbas, suagitavo karėivius. Vietoj kovoti prieš vokiečius — atsisuko prieš Kerensko valdžią. Nuvertęs Kerensko valdžią, Leninas įvedė komunistų diktatūrinį režimą. Parsitraukė iš New Yorko Trockį, Balstogėj padarė taikos konferenciją, kurioje atidavė vokiečiams didžiausius plotus, kartu Lietuvą, Latviją, Estiją ir Lenkiją. Leninas sakė, kad tie kraštai nėra Rusijos.

Amerikai įstojus į karą, kaizerio valdoma Vokietija 1918 m. lapkričio 11 dieną kapituliavo. Vokiečiai iš užimtų kraštų traukėsi. Leninas panorė vėl užimti atsižadėtus kraštus. Taip jis pasiuntė driskių armiją pro Vilnių į Varšuvą. Apsiriko. Anglai ir prancūzai davė pagalbą.

Generolas Žukauskas su lietuvių armija taip pat raudonuosius išvijo iš Lietuvos. Bermontininkai ir kiti Lietuvos priešai ir publikai taip pat gavo skaudžius smūgius. Iki antrojo pasaulinio karo Lietuva buvo laisva ir nepriklausoma.

PRAEITĮ PRISIMINUS

(*Spausdinti Garsė 1960 m. nr. 18, 19, 20, 21*)

Įdomu prisiminti praeitį, vaizduotėj turint penkias generacijas.

Pradedant nuo dūminės iki modernios pirkios, — laikotarpis lygiai vieno šimtmečio, o pridėjus tuos senukų pasakojimus, kaip jie sakydavo dar baudžiavas eidavę ir apie Napoleono karžygiškus pralaimėjimus, tai bus kalbama jau apie pusantro šimto metų. Trys generacijos jau ilsisi Lietuvos žemėj, o kitos trys išblaškytos svetur. Ir nei vienas negyvena Montvilų tėviškėj — Nendriniškių kaime, Marijampolės parapijoje.

Kaip yra miela prisimint tėviškę, kurioje gimei augai! Visą laiką gyvenant svetur, masina mintis grįžti į Tėvynę. Dar, regis, vaikšto visi gyvi, kuriuos palikau. Bet, deja, taip nėra.

Dūminė pirkia

Gimiau dūminėj pirkioj, kuri buvo, anot S. Daukanto, iš apskritų rastų, su mažais langais, kad šaltis nesibriautų. Išilgai kiekvieno rąsto apatinė pusė loveliu ištašyta ir ant kupros apvožta. O į tarpą girios samanų prikloti. Viduj didelė krosnis, antroj pusėj kudmentas, didelis šeimai valgyti skobnis. Aplink jį pasieniais stiprūs suolai, iš kito šono uslanas. Kerčios sienose šventųjų paveikslai. Grindys juodos žemės. Kitam namo gale sėklinė, šalia kamara daržovėms, bulvėms, raugtiems kopūstams ir barščiams. Vienoje kertėje dvejų girnos namie grūdams malti, kruštienei grūsti piesta, kurioje stovėdavo du piesčiokai. Tarpe tų trijų didelių kambarių viduj buvo priemenė, į kurią iš papročio atleisdavo šerti penimius, kuriuos čia ir skersdavo. Ant aukšto vienam gale išrūkytus lašinius sukabydavo, o kitam linų valaknas valydavo. Pirkioj moterys verpdavo, ausdavo; vyrai virves sukdavo, plėškes ausdavo. Siuvėjai drabužius siūdavo, pasakas pasakodavo, mįsles ir uždavinius spręsdavo.

Gaigystės

Gaigystės vardas kilęs nuo gaidžio, kuris kas valandą gieda, pradedant nuo 12 valandos nakties. Skaitydavo — pirmi gaidžiai, antri gaidžiai. Kaip trečiu kartu gaidys užgieda, jau turi keltis į darbus. Rudenį ir žiemą eidavo į kluoną javų kultū. Vieną tokių gaigysčių priminsiu: prieš didelę ugnį krosny virė du dideli puodai pusryčiams; antroje pusėje pečiurkoje rusane švanta žarijų ugnelė (visados). Švanta ją vadindavo dėl dviejų priežasčių: viena, kad ten sudėdavo švęstą ugnį, parneštą per Velykų šventes; antra — gal nuo senovės vaidelūčių amžinos ugnelės kurstymo laikų. Mažai turėdami degtukų, iš šios pečiurkos šventos ugnelės kitas ugnis prasikurdavo krosnyje ar ant kudmento, vyrai pypkes su žarija įžiebdavo, gi Jurkšų Mikas skiltuvą vartodavo.

Kaip jau dūmai slinkdavo arti žemės, lubose atidarydavo kurtinį. Dėlto ir vadino dūmine pirkia, nes neturėjo kamino, buvo iš vidaus ir lauko pusės labai aprūkus, o šiaudų stogas samanomis apžėlęs, kaip kad dainoje “Kur bakūžė samanota, kurioje gimiau”.

Pokalbis su tėvuku

Iš mažystės buvo labai mielas tėvukas. Jis užtardavo, priglaukdavo, kai tėvui ar motinai nusikalsdavom. Lygiai ir mamutė įsiterpdavo, kaip tėvas ar motina kėsindavosi mušti. Tėvukui buvo lengviau lekciją išduoti, jis už klaidas taip nesibardavo.

Su tėvuku eidavau popietį prigult.

“Tėvuk, miršti!”

“Ne, tik užknarkiau”.

Netrukus tas knarkimas vėl pasikartodavo. Aš iš baimės, kad tėvukas nenumirtų, pradėjau klausimus jam duoti:

— Tėvuk, kaip du zuikius nušauni, kurių aš taip bijau, su tokiom didelėm akim ir ilgom ausim?

— Žiemą pro kluono langutį, kaip zuikis atšokuoja čiepy žievių graužt į sodą.

— Tėvuk, kur karvės tokius gražius veršiukus gauna?

— Iš Degimų balų parsiveda, ten kur jūs bėgat ant ledo čiuzinėti.

— Tėvuk, kad karvės neina čiuožt.

— Duok man nors kiek apypietės pramigt.

Ir vėl kartojosi tas tėvuko knarkimas, kuris man buvo nemalonus klausyti.

Sėdi Montvilų tėvai — Magdalena ir Kazys, stovi sūnus Andrius, duktė Izabelė ir sūnus Pijus.

— Tėvuk, koki čia kryžiokai surašyti ant kiekvienos lubų lentos?

— Tai lotyniški numeriai. Kaip mes pirkom šį svirną, tai pirma suardymo suženklinom sienmedžius ir lentas, kad vėl taip sudėt, kaip buvo.

— O kaip jūs, tėvuk, mus mokysit rašyt ir skaityt.

— Lietuviškai, vaikeli, nes aš tik moku lietuviškai ir lenkiškai.

Tėvukas vaikus tik prieš piet susiklupdydavo ir lenkiškai "Aniolas Dievo" kalbėdavo, ryte ir vakare — lietuviškai. O kaip sueidavo Druškauską, lenkiškai kalbėdavo.

Slapta kilnojama žiemos vaikų mokykla

Mūs mylimas tėvukas mokėjo rašyt, skaityt ir skaičiuot. Kad mūsų augo pulkelis, tai jau savaime sudarėm pradinės mokyklos klasę. Pradėjo ir kaimynai vaikus atvežti, ir jau susidarė būrelis nemažas. Mokyklos vieta kilnojama — kas savaitę pas kitus ūkininkus, ir buvo skiriami du vaikai pamainomis sargybai nuo žandarų. Vaikus suveždavo rogėmis. Tėvukas daraktorius eidavo pėsčias, nudodamas vargšą ubagėlį. Vienoj rankoj ražančius, antroj — lazda, brisdavo per gilų sniegą vaikų mokyti lietuviškai. Gal tos vietos pagerbimui pas Montvilus Nendrinikių kaime Lietuvos valdžia kelis metus samdė mokyklai vietą, kur mokytojavo New Yorke buvęs Lietuvos Laisvės Komiteto pirmininkas V. Sidzikauskas, buvęs Lietuvos ministeris.

Mokinių vadovėliai, iš kur jie buvo gaunami, — vaikams nebuvo žinoma. Aišku, juos Palkauskas slapta parnešdavo su kitais šventųjų paveikslais ir maldaknygėmis iš Tilžės Mauderodės spaustuvės. Vadovėliuose buvo mokoma slebizuoti. Skaityti mokė iš maldaknygės. Rašymui plunksną tėvukas išdrožė iš žąsies sparno plunksnos, rašalą imdavo iš raudono barščio sunkos; "zacipulką" — raidžių nurodymui — iš medžio balanės su iškarpytais kraštais nudroždavo tėvukas. Priimdavo lekcija mama ir tėtis, bet dažniausia kreipdavomės pas tėvuką, nes jis už klaidas nesibardavo. Jis buvo vaikams nuo visokių bausmių užtarėjas, taip lygiai ir mamutė. Paaugusius vaikus leido į Marijampolės pradinę Endziulaičio mokyklą. Man pradėjus, brolis Juozas jau buvo gimnazijos mokinys. Pasamdė kambari. Mamutė valgį virė ir tvarkos dabojo. Valgį pristatydavo iš ūkio.

Nauja pirkia

Nauja pirkia buvo moderniška, palyginus su dūmine. Sėklinę vadino seklyčia, ji buvo skiriama svečiams. Turėjo žibančius lakeriuotus rakandus, baltų koklių krosnį, langai daug didesni, balto medžio grindys. Sienas puošė ir šventųjų paveikslai, taipgi Dievo Motinos paveikslas. Gegužės mėnesį šį paveikslą puošdavo gėlėmis. Tėvukas susikviesdavo vakarais visą šeimą Panos Švenčiausios litaniją kalbėti. Ži-

Montvilų sodyba 1971 metais, kai ten lankėsi Petras Montvila. 1974 metais tvartus ir gyvenamuosius namus nugriovė.

bėjo dvi žvakutės. Mama dažnai prieš šį paveikslą meldavosi, prašydama Dievo malonių. Ypatingas paveikslas buvo šv. Roko. Ištikus didelei audrai, visi su maldom prašė Dievo globos. Tėvukas nusikabindavo nuo sienos paveikslą, ir visi balsiai meldavomės. Audros dažnai padarydavo daug blėdies. Ledų krušos augmenis sulygindavo su žeme, perkūniški žaibai uždegdavo namus ir užmušdavo gyvulius.

Naujoji pirkia jau turėjo du kaminus ir atskirą virtuvę, peniukšlių jau neleidavo nei į priemenę.

Sauvaliavimai

Jaunimo sauvaliavimas buvo didelis, ypač kaimuose. Samdiniai išimdavo savo algeles iki Kalėdų. Ūkininkaičiams neužtekdavo, ką tėvai duodavo. Jie nešdavo, kiti ir veždavo slapta grūdus į "karalenkę" — už mažą kainą žydai išpirkdavo. Kiti karčiamoj prabūdavo pamaldų laiku. Jiems tik

reikdavo sužinot, kur bus vestuvės iš bažnyčioje skelbiamų „užsakų“. Nekviesti eidavo į vestuves, keldavo netvarką.

Klebonas kun. V. Senkus, marijonas, labai bardavo per pamokslus už visokias nedorybes. Jis sakydavo — „jei tu būsi kaltas vieną kapeiką kitam, tu neįeisi į dangaus karalystę“. Jis sakydavo sekmadieniais 10 v. ryto pamokslėlius; 9 val. sakydavo lenkiškai pamokslėlius neva „lenkams“, kurių pora tuzinų susirinkdavo už „Dievo stalo“ mišioms ir pro šonines duris išeidavo. Jie nesimaišydavo su kaimiečiais „mužikais“. Po 1904 metų revoliucinio lietuviybės sąjūdžio tie „ponai“ sulietuvėjo. Ir klebonas jau jiems daugiau lenkiškai pamokslėlių nesakydavo.

Su maldininkais pėsti į Vilnių per Dzūkiją

Kun. Stačiokas suorganizavo eiseną jaunų vyrų ir moterų Marijampolė 1902 m. tikslu aplankyti Vilniaus Aušros Vartus, bažnyčias ir Kalvarijas.

Po pavasarinės sėjos, gražų rytą susirinko apie 100, daugiausia jaunimo, į bažnyčią, kur po trumpų pamaldų per miestą išėjom Prienų vieškeliu iki Iglaukos. Pirmas sustojimas buvo Iglaukos bažnyčioj. Vietos klebonas bažnyčioj palaimino geros sėkmės. Ties Balbieriškiu persikėlėm mažomis valtimis per Nemuną į dzūkų šalį. Laukai smėliuoti, rugiai menki, anot to dzūko — „čvertkelę pasėju, čvertkelę gaunu, šiaudelį už darbą“. Grikliai geriau augo smėlynuose. Nunešęs grikių košės ant aukos prie altoriaus sako: „Kū tu man, Dzievuli, davei, tū ir Tau apieravoju“.

Butrimonyse pirma nakvynė kluonuose. Pirma nakvynės bažnyčioj pamaldos. Pamaldas pravedė mūsų vadas kun. Stačiokas, ir jaunas vargonininkas grojo vargonais. Pilnai buvom užėmę visą Butrimonių bažnytkaimį. Vakariene buvo, — kas ką turėjom savo pundelyje. Vyrus nuo moterų išskyrė. Kitą dieną po pamaldų žygiavom per Vinco Krėvės Dzūkiją, pro smėlio ir žabaro kalnelius link Vilniaus. Šiuos kalnelius Lietuvos kareiviai yra apdainavę — „Vilniaus kalneliai, sveikiname jus!“ Šių kalnelių apskritais akmenukais, pridėjus cemento, galėjo išgrįsti ne tik miestų gatves, bet ir visus kelius.

Prieš Vilnių aplankėm Trakų miestelį, kur aiškiai buvo matyt kunigaikščių pilies griuvėsiai. Iš Trakų į Vilnių, sako, yra požemis. Arčiau Vilniaus jau rugiai kaip reikia. Lietuvis subarė už „lenkišką“ kalbą prašant vandens gert. Sakė, jei nemokat, tai visai nei nekalbėkit lenkiškai. Čia kažkas

Namas, kuriame gyveno Marijampolėje besimokydamas kun. Juozas Montvila. Čia 1903 metais gyveno ir Petras Montvila. Nuotrauka daryta 1966 m.

aiškėjo — ne tik religinis eisenos tikslas buvo, bet ir tautinis. Arti Vilniaus dvarai Lietuvos išgamų Pilsudskių ir kitų, užgrobusių geriausias Lietuvoj žemes, ir čia buvo įsitaisë rojiškus palocius; patys tik vasaros laiku parvažiuodavo atostogas praleisti iš Paryžiaus ar kitų Europos miestų.

Jau visai artėjom į Gedimino išsapnuotą miestą. Vilniaus miestas brukavotas — akmenimis išklotas, barška tarška vežimų ratai, tik pro Aušros Vartus medinėmis plytomis grįsta.

Kalvarijos Kristaus Keliai

Dar kelias bažnyčias aplankius, pasukom giedodami lietuviškai giesmes per Neries upės tiltą į Kalvarijas. Kalvarijos Vilniaus priemiestis, ties Verkiais, 7 km. į šiaurę nuo Vilniaus. Miške yra 36 stotys — Rokoko stiliaus koplytėlės. Prasideda nuo Baltupių ir baigiasi Šv. Kryžiaus bažnyčioje. Kristaus kelius lankant, šalimais daugybės ubagų prašė išmaldos. Šv. Kryžiaus bažnyčia didelėj aukštumoj, reikia kopti akmeniniais laiptais. Bažnyčia turėjo labai gražius bokštus rokoko stiliaus, vidus buvo išdažytas, ypač lubos — dangaus spalvos žibančiomis žvaigždėmis išpuoštos.

Kristaus keliai ir bažnyčia yra pastatyta dominikonų pa-

stangomis, vyskupui Sapiegai pavestoj miško žemėj.

Kristaus kelius gausingai lankydavo žmonės. Per metus aplankydavo iki 125,000. Ši maldos vieta buvo įsteigta 1655-61 m. atminčiai trimfo Vilniui išsilaisvinus iš rusų okupacijos. Bolševikams okupavus Lietuvą, ši šventovė uždrausta lankyti. Jos vietoj pastatė karišką orlaivių stotį (žiur. "Lietuvių Enciklopediją").

Vilnius — Gedimino ir visos Lietuvos sostinė

Čia Vilnelė į Nerį teka ir nepaliaujančiai tarpe savęs šneka, šneka. Čia maskoliai ir totoriai bėgo nuo lietuvio kardo. Pilies sienų nesudaužė nei kryžiai nei paliokai.

Gediminkalnis matosi iš visur. Krikščionybės garbei 33 bažnyčios byloja nuo senų laikų. Katedra su Šv. Kazimiero koplytėle, kame buvo ant altoriaus šventojo karste kūnas padėtas. Sienų įdubose šalimais didvyrių figūros. Katedros dešinėj apskrita mūro bažnyčia. Sako, komunistai katedrą pavertė dailės muziejum, o šv. Kazimiero karstą perkėlė į kitą bažnyčią.

Aušros Vartai. Viršum gatvės tarpe dviejų bažnyčių — koplytėlė, kame virš altoriaus Šv. Marijos paveikslas. Šalimais palikti įvairūs žmonių "kročiai" (šio paveikslo kopija buvo mūsų tėviškėj ant sienos su perkirstu veidu. Sakydavo, kad švedai per karą norėjo išvežti, bet arkliai nevežė vežimo. Kareivis kirto kardu ir paliko paveikslą).

Čia suklaupę gatvėj pasimeldėm. Praeidamas į aukų dėžutę įmečiau sidabrinį pinigą, man įduotą kaimyno P. Kieseliaus.

Nauja gadynė

Jau pabaigoj aštuonioliktojo šimtmečio prasidėjo nauja gadynė ūkininkų gyvenime. Atsirado mašinerija. Ūkininkai pirkdavo kuliamas, akselį piaunamas, geležines žagres, piaunamas mašinas. "Gaigystės" pradėjo nykti. Lauką vietoj trijų dalių skirstė į keturias. Rugius nupiovę, ūmai paviršium rugienas apardavo, tas duodavo trašos. Taip vasarojus dusyk geriau augdavo, nei kaip ant vėlai apartos. Antrusyk rudeniop suardavo į plačias lysves, pravedavo vandeniui nubėgti vagas. Pavasarį perdrapakuodavo, pasėję apakėdavo. Miežiai, avižos puikiai augdavo.

Į miežius ar avižas prisėdavo dobilų, kurie sekantį metą sudarydavo gerą pašarą gyvuliams. Dėl pašaro taipgi sėdavo maišytai vikių su avižomis. Mažai kas jau laukuose

arklius ganydavo, beveik dėl dviejų išskaičiavimų: sutau-
pydavo mėsą, ir vagys neturėdavo tokių progų pavogti.
Nors ir poromis surakindavo geležiniais pančiais ir dar vy-
rai sergėdavo ganykloj įrengtoje būdoje, prisirišę šunį, bet
vagys prieidavo, ir gana. Vosylius ir du šunis kartu su
arkliais pavogė. Vagys labiausia bijodavo, kad ūkininkai ne-
pagautų, nes dažnai užmušdavo. Rusų valdžia mažai tebaus-
davo už vagystes.

Užgavėnių ir Velykų tradicijos

Užgavėnių dieną 10 kartų valgo bulvinius blynus ir
mėsinius valgius. Povelių vaikymas, rogėmis važinėjimas ir
pastangos išversti į sniegą. "Kanapinio mūšis su lašininium"
(ant aukšto, kur mėsos sukabintos). Vaikams pasakodavo, kad
kanapinis nugalėjo lašinį ir dėlto daugiau mėsos nebus
valgoma. "Septynių mylių tiltas, ant to tilto kvietka visam
svietui patieka" (Gavėnios mįslė). Gavėnios laike ne visi
susilaikydavo nuo mėsinių valgių. Kiti eidavo pas klebo-
ną kun. Senkų gauti leidimą. Kurie prašydavo, tie ir gau-
davo. Pelenų dieną kiti eidavo "dantų plauti", vietoj į
bažnyčią.

Velykų švenčių laukdavi visi. "Švenčonas" — didelė
pintinė pridėta maisto, kumpis, dešrų, kiaušinių, ragaišio
ir kitų smulkmenų. Nuveža į koridorių prie bažnyčios pa-
šventinti. Kartais švenčionkas išvogdavo. Kiaušinių mušimas.
Vyrai lošdavo. Kurio kiaušinis sumušdavo, laimėdavo sumuš-
tąjį. Margučiais nelošdavo, juos pagododavo dėl grožio.

Velykų darželis — papuoštas Kristaus karstas prie vieno
šalinio altoriaus. Dr. Lenkaitis atnešdavo savo čiulbančias
kanarkas pačiulbėti. Šalimais pastatydavo Romos kareivių fi-
gūras. Jauni vyrai eidavo prie grabo sargybą per visą nak-
tį, pamainomis.

Šeštadienį šventindavo ugnį ir vandenį. Šventinto van-
dens parsinešti buvo paranku, bet ugnies tai tik raiti, durpes
įsideginę, suspėdavo į šventą ugnį sujungt, "kad visados
rusėtų šventa ugnelė" pečiurkėj.

"Kas pirmas po 6-tos valandos Kristaus prisikėlimo pa-
maldų parvyksta namo, tas pirmas laukus atsėja". Stankevi-
čius, įsigijęs pirmą metą ūkelę, pirmas namo parvyko raitas.

Marijampolės bažnyčia buvo du kart papildomai prista-
tyta. Pryšakys su gražiais dviem bokštais. Antru kart šoni-
nės koplyčios pristatytos, vidus išgražintas, nauji altoriai ir
grindys padaryti.

Sventorius akmenų siena aptvertas. Vienuolynas su dviem sodvaisiais ir darbininkų patalpomis.

Už truputį aukso bei gardaus valgio šaukšto palieka tėvynę

Maironis matė, kaip jaunimas palieka tėvynę. Jis paleido šį šūkį, kad susilaikytų. Kunigai iš sakyklų pradėjo draust, bet... veltui buvo šauksmas, nes čia ėjo tikras reikalas apie ateities gyvenimą. Gausių šeimų patys tėvai rūpinosi vaikų ateitimi. Jie pramatydavo, kad 50 margų ūkį neskaldysi į vadinamus šešmargius, ant kurių be pašalinio darbo negalima buvo pragyventi. Fabrikų Lietuvos miestuose buvo labai maža, nei miestelėnų vaikams darbo neužtekdavo. Prekyba buvo žydų rankose, amatininkai irgi nevysi buvo lietuviai. Profesionalai išvykdavo Rusijon ieškot didesnių algų. Kunigai daugumoje likdavo Lietuvoje.

Spausdintas lietuviškas žodis buvo uždraustas iki 1904 m., lietuviški spausdiniai buvo slaptai parnešdinti iš Tilžės, Mauderodės spaustuvės, ir kaip kas iškarpą iš lietuviškų laikraščių laiške prisiųsdavo iš Amerikos. Kun. Arnas-tauską už lietuvišką kalendorių ištrėmė į Sibirą. "Aušra", "Varpas" mažai liaudį pasiekdavo. Palkauskas daugiausia parnešdavo maldaknygių ir liaudies dainų knygių.

Muravjovas, Vilniaus generalgubernatorius, išleido maldaknyges rusiškomis raidėmis, o lietuviškais žodžiais. Vadinu "graždanka", skleisdė per mokyklas. Jis ir jo rusinimo sėbrai manė, kad lietuvius surusins. Apsiriko kacapas, niekas tų maldaknygių neėmė. O Andziulis, pradinės mokyklos mokytojas, užuot išdalijęs mokiniams, sukišo į degančią krosnį. Mokyklų inspektoriui užklausus, "Ar išdalinau minėtas knygas?" atsakė — "Taip, jūsų aukštenybe". Vaikai, nieko nesuprasdami, apie kokias čia knygas eina kalba, tylėjo. Mūs mamutė buvo kurį laiką lietuviškas knygas paslėpus. Bažnyčioj vėl visi meldėsi iš knygų. Veltui Moravjovui ir jo žmonai Vilniuje pastatė vario paminklą. Per pirmąją pasaulinį karą rusai išsivežė. Po 20 metų vėl Rusijos bolševikai toj pačioj vietoj dar didesnei lietuvių pabaisai, kraugeriiui Stalinui, pastatė biustą.

Revoliucijos metais Rutkauskas skundė Montvilą, kad jis yra revoliucionierių išdavikas, bet kaip reikėjo įrodyti — užsigynė.

Marijampolės parapijos bažnyčia ir marijonų vienuolynas.

Sasnavos bažnytkaimis

Bažnyčia šešiakampė medinė, kaip niekur kitur tokios nebuvo. Dar buvo Marijampolės parapijos filija, klebono pareigas ėjo marijonas kun. Gilius. Čion per Marijos atlaidus suvažiuodavo gausingos minios žmonių. Prie pat bažnyčios vietoj varpų buvo didelis būgnas. Skersai kelio iš Ruškio ūkio nuo kapinyno mažas upelytis teka į Sasnavos didelį upelį. Jaunai pamaldžiai mergaitei būk pasirodžius Šv. Marija ties varpine. Žmonės nugirdę pradėjo gausiai lankyti. Seinuose leidžiamas "Šaltinis" parašė, kad buvo iš vyskupijos tyrinėjimas ir kad jokių stebuklų nesurasta. Vėliau įsteigta parapija. Klebonavo kun. Čėsna. Pastatė medinę kleboniją ir didelę mūro bažnyčią. Čia per atlaidus visados kazokai atjodavo malšinti išsigėrusių peštukų. Čia ir revoliucionieriai turėdavo savo požemio susirinkimus, kaip susidorot su abieščiku Žiugžda, kurį iš Pilviškių važiuojant "piemenukas" nušovė.

Rudens laikas

Sodmedžiai spalvotais lapais puošiasi. Saulės ryto spinduliai nutviskė per užklotus voratinkliais laukus.

Juodmargės bendrai sueina su kaimynų žalmargėmis. Piemenys arkliais jodinėja, iš kitų geresnes lošimo lazdas

atiminėja. Šen ten dar bulvės ir daržovės nurudę. Linai pievose patiesti. Javais užkrauti kluonai.

Pasėti žiemkenčiai pradeda želti. Audiniai rituliuos skryniose sudėti. Sodo vaisiai sudžiovinti maišuose svirne po stogu sukabinti. Medaus dideli puodai žiedėja dėl žiemos. Avių šviežios mėsos valgo iki sočios. Iš bulvių kepa ant kopūsto lakšto blynus. Jie skanūs, kai apmerkti taukais. Vėdaras, viso avies pilvo dydžio, būdavo nepaprastai skanus.

Penimės riebiausios, lašiniai bus storiausio. Mėsos užteks visam metui. Prieš Kalėdas grūdai bus iškulti ir į aruodus supilti. Moterys milus suvels ne tik sėmėgoms, bet ir sijonams. Visi nešioja vilnoniais. Šitoks ūkininkas skolas ir dalis išsimoka.

Petras tokį gyvenimą pergyveno nuo savo jaunų dienų. Štai vieną rudens dieną pasiruošia išvykti ir to visko daugiau nematyti, kur per eilę metų dirbta, linksmi gyventa, su kūnu ir dvasia susigyventa.

Slėgte slėgė Petrą nerimas. Saviškiai matė tą nerimą, bandė rosti, raminti, "kad už kelerių metų užsidirbęs pargrįši ir atiko turėdamas, čia sukursi gyvenimą".

Išvykimo išleistuvių vakaras

Tas vakaras ir dabar vaizduotėj, it veidrodyje, matomas. Šeštadienio vakaras, oras šiltas, renkasi jaunimas — merginos, vaikinai ir Jonas Mickevičiukas su Pucėtuko (kelionės draugai); valgo, geria, šoka kaip pirmiau kad buvo. Petrui niekas nemiela, jam širdį, it replėmis, spaudžia. Palieka visus. Nuėjęs į sodą, pasižiūri į tas vyšnias, kriaušes, obelis ir bičių avilius, braškes ir tuos čiepus, kuriuos palaisdydavo. Atsisveikindamas palaistė, tik ne vandeniu, bet ašaromis.

Sekmadienis

Mano naktis nemiegota. Labai daug galvota apie ateitį, išvykus svetur. Kaip paprastai, sekmadienį važiuojam į bažnyčią sumos išklaudyti. Štai Valaičių namas, pas kurių sūnų aš vykstu į Ameriką. Antroj pusėj kelio Druskauskas, kurio sūnus, jaunų dienų draugas, jau Amerikoje. Toj pačioj pusėj kelio Jurkšai, savamoksliai, medžio dailydės, kaip ir šešmargininkas Druskauskas. Gretimai gyvena Lietuvnykai, kurių sūnus Antanas buvo Amerikoje, vienok neprisitaikė jokiame darbui. Giminės, pas kuriuos jis buvo apsistojęs, sudėjo dėl laivakortės ir pasiuntė per vandenį į Vokietiją, o iš

Kazys Montvila, Marijampolės gimnazijos mokinys, prieš I-ąją pasaulinį karą su savo draugu Antanu Dėdele. Abu V-tos klasės mokiniai.

ten pėsčias parėjo namo su suplyšusiais drabužiais. Užklaustas, kaip ėjosi, atsakydavo: “Broleli, man ten negyvenimas, tau bus gerai”.

Paskutinis atsisveikinimas

Važiuodami visi tylėjo. Tėvai ir senukai mąstė, kad gal paskutiniu kart su Petru.

Kai atsisveikino, tėvas pabučiavo pirmas ir pasakė: “Tai aš tavęs daugiau nematysiu”. Taip ir buvo. Motina pasakė, labai susijaudinus, — “Būk, vaikel, geras, nepamiršk Dievo ir mūs”. Po to pabučiavo.

Petras susijaudino ir nei žodžio neištarė. Sėdant į vežimą, tėvas įdavė 200 rublių kelionpinigių ir įsakė būti atsargiam su pinigais.

Drauge važiavo Vincas Pucėtukas ir Jonas Mickevičius. Vežikas buvo žydas Berčikas. Jis per sieną nevedė. Važiuojant iš Marijampolės einančiu keliu į Pilviškius, antra puse Šešupės pro Kriaučiūno dvarelį, buvo aiškiai matyti plento jovarai ir tėviškės namai. Širdis verkė. Tyla tarpe visų buvo visiška.

Po kelių valandų privažiavom Pilviškius. Tiltas per Šešupę, medinė bažnyčia aukštumoj. Sekmadienio pavakarė, ties viena smukle girtas skerečiojasi. Vežikas nestojo, nei arkliams nedavė pailsėt nei gert, tik smikčioja botagu, skuba, kad kas iš policijos nepastebėtų. Dar gerokai ilgą kelio tolį vežė. Sustojo pas ūkininką ir paliko. Jau buvo tamsu, nuvedė į daržinę į šiaudų nakvynę.

Rytą sukilom. Šeimininkė davė barščių sriubos ir duonos. Veža ūkininkas į Naumiestį. Pakely, priešinga kryptimi, pravažiavo keli žandarai, atidžiai pasižiūrėjo, bet nieko. Ūkininkas vežėjas sakė: "Jei ne turgus Naumiestyje ir mažai būtų važiuotų, tai mus būtų įtarę ir suėmę".

PETRO MONTVILOS PRISIMINIMAI

KELIONĖ Į AMERIKĄ

Pasirengimas keliauti į Ameriką ir pati kelionė iki sienos yra aprašyta skyriuje "Praeitį prisiminus". Tų prisiminimų gale pasakojama, kaip keli draugai pasiekia Vokietijos sieną ties Naumiesčiu (Kudirkos Naumiesčiu). Juos ten nuvežė žydas iš Marijampolės.

Naumiesčio palivarke

Pernakvojome palivarko kluone ir galvojome, kaip slapta pereisime sieną. Ji čia pat, reikia tik gerai prisitaikyti ir jau būsime Vokietijoje. Sieną čia pereiti lengviausia. Lauke oras vėsus, nors ir saulėta. Netoli gruodžio mėnuo.

Šeimininkė nenori, kad vaikštinėtume po kiemą. Liepia būti kluone arba eiti į miestą. Taip ir išėjom pasivaikščioti. Apžiūrėjom miestą, aplankėm bažnyčią, kuri stovi aukštumoje. Bažnyčia mūrinė, graži. Nuo čia matosi Vokietijos pusė ir Širvintos miestas, kuris jau yra Vokietijoje.

Grįžom vėl į palivarką. Staiga pasigirdo šūviai pasienio zonoje. Šeimininkė liepą slėptis kiekvienam vis kitoje vietoje. Pudetukas įlindo į šuns būdą. Bet pavojaus jokio nebuvo. Greit paaiškėjo, kad kažkoks nepilno proto žmogus įėjo į nevaikštomą zoną. Dėl to sargyba ir paleido šūvius, norėdama jį perspėti.

Kerdžius pervedė per Širvintos upę į Širvintos miestą. Čia buvo perėjimo punktas, bet mes jo nekliudėm. Taip 1907 metų lapkričio 15 perėjau sieną, pabėgau į Vokietiją. Tai buvo man lemtingiausia diena. Nuo čia, nuo pirmųjų žingsnių Vokietijoje, pradedu visai kitą gyvenimą, gyvenimą be tėvynės, be savo artimųjų. Išbolškė iš Lietuvos rusų caras, versdamas tarnauti svetimoje kariuomenėje, gražiausius metus atiduoti prispaudėjui rusui. Dabar rusų caras čia nebesiekia. Kad būtų dar saugiau, keliausime toliau.

Kiek prisnūdę, apėjome Širvintos miestą ir sutikome senį. Jis mus išbarė, kad buvom neatsargūs. "Laimė, kad

nepastebėjo policija", — kalbėjo jis, — "Kitaip būtų sugavę ir atidavę į rusų sargybinių rankas".

Senis pasibaręs nuvežė mus į Eitkūnus. Taip iš anksto buvo sutarta su agentu, kad mes atsidursime Eitkūnuose. Iš čia traukiniu į Berlyną. Buvo patogų keliauti tolyn. Čia reikėjo išsigydyti akis.

Keliasėjo visai pasieniu. Prie kelio nėra griovių, nes visi laukai nusausinti, drenuoti. Ūkininkų trobėsių stogai raudonų čerpių. Pažvelgi į kitą pusę, į Lietuvą, ir namai jau kitoki. Namai daugumoje su šiaudų stogais.

Pasiekėme Eitkūnus. Antroje pusėje — Lietuva, Kybartai. Čia yra geležinkelio stotis. Čia vyksta didelis judėjimas. Čia verda nemaža prekyba ir nemaža žmonių iš čia emigruoja.

Mieste yra trys viešbučiai, kurie priima tuos, kurie rengiasi emigracijai, kol išsigydo akių trachomą. Tai yra svarbiausia liga, kuri turi būti čia pagydyta, nes kitaip į Ameriką neįleis. Čia yra daktaras Jakob, kuris ir gydo akių ligas. Pas jį dirba leituvaite, kuri ir yra vertėja, emigrantų skundus išverčia daktarui vokiškai.

Pirmiausia daro operaciją. Po to kas rytą reikia ateiti pas jį. Tada jis akis gydo vaistais. Vėl akį apriša, ir gali keliauti namo. Gerai, jei kam gydo tik vieną akį. Tas mato, kaip pareiti namo. O kam gydo abi akis iš karto, tas jau nemato pats namo pareiti.

Už vienos akies išgydymą 10 rublių, už abiejų — 20 rublių.

Kas sekmadienį eidavom į bažnyčią Bilviečiuose. Vieną savaitę kunigas sakydavo pamokslą lietuviškai, kitą — vokiškai. Bažnyčioje buvo tiek suolų, kad visi galėjo atsisėsti. Aukas rinkdavo per kiekvienas mišias.

Taip besigydydami ir gyvendami Eitkūnuose, turėjom laiko. Eidavom šen bei ten dirbti. Piaustant malkas, pastebėjo ūkininkas, atvykęs iš Lietuvos. Jis ir sako: "Ar tai čia geriau dirbti žydui, kaip pas tėvą?"

Kiti dirbo pas ūkininkus. Buvo tokių, kurie mokėjo vokiškai. Jie nekeliaavo į Ameriką, bet patraukė giliau į Vokietiją, į Eseno kraštą, į Krupo fabrikus.

Į Eitkūnus traukiniais atveždavo ir Lietuvos žąsis. Čia jas skirstė į tam tikras rūšis. Čia jas ir piové. Užkabino kablys už kaklo, tada perpiové pilvą ir metė į krūvą.

Iš Marijampolės būriais vesdavo ir arklius. Tuo darbu užsiiminėjo žydas Berčikas. Taip pat čia atveždavo ir nupenėtas kiaules, bet jas atveždavo ne žydas, o lietuvis.

Kelionė į Londoną

Per šešias savaites išsigydžiau akis. Daktaras Jakob dabar patarė vykti į Ameriką. Liepė vartoti žalios spalvos akinius ir nežiūrėti pro langą, traukiniu važiuojant.

Laivakortė buvo nupirktą į New Yorką. Bet aš dar norėjau sustoti Londone ir aplankyti mūsų šeimos giminaitį kun. Kazimierą Matulaitį, kuris, neseniai išvykęs iš Lietuvos, ten klebonavo lietuvių šv. Kazimiero parapijoje. Malonus kunigas duos gerų patarimų ir padės pasirinkti laivą per Atlantą. Agentas, išgirdęs mano pageidavimus, nieko man neatskaitė. Kelionės kaina liko ta pati.

Dabar jau tikrai turėjau palikti Lietuvą. Lietuva, ta gimtoji šalelė, buvo čia pat, matoma, jaučiama, girdima. Dabar reikia atsisveikint su ta šalele, reikia palikti tėvus, brolius, seseris ir dar tėvų tėvus, kurie mane mokė skaityti ir rašyti. Turiu palikti tas vietas, kur prabėgo gražioji jaunystė.

Turiu palikti ir tą kultūringą kraštą — Mažąją Lietuvą. Ir ji lietuviška žemė. Iš jos spaudos draudimo laikais ėjo spausdintas žodis į pavergtą Didžiąją Lietuvą.

Lietuva, šalis gražioji, sunku ir liūdna skirtis nuo tavęs. Išvažiavau traukiniu į Berlyną. Iš ten į Hamburgą.

Londone

Iš Hamburgo plaukė laivas į Angliją. Pasiekus Anglijos žemyną, dar reikėjo važiuoti traukiniu maždaug visą dieną iki Londono. Jau ruduo, gilus ruduo, bet nešalta. Gyvuliai dar ganosi užtvrose. Dėmesį patraukė toks keistas iki šiol nematytas reginys. Krantine eina arklys ir traukia didoką laivą. Taip veža daržoves į Londoną.

Atvykau į Londoną. Prie stoties randu eilę vežikų. Vie nam paduodu adresą, kur reikia mane nuvežti. Vežikas liepia sėsti į priekinę sėdynę. Vežėjas sėdi daug aukščiau mano galvos. Pavežė kokį vieną skersgatvį ir padavė mano nešulį kitam panešti iki kun. Matulaičio gyvenvietės. Mokestį abu atskirai paėmė.

Kelias iki jo buvo visai trumpas. Lietuvių bažnyčia buvo prie geležinkelio pylimo sienos. Jos stogas buvo ištisi langai. Tai buvo senoji Londono lietuvių bažnyčia. Naują pastatė tas pats kun. Matulaitis 1911 metais.

Krito į akis toks dar man neregėtas paprotys, kad moterys mėgsta galvas papuošti plunksnuotom skrybėlėm.

Sekmadienio vakare žmonės susirinko į klubo patalpas. Kun. K. Matulaitis skaitė paskaitą. Jis kalbėjo apie Lietuvos

Žiburio draugiją, kaip ji rūpinasi švietimu ir apie nykstančius Lietuvos zubrus.

Londone išbuvau šešias dienas. Apžiūrėjau miestą. Pasiškolinęs 80 dol., Majestick laivu 1907 metais gruodžio 21 išplaukiau į New Yorką.

Per Atlantą plaukiau 7 dienas. Atvežė į imigrantų salą, kurią visi vadina Ašarų sala, nes imigrantai išlieja daug ašarų, kai jų neįsileido ir sugrąžindavo atgal. Bet man ši Ašarų sala nebuvo ašaringa. Greit iš jos išėjau. Štai pagaliau Amerikoje, naujame, didžios laisvės krašte, kuriame viską reikia pradėti iš naujo.

AMERIKOJE

O kaip gyvenimą organizuosi? Reikia pradėti nuo draugų. Nuo draugų, kurie arčiausiai gyvena.

Į Pennsylvaniją

Nuvažiavau į nedidelį miestelį Sheron, Pa., kur dirbo mano draugai — J. Valaitis ir S. Druskauskas. Čia yra geležies fabrikai. Čia nuliedina vagonam sukabinti didžiuosius kablius. Nuliedintus sausais tekėlais juos lygina, pritaiko. Po dideliu stogu įtaisyta daug tekėlų. Jie baisiai cypia, staigia, svaido kibirkštis. Ant žemės subyra daug geležies šiukšlių. Taip reikia vaikščioti po tas šiukšles. Pučia vėjai. Darbas tikrai nelengvas ir dar sveikatai pavojingas.

Ir tada ten gyvenusių darbininkų tik maža dalis dirbo. Taip reikėjo palikti draugus ir užiančius tekėlus ir keliauti tolyn.

Į Chicagą

Išvažiavau į Chicagą pas gimines. Chicaga — tai vėjų ir sniego miestas. Traukinys vėlinosi, nes siautė sniego audra, išvartė telegrafo stulpus. Reikėjo tuos stulpus nusivalyti.

Geležinkelio stoty Lelešiūtės pusseserės vyras Brundza iš karto mane pažino. Taip pat ir dėdė S. Lelešius, pirmą kartą pamatęs, pasakė — tai Magdės vaikas atvažiavo į Ameriką. (Magdė buvo jo sesuo, o mano motina). Lelešius buvo mano dėdė. Per šį dėdę gavau trumpalaikį darbą Chicagoje.

Chicagoj negalėjau toliau išsilaikyti, nes neturėjau darbo. Tuo metu susitariau su angliakasiu Stroliu.

Anglių kasykloje

Taip palikau Chicagą ir išvykau atgal į Penssylvaniją į Ashley miestą, netoli Wilkes Barre, Pa. Ten buvo anglių kasyklos, kuriose dirbo mano pažįstamas Strolys. Susitariau su juo, kad naktį eisiu taisyti griūvančių vietų.

Sutartoje vietoje man belaukiant prie anglių kasyklų, iškėlė su neštuvais sužeistą vyrą. Jį nusivežė ambulansas. Taip pasikartojo kas dieną — vis iškėlė sužeistą ar net jau užmuštą darbininką.

Parėjęs klausiau senį Dobilą:

— Kiek šitoje pamainoje dirba darbininkų?

Atsakė man, kad apie tris šimtus.

— Tai jeigu kasdien po vieną iš kasyklų iškels, taip metų gale gal aš būsiu paskutinis, — atsakiau susirūpinęs.

Čia teko daug pergyventi ir patirti daug pavojų. Kartą pasilipęs ant kopėčių, taisiau skylutę, į kurią galėčiau atremti stulpą. Čia pat Strolys stebėjo mane ir staiga suriko: "Bėk!" Vos spėjau pabėgti, kaip griuvo akmenys ir sulaužė mano kopėčias.

Tada Strolys man tarė:

— Tai aš tavo aniolas sargas?

— Taip! — jam atsakiau.

Prikritusių akmens skalų buvo daug. Prikrovėm vežimėlį ir vėl užtaisėm užtaisą anglis sprogdinti. Tuo metu į anglių kasyklas atėjo trys žmonės — skyriaus bosas, formanas ir keturių kasyklų superintendentas. Jieėjo pažiūrėti skylių, kuriuos traukė orą. Mes manėm, kad jie nebegrįš, išeis kitu keliu. Todėl ir sprogdinome savo užtaisą.

Sprogdinant reikėjo vienam pasitraukti į vieną pusę, kitam į kitą, kad užstotų kelią praeinantiems. Mudu su Stroliu pasitraukėm į tą pusę, iš kur vėjas traukė. Bet jie grįžo ir prie kampo užėjo ant šūvio. Strolis dar sušuko: "Fire!". Bet jau buvo per vėlu. Superintendantasėjo pirmas ir užėjo ant sprogdinimo vietos. Jį sunkiai sužeidė. Kiti du išnešė jį iš kasyklų. Kitą dieną visi laikraščiai didelėm raidėm skelbė apie šį atsitikimą. Jis nebeišgijo, po dviejų savaitių mirė. Kalta buvo ir jų trijulė, kad, praeidama pro šalį, neišpėjo mus apie grįžimą.

Buvo ir kitas baisus nuotykis, kada būtų mudu abu patiesę. Mūsų padegtas šūvis neeksplodavo, bet užsidegė ir sprogo į kasyklą susirinkęs gasas — įvairios dujos. Dujos

Petras Montvila 1909 metais Amerikoje su savo giminaičiu Feliksu Montvila

užsidegė mum bedegant užtaisą. Trenksmas buvo nemažas, bet mūsų nesužeidė. Jei būtų tuo pačiu laiku sprogęs užtaisas, tai būtų viskas baigta.

Darbas tikrai buvo pavojingas. Tai ir vertė dairytis kito darbo. Čia mokėjo už kiekvieną prikrautą vežimėlį. Pagelbininkas gaudavo 50 centų, o angliakasis (maineris) daugiau. Per dvi savaites uždirbdavo maždaug 20 dol.

Saliūnai buvo labai arti prie kasyklų. Bent keli iš eilės. Angliakasiai, išėję iš darbo, "plauna" gerkles. Smuklininkai neima pinigų, duoda gerti ir užrašo į knygutę. Kai gauna mokestį, tai atsilygina ir smuklėm.

Prisigėrę net susimušdavo. P. Stankevičius primušė airiškį. Už tai pateko į Philadelphijos kalėjimą. Ten laikėsi ramiai, gavo darbą prie siuvėjų. Paleidžiant namo, išpirko bilietą, davė 25 dol. Dar pridėjo ir drabužių eilę.

Grižęs sakė, kad daugiau jis neužgaus nė mažo vaiko. Pasakojo apie kalėjimą, kad jį laikė mažoj kameroj. Buvo tik patiesimas ir šviesos spindulys iš viršaus. Kas dieną svėrė.

Jei daugiau sveri, tą dieną duoda mažiau valgyti.

Tuo metu žieminis paltas su aksomine apykakle kaštavo 20 dol., svaras jautienos mėsos 25 centai.

Wilkes-Barre, Pa., buvo angliakasių centras. Čia vyko ne mažas judėjimas. Čia buvo ir graži lietuvių bažnyčia. Senis Dobilas buvo aukų rinkėjas. Kas sekmadienį jis veždavo į bažnyčią ir savo nuomininkus (burdingierius).

Anglių kasyklose išdirbau nepilnus metus, tik 11 mėnesių. Nebenorėjau ir nebegalėjau daugiau dirbti žemės gelmėse. Išvykau į New Yorką.

New Yorke

Apsistojau Brooklyne pas kaimynus Orinus. Darbą gavau siuvelykloje. Taip prasidėjo naujas gyvenimas. Iš požemių, iš didelių pavojų, kur kiekvieną minutę gali užgriūti, gali sprogti dujos ir tave vietoje patiesti, atsiradau siuvelykloje. Pradžia ir čia buvo sunki. Mažai uždirbau, per savaitę tik 3 dol. Kai pramokau naudoti rankinį prosą, reikalai pagerėjo — per savaitę uždirbau jau 14 dolerių. Pragyvenimas buvo irgi nebrangus.

Susitaučiau pinigų. Sugundė pirkti akcijas — šerus. Toks uždarbis! Pats pinigas pinigą uždirba! Bet taip nutiko, kad pirmąsias santaupas — 500 dol. — su tais šerais prakišau.

LIETUVIŲ PARAPIJOS, DRAUGIJOS LAIKRAŠČIAI

Šv. Kazimiero parapija ir draugija buvo suorganizuota drauge su lenkais 1881 metais. Lietuviai nuo lenkų atsiskyrė 1888 metais.

Lietuviai suorganizavo Švč. Trejybės draugiją ir to paties vardo parapiją. Bažnyčia buvo North 10 Street Brooklyne. Klebonu buvo kun. M. Juodišius.

Antra laikinoji bažnyčia buvo 214 Grand Street. Ji suorganizuota 1895 metais. Klebonu buvo kun. M. Kriaučiūnas.

Trečia ir dabartinė bažnyčia įsigyta 1898 metais — South 4th Street ir Roebling Street kampas. Tai Angelų Karalienės parapijos bažnyčia.

Į Brooklyną vis telkėsi daugiau lietuvių. Ši bažnyčia jau darėsi per maža. Kitiems jau buvo ir nepatogi atkeliauti, nes gyveno atokiau nuo Angelų Karalienės bažnyčios. Taip iš

šios parapijos išaugo naujos lietuvių parapijos Brooklyne ir New Yorke.

Aušros Vartų Marijos parapiją Manhattene suorganizavo kun. Šeštokas. Tai buvo 1905 metais. Pastatė bažnyčią arti Holland tunelio, Broom Street, Manhattene.

Viešpaties Jėzaus Atsimainymo parapija Maspethe suorganizuota 1908 metais. Pirmu klebonu buvo kun. Nikodemas Petkus. Vėliau čia klebonavo garsūs kunigai kun. A. Milukas ir prel. Jonas Balkūnas, pastatęs naują, lietuviško stiliaus bažnyčią.

Šv. Jurgio parapija suorganizuota 1909 metais. Pirmas klebonas buvo kun. A. Kuodis. Tai buvo pati mažiausia lietuvių parapija Brooklyne, bet ji buvo reikšminga lietuviybės gai-vintoja Centriniam Brooklyno rajone. Be kun. A. Kuodžio čia dar klebonavo N. Pakalnis, E. Paulionis, A. Petrauskas.

Šv. Mergelės Apreiškimo parapija suorganizuota 1914 visai netoli nuo Angelų Karalienės parapijos bažnyčios. Ši parapija įsigijo didelę salę, mokyklą, taip virto lietuvišku kultūros centru ir pasidarė pati didžiausia parapija. Pirmas klebonas buvo kun. Nikodemas Petkus. Kiti klebonai — kun. J. Pauliukas, kun. A. Kuodis, kun. E. Paulionis. Ilgai čia klebonavo kun. Norbertas Pakalnis, sustiprinęs ir pakėlęs parapijos veiklą.

Tėvai pranciškonai Brooklyne įsikūrė 1951 metais. Jie čia suorganizavo spaudos centrą, įsigijo didelę ir modernią spaustuvę, kur buvo spausdinami jų leidžiami laikraščiai bei žurnalai: Darbininkas, Aidai Šv. Pranciškaus Varpelis. Čia buvo spausdinama daug knygų. Vienuolynas buvo įkurtas 680 Bushwick Ave., Brooklyne. Vėliau, 1973 metais perkeltas prie Kultūros židinio, 361 Highland Blvd., Brooklyne.

Kun. Vincentas Varnagiris

Kun. Vincentas Varnagiris buvo mokytas, studijavęs Romoje ir ten gavęs daktaro laipsnį. Buvo jau buvęs Glasgowe, Skotijoje, kai atkeliavo į Brooklyną. Jis išbuvo 15 metų Angelų Karalienės parapijos klebonu. Į Ameriką atvyko 1900 metais ir tuoj buvo paskirtas klebonauti Angelų Karalienės parapijoje.

Jis 1901 metais nupirko iš kun. Žindžiaus Elizabethe subankrutavusią spaustuvę, ją perkėlė į Brooklyną ir pradėjo leisti savaitraštį "Žvaigždė". Į ją daug pats rašė. 1902 metais laikraštį ir spaustuvę pardavė kun. A. Milukui.

Kun. V. Varnagiris įkūrė Brooklyne lietuvišką mokyklą,

1903 prisidėjo prie Motinėlių draugijos įsteigimo, 1912 buvo jos pirmininku. Draugija rūpinosi jaunuolius leisti į mokslą. Veikė Kunigų Vienybėje, nuo 1913 metų buvo Lietuvių Mokslo Draugijos įgaliotinis.

Jis buvo patriotas lietuvis. Pas jį lankydavosi žymūs Lietuvos veikėjai, pavyzdžiui, dr. Jonas Basanavičius su dūmos atstovu Martynu Yču. Jis čia rinko aukas statomiems tautos namams Vilniuje. Lankėsi kun. Juozas Tumas, kun. Kazimieras Olšauskas. Jie rinko aukas Saulės gimnazijos statybai. Rūmai buvo pastatyti Kaune prieš pirmąjį pasaulinį karą. Kun. V. Varnagiris tokius svečius iš Lietuvos mielai priimdavo ir padėdavo, suorganizuodavo prakalbas McKadin salėje Brooklyne.

Pas jį lankėsi ir Juozas Gabrys, dr. Gaigalaitis, kuris rinko prenumeratą laikraščiui "Birutė". Čia lankėsi ir vietiniai laikraščiai redaktoriai.

Klebonavęs 15 metų, kun. M. Kriaučiūno kviečiamas, išvyko į Čicagą. Trumpai ten tesustojo. Gavo klebono vietą Sheboygan, Wisc. Ten įsikūręs, greitai ir mirė. Mirė 1915 gruodžio 30.

Prel. Jonas Balkūnas

Prel. Jonas Balkūnas, ilgametis Maspetho lietuvių parapijos klebonas, didis patriotas ir garsus kalbėtojas. Jis užbaigė Maspetho bažnyčios statybą. Buvo padarytas tik bažnyčios rūsys, ir taip statyba buvo sustojusi. Jo rūpesčiu buvo pakviestas lietuvis architektas Jonas Mulokas, kuris suprojektavo lietuvišką bažnyčią. Bažnyčios vidų dekoravo dailininkas Vytautas K. Jonynas. Jis čia padarė gražius spalvingus vitražus, altorius, statulas, net bažnyčios suolai padaryti pagal jo projektą.

Taip buvo pastatyta lietuviško stiliaus bažnyčia, kuri tais pastatymo metais buvo pripažinta prie gražiausių to meto statinių savo apskrityje.

Prel. J. Balkūnas visą laiką dalyvavo lietuviškoje veikloje, buvo tos veiklos svarbiausiose vadovo pareigose, tą veiklą organizavo, organizavo ir puoselėjo lietuviškas draugijas, padėjo Amerikoje susiorganizuoti Lietuvių Bendruomenei. Jokia didesnė lietuviška veikla nei Amerikoje, nei Kanadoje neapsiėjo be prel. Jono Balkūno. Važinėjo po kongresus, suvažiavimus, pirmininkavo, vadovavo, sakė ugningus pamokslus, prakalbas.

Išėjęs į pensiją, jis apsigyveno Floridoje, bet nuolat atsilanko ir savo buvusioje parapijoje, kuriai dabar vadovauja kun. Pranas Bulovas. Vikaru yra kun. Jonas Pakalniškis. Pre-

latas ir dabar lankosi ir svarbiausiuose lietuvių suvažiavimuose bei minėjimuose.

1976 Maspetho lietuviai jam surengė pagerbimo iškilmes bažnyčioje ir salėje. Dalyvavo ir Brooklyno vyskupas Francis Mugavero. Iškilmės buvo ir Floridoje.

Prelatui nieko nebuvo negalima, jei to reikalavo jo pareigos, jo pasišventimas Lietuvai. Antrojo pasaulinio karo metu jis rinko aukas Tautos Fondui, Rinko su J. Buivydu, siuvėjų delegatu. Jiedu lankė žydų prekybininkus.

Plačią savo gyvenimo veiklą ir įvairius darbus Lietuvai ir Katalikų Bažnyčiai tegali aprašyti tik jis pats. Tai buvo didis ir darbų pilnas gyvenimas. Jo darbai buvo įvertinti ir Bažnyčios vyriausybės — jis buvo pakeltas į prelatus ir paskui į protonotarus (P. A.). Kas turi šį titulą, gali nešioti vyskupo žiedą, kryžį ir mitrą.

Kun. Norbertas Pakalnis

Kun. Norbertas Pakalnis buvo šviesus ir mokytas vyras. Be kunigų seminarijos Kaune, jis dar buvo baigęs universitetą Chicagoje, studijavęs Šveicarijoje ir Anglijoje. Apreiškimo parapijoje jis du kartu buvo vikaru, buvo ir šv. Jurgio parapijos klebonu. 1934 metų birželio 23 grįžo į Apreiškimo parapiją, dabar jau klebonauti.

Kun. N. Pakalnis mokėjo su žmonėmis sugyventi ir mokėjo vadovauti parapijos gyvenimui. Pranyko intrygos, atsinaujino draugijų veikla, ypač sustiprėjo Lietuvos vyčių 41 kuopos veikla. Su vyčių veikla jis buvo susipažinęs jau Chicagoje. Ir dabar jis lankė vyčių 41 kuopos susirinkimus ir pasakojo, kaip Lietuvoje, būdami studentais, susirinkdavo miške pasitarti Lietuvos reikalais. Susirinkusiem vyčiam buvo įdomu klausytis jo pasakojimų.

Jam klebonaujant, buvo papuoštas didysis altorius. Buvo paaukuotas. Darbą atliko dailininkas Jonas Subačius. Jis dar bažnyčioje, prie altoriaus kairėje, nupiešė Aušros Vartų Marijos paveikslą. Bet nežinia, kas nupiešė šv. Kazimierą, kuris yra dešinėje, prie zakristijos durų.

Jo rūpesčiu buvo atremontuota ir parapijos salė. Ją lietuviškais ornamentais papuošė dail. Česlovas Janušas. Jis virš scenos angos sukūrė Lietuvos miestų herbus, iš abiejų šonų padarė gražius lietuviškus ornamentus. Taip pat šiai salei jis buvo nutapęs Vytauto Didžiojo, karaliaus Mindaugo, poeto Maironio paveikslus.

Kun. N. Pakalnis pirmas sušaukė veikėjų susirinkimą ir sudarė Amerikos Lietuvių Tarybos skyrių. Savo lėšomis važiuodavo į Chicagą ir dalyvaudavo bendruose Amerikos Lietuvių Tarybos susirinkimuose.

Pas kun. Pakalnį darėm susirinkimus, kaip priimti tremtinius iš Vokietijos. Jiem atvykus, davė nemokamai parapijos salę susirinkimam.

Suvažiavę tremtiniai gausiai lankė Apreiškimo parapijos bažnyčią. Didesniųjų švenčių metu susirinkdavo tiek daug žmonių, kad netilpdavo bažnyčioje. Kun. Pakalnis mokėjo juos pritraukti ir į juos prabilti.

Rūpėjo jam ir lietuviškos spaudos reikalai. Jis organizavo ir vadovavo korporacijai, kuri leido "Ameriką", lietuvių laikraštį Brooklyne. Su kitais kunigais jis lankėsi pas Brooklyno vyskupą ir prašė, kad vyskupas leistų įsikurti lietuviui pranciškonam, nes jie čia organizuos lietuvišką katalikišką spaudą.

O kiek kartų jis kalbėjo Lietuvos nepriklausomybės šventėse! Jis turėjo malonią ir gražią iškalbą.

Jam buvo surengti bent keli pagerbimai, didžiausi buvo 1952 ir 1962. Jo kunigystės 50 metų sukaktis buvo paminėta 1962 metais. Banketas buvo St. George viešbuty.

Kun. Norbertas Pakalnis, klebonavęs 35 metus, 1967 išėjo į pensiją. Paskutiniu laiku buvo privačioje prieglaudoje. Mirė 1973 metais sausio 11 d. Buvo 84 metų.

Kun. Nikodemas Petkus, pirmasis Apreiškimo parapijos klebonas, išbuvo klebonu 10 metų. Jam nepavyko įvesti lietuviško skyriaus į parapijos mokyklos programą. Atsirado įvairių intrygų ir suardė jo planus. Jis norėjo pakeisti mokytojas, seseles vokietes, pakeisti lietuvaitėmis kazimierietėmis. Bet tai jam nepavyko.

Išleido brošiūrėlę "Apyskaita", bet ji nepagelbėjo teisme prieš "Laisvės" laikraštį. Kun. Petkus to laikraščio buvo apšmeižtas. Kunigas buvo laikraštį patraukęs į teismą ir norėjo pasiremti ta brošiūrėle, kur buvo nurodęs savo draugus. Bet tai, kaip minėjau, jam nepavyko.

Kartą Apreiškimo parapijos salėje buvo Juozo Gabrio prkalbos, kuriom vadovavo prof. Kazys Pakštas. Kun. N. Petkui labai patiko Gabrys. Jis ir sušuko svečiui: "Dedu tave Lietuvos karaliumi". Prof. K. Pakštas atsakė kunigui: "Karaliumi padėti lengva, bet kai reikia nuversti, tai reikia kelti revoliucijas".

Vysk. Vincentas Brizgys daug kartų lankėsi Brooklyno lietuvių parapijose ir Kultūros Židiny. Jis yra kilęs iš Daukšių

parapijos, iš kurios kilo ir kun. V. Varnagiris. Vyskupo rūpesčiu čia Amerikoje yra pastatyta graži Šiluvos Marijos koplyčia Washingtone, Marijos Nekalto Prasidėjimo bazilikoje. Po to jis suorganizavo ir įrengė gražią Lietuvos koplyčią šv. Petro bazilikoje Romoje.

Marytė Kižytė, kurią noriu čia prisiminti, nors ir nepriklauso nei kunigams, nei vienuoliams, daug dirbo New Yorko lietuvių tarpe. Ji buvo Informacijos Centro reikalų vedėja New Yorke. Įstaiga buvo Woolworth Namuose. Visada bendradarbiavo su vietos Amerikos Lietuvių Taryba, važiavo kartu pas gubernatorių Harriman į Albany, N.Y., kur buvo gauta proklamacija Lietuvos riekalu. To Informacijos centro vedėjas buvo dr. Kostas Jurgėla, advokatas, istorikas, bent kelių istorinių knygų autorius. Knygos parašytos lietuvių ir anglų kalbomis.

Šis tas apie laikraščius

Brooklynas buvo nemažas lietuvių telkinys. Jau seniai čia suklestėjo ir lietuviška spauda. Visą laiką buvo lietuviškų spaustuvių, buvo leidžiamos ir lietuviškos knygos. Čia prisimenu tik keletą laikraščių.

Lietuviška Gazieta

Pats pirmasis lietuviškas laikraštis, išleistas New Yorke, buvo Liwtuwiszka Gazieta. Ji išleista 1879 metais.

Unija

Antrasis laikraštis, išleistas New Yorke, buvo Unija. Ji pasirodė 1884 spalio 25. Jos redaktoriumi buvo Jonas Šliupas.

Žvaigždė

Kaip minėjau, Žvaigždę išleido kun. Vincas Varnagiris 1901. Ji buvo spausdinama 73 Grand Street Brooklyne. Redagavo Tumasonis, raidžių rinkėju buvo Krazanauskas. Daug rašė pats kun. V. Varnagiris. Laikraštis buvo savaitinis.

1903 jį nupirko kun. Antanas Milukas. Jis buvo suorganizavęs Apšvietos draugiją, tai draugijai ir nupirko spaustuve ir laikraštį. 1904 perkėlė į Shenandoah, Pa., o 1909 — į Philadelphia. Iki 1923 metų Žvaigždė buvo savaitraštis, nuo 1923 iki 1926 — mėnesinis, nuo 1926 iki 1944 metų — trimėnesinis.

Philadelphijoje Žvaigždę perėmė redaguoti žymi lietuvių veikėja Julė Pranaitytė. Ji redagavo Žvaigždę ir po kun. A. Miluko mirties (1943). Mirė ji 1944 sausio 29. Tada sustojo ir Žvaigždė.

Julė Pranaitytė buvo mokyta ir šviesi moteris. Į Ameriką atvyko 1902 ir visą savo gyvenimą skyrė lietuviškai spaudai, lietuviškiems leidiniams. Ji yra išleidusi net 35 leidinius. Mėgo keliauti. Lietuvą lankė trim atvejais — 1911, 1922-23, 1931-32. Keliavo po Europos, Azijos ir Afrikos kraštus ir daug rašė apie savo keliones. Atskirai išleido veikalą apie Azijos tautas.

Ji turėjo brolių, garsų kunigą — Justiną Bonaventūrą Pranaitį, Petrapilio Dvasinės Akademijos profesorių, garsų žydų Talmudo specialistą. Pats pasitraukė iš Dvasinės Akademijos ir ėmė organizuoti katalikiškas parapijas Azijoje. Apsigyveno Taškente, Turkestane. Į savo parapiją subūrė 18,000 įvairių tautų katalikų. Jis gerai mokėjo 7 kalbas. Taip susikalbėjo su savo parapiečiais, kurie mėgo ir mylėjo šį šviesų vyrą.

Kun. Pranaitis labai išgarsėjo žydo Beilio byloje. 1913 metais Kijeve buvo teisiamas žydas Beilis. Jis buvo kaltinamas, kad žudęs krikščionis ir naudojęs jų kraują velykiniams maccams.

Byla pasidarė labai garsi visam pasauly. Pati Rusijos vyriausybė norėjo, kad žydas būtų apkaltintas ir pasmerktas. Tai būtų sudarę pagrindą tolimesniam žydų persekiojimui Rusijoje, nes visur antisemitizmas buvo gyvas. Tada sukruto viso pasaulio žydai ginti savo tautietį Beilį. Visur buvo renkamos aukos. Buvo pasamdyti Rusijos geriausi advokatai, buvo užpilta pinigais, ir žydo Beilio nuteisė. Jį išteisino, bet jis tuoj iš Rusijos pasišalino. Išvyko į Palestiną, o iš ten — į New Yorką. New Yorke jis mirė 1924 metais.

Į šią bylą buvo pakviesta labai daug liudininkų, visokių ekspertų. Tokių ekspertų tarpe buvo ir kun. Justinas Pranaitis, Talmudo žinovas bei specialistas. Apie jo liudijimus teisme rašė viso pasaulio spauda, nes to norėjo Rusijos valdžia.

Lotyniškai jis parašė knygėlę apie Talmudą — krikščionys Talmude. Ši knygėlė susilaukė didelio garso pasauly. Tuoj jų buvo išversta į vokiečių kalbą, paskui išvertė į lietuvių kalbą, į rusų, italų ir lenkų kalbas. Ši studija plačiai parodė, kaip Talmudas yra nusistatęs prieš krikščionis.

Garsas

Brooklyno lietuvių gyvenime svarbų vaidmenį atliko laikraštis "Garsas".

Jo atsiradimui daug prisidėjo kun. Fabijonas Kemėžis. Jis čia, Amerikoje, suorganizavo ar įkūrė kelias draugijas ir taip įkūrė Darbininko laikraštį ir padėjo Garsui atsirasti. Jis Lietuvių Romos Katalikų Susivienijimo suvažiavimuose nuolat ragino įkurti savo organą, savo laikraštį.

Taip 1917 metais buvo suorganizuotas Garsas. Jo pirmas numeris išėjo gegužės 17 Brooklyne. Pirmuoju redaktoriumi buvo Julius Kaupas, paskui labai sėkmingai redagavo Leonardas Šimutis, nuo 1918 iki 1926. Nuo 1926 metų redaguoja Matas Zujus.

Pirmuoju administratoriumi buvo Ksaveras Strumskis, rinkėju Matas Milukas.

Ypač veiklus buvo Leonardas Šimutis. Jis prisidėjo prie Tautos Fondo, surinko aukomis apie ketvirtį milijonų dol. Brooklyne buvo įkurtas 18 skyrius, kuriam vadovavo kun. N. Petkus, išdininku buvo Klasčius, raštininku P. J. Montvila.

Dėl šios veiklos pradžioje Garsas buvo ir Tautos Fondo ir Amerikos Lietuvių Tarybos organas. Laikraštį buvo rašoma tautiniais, politiniais klausimais, jame bendradarbiavo visa eilė gerų publicistų.

1929 metais teismo keliu Garsas buvo perkeltas į Wilkes-Barre, Pa. Taip buvo padaryta skriauda Brooklynui. Ir jis pats nustojo savo įtakos. Pamažu jo leidimas retėjo. Dabar išeina kas mėnesį. Tai labai pakenkė Susivienijimo organizacijai. Sumažėjo jos nariai.

Amerika

Išsikėlus Garsui į Wilkes-Barre, Pa., Brooklynas liko be katalikiško laikraščio. Nemaža buvo kalbėta ir galtova, kaip čia padaryti, kaip suorganizuoti savo laikraštį.

Buvo suorganizuota katalikų bendrovė ir jos pirmininku išrinktas kun. Norbertas Pakalnis. Laikraščiui parinko vardą "Amerika". Pirmas numeris išėjo 1933 gruodžio 1. Pirmas redaktorius buvo K. Vilniškis. Vėliau laikraštį redagavo prel. J. Balkūnas, B. Laučka, A. Vaičiulaitis, L. Žitkevičius, H. Lukaševičius, A. Šerkšnas, A. Gražiūnas.

1951 metais balandžio mėn. Amerika buvo sujungtas su Darbininku.

Amerikos administratoriais yra buvę Danielius Averka, Matas Milukas.

Darbininkas

Kun. Fabijonas Kemėžis suorganizavo katalikišką Darbi-

ninkų Sąjungą ir jai įkūrė laikraštį "Darbininkas". Darbininko pirmas numeris išėjo 1915 metais rugsėjo 12 Bostone. Jį ir leido ta Darbininkų Sąjunga.

Vėliau pasidarė finansinių sunkumų. Leidimą perėmė tėvai pranciškonai, ir jie 1951 metais Darbininką sujungė su Brooklynneėjusia "Amerika" ir Pittsburgheėjusiom "Lietuvių Žiniomis". Darbininko leidimą perkėlė iš Bostono į Brooklyną. Pirmasis sujungtas numeris išėjo 1951 metais balandžio mėn.

MASINĖS DEMONSTRACIJOS

Lietuvos didieji įvykiai čia buvo palydimi demonstracijomis bei mitingais. Jos čia buvo organizuojamos plačiai, įtraukiant kuo daugiausia žmonių.

Prieš Rusiją

Pirmosios demonstracijos Amerikoje buvo 1891 metais. Jos buvo nukreiptos prieš Rusiją ir prieš Kražių skerdynes. Kražių skerdynės sukrėtė pasaulį. Rusai norėjo atimti katalikų bažnyčią, ir žmonės stėjo jos ginti. Nepasidavė. Ginkluoti kazokai atėjo raiti, bizūnais ir kardais mušė žmones, spardė ir niekino, stūmė į upę.

Amerikos lietuviai visur sukilo su protesto demonstracijom. Didžiausios buvo Chicagoje, New Yorke, anglių kasyklose — Wilkes-Barre, Pa. Čia žygiavo su orkestrais (benais), su plakatais. Dalyvavo tūkstančiai lietuvių angliakasių.

Kazokai ir buvusi Lietuvoje rusų kariuomenė visada žiauriai elgėsi su vietos gyventojais. Prisimenu ir aš tokį nuotykį. 1903 metais važiavau su tėvu iš Marijampolės plentu. Buvo žiema. Kelias kaikur buvo užpustytas. Pasivijo rusiška troika. Joje važiavo kariškis, rusų kariuomenės pulkininkas. Jis pradėjo rusiškai šaukti: "Daite drogu". Pralenkdamas ištraukė iš vežėjo botagą ir juo kirto mano tėvui per galvą.

Prieš Lenkiją

Sujudino visas lietuvių kolonijas ir nepriklausomybės karai Lietuvoje. 1920, kai Želigovskis užgrobė Vilnių, protesto mitingas įvyko Manhatteno kolegijos salėje, 3 Ave.

Kalbas prieš lenkus pasakė kun. Jonas Balkūnas, Vienybės redaktorius, Stilsonas. Prieš lenkus kalbėjo ir komunistas Mizara, net aukų davė. Vėliau Stilsonas kitose prakalbose

1918 liepos 4 demonstracijų, surengtų New Yorke, direktoriai. Petras Montvila trečioje eilėje pirmas iš dešinės.

sakydavo: "Atiduokite tą dolerį Mizarai atgal". Mizara niekada nekalbėjo prieš rusus, nors ir tie Lietuvą skriaudė.

Ljoalumo paradas 1918 liepos 4

Pirmo pasaulinio karo metu, norėdami atkreipti kitų tautų dėmesį ir padėti Lietuvai, New Yorko lietuviai surengė didžiulį lojalumą paradą. Tai buvo 1918 metais liepos 4. Paradas vyko 5 Ave. Manhattene, musitęsė apie 20 blokų.

Pirmas žygiavo Dėdė Samas. Juo buvo apsirengęs Kazys Krušinskas. Už jo Marė Teiberytė vaizdavo Kolumbiją. Trečias numeris buvo Amerikos vėliava. Čia iš merginų buvo padaryta visa Amerikos vėliava. Vienoj linijoje ėjo merginos, apsirengusios raudonom suknelėm, kitoje linijoje — mėlynom suknelėm. Taip buvo sudaryti vėliavos dryžiai. Priekyje žygiavo 48 žvaigždės — žvaigždėm pasipuošusios merginos.

Buvo ir Lietuvos vėliava. Čia apsirengė Lietuvos spalvom — geltona, žalia, raudona.

Lietuvos vyčiai jojo raiti ir buvo apsirengę Vytauto laikų

Lietuvaitės demonstruoja 1918 liepos 4 parade New Yorke. Neša plakatą, kur prisiminta pergalė ir Lietuvos laisvė.

uniformom. Vytautu buvo Jurgis Zeruolis. Viso buvo 12 raitelių.

Šiom grupėm labai smarkiai plojo publika, kuri stovėjo šaligatviuose ir stebėjo paradą.

Po toėjo draugijos: šv. Jurgio, Lietuvos sūnų, Tėvynės mylėtojų. Ėjo net siuvėjų kontraktoriai.

Kai pasibaigė pirmasis karas, tai žmonės gatvėse net šoko iš džiaugsmo. O kai baigėsi antrasis karas, džiaugėsi tik kairieji — radikalai. Kitiems nebuvo jokio džiaugsmo, nes komunistų imperija buvo pavergusi dar naujas tautas.

Antrojo pasaulinio karo metu buvo surengtos demonstracijos Madison Ave. Joje dalyvavo tik maža lietuvių komunistų grupelė.

Seimas

Pirmas lietuvių seimas buvo pirmojo didžiojo karo metu 1914 metais Chicagoje, Ill. Tame seime buvo įsteigtas Tautos

Brooklyno Lietuvos vyčių 41 kuopa su savo veikėjais, kurie dalyvavo 1918 metų parodo rengime. Pirmoje eilėje vidury sėdi Mikas Petrauskas. Petras Montvila paskutinėje eilėje trečias iš dešinės.

Fondas. Kartu su Katalikų Federacija surinko arti milijono dolerių.

Seimas išrinko centro valdybą: dr. Rutkauską — pirminku, advokatą Šlekį — raštininku, Vaišnorą — išdininku.

Dideliais ragintojais aukoti ir sumaniais kalbų sakytojais buvo poetas kun. Motiejus Gustaitis ir Garso redaktorius Leonardas Šimutis.

Antras seimas buvo 1918 metais kovo 13 ir 14 dienomis Madison Square Garden salėje New Yorke. Tai buvo didžiausias seimas. Delegatų buvo 1200. Jie buvo suvažiavę iš 14 valstijų. Seimas tęsėsi dvi dienas. Vakare buvo koncertas, kurį suorganizavo muzikas Stasys Šimkus. Koncerto pelno likučiai padėjo sumokėti seimo rengimo išlaidas.

Seimas priėmė daug rezoliucijų Lietuvos nepriklausomybės klausimu. Paulius Mulevičius tvarkė ir išleido seimo protokolų knygą. Dabar ši knyga yra lyg Lietuvos istorijos dalis.

Trečias seimas, vadintas kongresu, buvo 1940 metais spalio 15 New Yorker viešbutyje New Yorke.

Antrojo pasaulinio karo metu lietuvių delegacija lankėsi Baltuosiuose Rūmuose, ir prezidentas Franklin D. Roosevelt užtikrino, kad Lietuva bus laisva — Lithuania will be Free.

KATALIKŲ FEDERACIJA

Amerikos Lietuvių Romos Katalikų Federacija daug nuveikė šiame krašte. Ji daug padėjo ir Lietuvai.

Federaciją sudaro lietuviškos katalikiškos parapijos ir katalikiškos draugijos.

Federacijos organizatorius buvo kun. A. Kaupas. Pirmas seimas buvo 1906 balandžio 17 Wilkes Barre, Pa. Dalyvavo 120 delegatų iš 32 draugijų ir iš įvairių Amerikos vietovių.

Federacijos 50 metų sukaktis paminėta 1956 metais. Buvo apžvelgta, ką Federacija padarė per 50 metų.

Veikla nuo 1956 iki 1971 irgi buvo įspūdinga. Buvo suorganizuota ir įkurta jaunimo vasaros stovyklavietė Dainava, netoli Detroito miesto. Įsigytas gražus ir didelis ūkis, pastatyti pritaikyti pastatai. Dabar šį stovyklavietę verta milijono dolerių. Joje vasaros metu stovyklauja šimtai lietuviško jaunimo. Čia vyksta įvairiausi suvažiavimai, studijų savaitės. 1968 metais čia buvo sustoję apie 100 Europos jaunimo, kuris buvo atvykęs į jaunimo suvažiavimą.

Federacijos skyriai, ypač katalikų moterų draugijos, daug prisidėjo prie vietos parapijų, rinkdamos aukas, padėdamos parapijai rengti jų piknikus, koncertus, vakarienes. Federacijai priklausančios draugijos padėjo įsikurti vienuolynam.

Putname įsikūrė leituvaitės seselės. Jos organizuoja mergaičių stovyklas metai iš metų. Stovyklavimą praplėtė ir Vermonto valstybėje įsigijo stovyklavietę — Neringą. Ten leituviškas jaunimas stovyklauja, rengia studijų savaites.

Seselės suorganizavo gražią spaustuvę, kurioje atspausdino daug lietuviškų knygų ir laikraščių. Jų rūpesčiu pastatyti dideli senelių namai, pavadinti arkivysk. Jurgio Matulaičio vardu. Thompsonė, netoli marijonų vienuolyno, dar turi kitus senelių namus. Visur seneliams suorganizavo gerą globą ir priežiūrą.

Prie Putnamo vienuolyno yra ir prel. Pranciškaus Juro suorganizuotas Alkos muziejus, kur sukrauta daug lietuviško praeities turto, knygų, paveikslų, dokumentų, drabužių, audinių.

Visa tai išaugo su didžia Federacijos parama.

Petras Montvila Liet. Kat. Federacijos seimelyje 1964 kovo
I. Nuotr. Petro Ažuolo

Federacija daro metinius suvažiavimus, daro ir apylinkės seimelius. Federacijos gyviausia veikla buvo, kai jos centrinėje raštinėje sekretoriavo Kazimieras Krušinskas ir po jo prof. Kazys Pakštas.

SIUVĖJŲ UNIJA

Dirbdamas siuvelykloje, daug prisidėjau prie siuvėjų unijos organizavimo, teko būti ir jos vadovaujamų asmenų tarpe.

Ta siuvėjų unija vadinosi — Lietuvių siuvėjų unija Brooklyne ir Manhattene. 1910 metais unijos veikla buvo dar silpna. Reikėjo dirbti 12 valandų per dieną. Savaitė — 6 darbo dienos. Uždirbome per savaitę 12 - 14 dol.

Streikas 1912 - 1913 metais vyko 6 mėnesių streikas. Streikas pagelbėjo. Sutrumpino darbo laiką dviem valandom ir pakėlė užmokestį. Dar vėliau darbo laiką sutrumpino kitom dviem valandom. Taip prieita prie 40 darbo valandų per savaitę. Šeštadieniais visai nedirbama.

Lietuvių kontraktorių buvo 35 siuvelyklos. Dideles siuvelyklas turėjo Bučinskas, Brusokas, Biržietis, Juškauskas, o J. Šimėnas 5 Ave. turėjo sandėlį ir siuvelyklą.

Siuvėjų unija moka senatvės pensiją maždaug 100 dol. per mėnesį. Moka tik tiems, kurie ištisai dirbo 20 metų. Dabar tokių pensininkų turi 60.000.

Lietuvių siuvėjų skyriuje buvo ir tokių radikaliai kairių, teisiog fanatikų, kurie neapkentė tokių narių, kurie veikė dėl Lietuvos išlaisvinimo. Juozą Mačiulį išbraukė iš unijos ir iš darbo. (Lygiai kaip Lietuvoje kad daro komunistai). P. J. Monstila baudė pinigine bauda kam jis susirinkimą suardęs.

Tas pats J. Vezdžiūnas, kuris užgesino tame susirinkime šviesas, vėliau prisipažino, kad tai buvo iš anksto suplanuota.

Bedarbė

Po pirmojo pasaulinio karo, apsiuvus grįžusius karius, siuvėjų darbas sumažėjo. Pusę metų išbuvo be darbo. Tada privertė organizuotis į grupes prie kontraktorių. Siuvėjai ėmė darbą, kokį kas gavo. Siuvom žieminį paltą už 3 dol.

Dirbom pašalinius darbus. Dažėm iš lauko namus, ėjom mokytis į naktines mokyklas. Mokėmės, kaip vandens valzdžius sujungti su švinu. Vėliau pramokom "plumberiauti". Tai pagelbėjo ir savus gyvenamus namus pataisyti.

APIE KRIMINALINIUS ĮVYKIUS

Los Angeles, Calif., buvo toks nuotykis. Du broliai Mik-nomarai išsprogdino Los Angeles Times pastatą, mat minėtas laikraštis papeikė jų veiklą. Apgriovė didelį pastatą ir užmušė 21 darbininką.

Teisme prisipažino kalti. Elektros kėdė jiems atėmė gyvybę. Tada lietuviai socialistai ir I.W.W.-istai nuleido nosis.

Bridgeport, Conn., buvo kitas nuotykis. Du italai, Sako ir Venzatti, suruošė demonstracijas Bridgeporte, Conn. ir užvedė demonstrantus ant jų paslėptos bombos. Užmušė 30 žmonių. Teismas abudu apkaltino ir nuteisė elektros kėdėje užmušti juos.

Jiems ginti radikalieji buvo surinkę labai daug pinigų. Juozas Kivyta, kuris irgi buvo radikalų posėdžiuose, pasakojo, kad buvo surinkę tūkstančius jų bylai ginti. Vienas susirinkime pasiūlė: "Pasilikime tuos pinigus sau, italų dar daug liko".

Lietuviai kriminalistai

Krakas ir Montvydas užmušė kun. Žebrij ir jo šeimnininkę. Bėgdami pervažiavo raudoną šviesą. Policininkas sušvilpė, o jie paleido šūvį į policininką ir jį sužeidė. Šūvis sukėlė policiją ir juos pagavo.

Teismas abudu nuteisė, ir jie savo gyvenimą užbaigė elektros kėdėje. Jie buvo kosmetikos pardavėjai. Prieštikybiniai laikraščiai rinko aukas jų bylai ginti.

SPORTAS

1909 metais Antanas Kundrotas atvažiavo iš Brooklyn, N.Y., į Ashley Pa., miestelį rodyti savo stiprumo.

Pirma parodė kaip galima perplėsti į tris dalis kortų kaladę ar telefono knygą. Antras programos numeris buvo imtynės (wrestling). Ir mums buvo nesuprantama, kaip jie sprandų nenusilaužia.

Vėliau A. Kundrotas risdavosi su chicagiečiu Žilinsku.

Žilinskas buvo nestambaus ūgio vyras. Jis susitarė su Rūkštele iš pinigų, kad Rūkštelė Žilinsko nepadės aukštiekninko per penkias minutes. Vargšas Rūkštelė, nors ir buvo stambus vyras, bet buvo neišlavintas. Dar nepasibaigė 5 minutės, kaip jis buvo prismaugtas. Pylė šaltu vandeniu, kol atsigavo. Taip lažybas jis ir pralaimėjo.

Lojalumo paradas 1951 New Yorke 5 Ave. Priekyje eina parado maršalas Petras Montvila.

Dar vėliau A. Kundrotas ritosi su lenku Zbiško. Lenkas buvo raumeningas didelis vyras, tai A. Kundrotą trempė kojomis, aukštiekninką pasiguldęs. Po to žiauraus Zbiško elgesio, A. Kundrotas metė šį sportą.

Šarkis - Žukauskas

Juozas Žukauskas - Sharkey labai plačiai išgarsino lietuvių vardą Amerikoje. Jis buvo boksininkas profesionalas. Ypač garsios buvo jo rungtynės su J. Dempsey. Laikraščiai reklamavo tas rungtynes, tai ir sutraukė nepaprastai daug žmonių. Rungtynės buvo 1927 liepos 27. Į rungtynes susirinko 75.000 žiūrovų.

Šarkis labai užgavo Dempsey, užgavo į krūtinę ir daužė jo širdį. Dempsey Šarkį užgavo į pažandę. Šarkis per 3 skaičius nepakilo nuo grindų ir rungtynes pralaimėjo.

Daugiau jiedu bokso ringe nebesusitiko. Gi Šarkis 1932 birželio 21 laimėjo prieš vokiečių Max Schmellingą, pasidarė sunkaus svorio pasaulio čempionas.

Pas New Yorko valstybės gubernatorių Harrimaną, kuris įteikė proklamaciją Lietuvos nepriklausomybės šventės progą. Iš k. lietuvis iš Albany, adv. S. Briedis, gubern. Harriman, Alto pirmininkas Petras Montvila, Antanas Varnas, Marija Kižytė.

Savo bokso karjerą jis užbaigė 1936 metais, visai pasitraukdamas iš šio sporto.

BROOKLYNIEČIŲ KULTŪRINĖ VEIKLA

Prieš pirmąjį pasaulinį karą ir karo metu didesni lietuviški koncertai, vaidinimai būdavo McKadin salėje, kuri buvo Berry Street Williamsburge.

Šioje salėje buvo suvaidinta nemaža neužmirštamų veikalu. Lietuvos vyčių 41 kuopa pastatė "Žydų Karalių". Didžiausia rolė čia buvo Piloto dukters. Ją vaidino Abraitytė.

Čia buvo pastatyta operetė "Kaminkretys ir malūnininkas", graži drama iš Lietuvos istorijos "Pilėnai". Čia buvo ir

New Yorko lietuvių Taryba 1957 metais Vasario 16 minėjime Websterio salėje. Iš k. dr. Aldona Šliupaitė, Albertas Ošlapas, dr. Marija Kregždienė, Jonas Šlepetys, Bronė Spūdienė, Steponas Briedis, Marija Kižytė, Petras Montvila. Stovi dr. Vladas Viliamas, Vaclovas Alksninis, Antanas Varnas, Jokūbas Stukas, Vacys Steponis, Antanas Novickis.

koncertai, kuriuos parengė Mikas Petrauskas, Ksaveras Struskis. Ne kartą koncertavo Operetės choras, tas pats choras statė ir veikalus, operetes.

Siuvėjų Unijos prosininkų 48-tas skyrius suvaidino "Ameriką pirty" komediją. Žydelio vaidmenį atliko Petras J. Montvila.

Po pirmojo pasaulinio karo atvyko Juozas Vaičkus, J. Dikinis, Tendžiulytė. Jie 1923 - 28 buvo įsteigę dramos studiją ir paruošė 75 vaidinimus.

Atvykusius artistus globojo Katalikų Federacija. Buvo apsisotę Garso laikraščio — LRKSA name. Ten buvo ir Katalikų Federacijos būstinė. Raštinę tvarkė Kazimieras Krušinskas. Raštinės adresas buvo 222 South 9th Street Brooklyne. Dabar toje vietoje yra didžiulis 20 aukštų namas.

Amerikos Lietuvių Tarybos suvažiavimo atstovai 1956 lapkričio 17 New Yorke. Iš k. dr. M. Devenis, Vliko pirm. J. Matulionis, J. Tysliava, dr. P. Vileišis, E. Turauskas, A. Aleksis, J. Šlepetys, neatpažintas, P. Montvila, K. Bielinis, prel. J. Balkūnas.

Tų atvykusių aktorių - artistų pirmas parengtas vaidinimas buvo Brooklyno Muzikos Akademijoje. Bet žmonėms jis nepatiko, darė per ilgas pertraukas.

Vėliau buvo pastatyti mažesni veikalai. Su jais grupė važinėjo į New Yorko apylinkės miestelius, į Elizabethą, Bayonne, siekė ir Waterburį. Važinėjant į kitus miestus, daug jiems pagelbėjo ir P. J. Montvila.

Tada maistas buvo pigus. Restorane lėkštė sriubos, 2 riekės duonos, sviesto gabaliukas kaštavo tik 20 centų. Suvalgęs dvi porcijas, jau buvai sotus.

Dikinis pasikvietė savo žmoną. Man teko matyti ir Dikinio vieną sūnų. Jis čia atvyko iš Chicagos ir vaidino Bartkaus grupėje.

DARIUS IR GIRĖNAS

Petras Jurgėla 1934 parašė knygą "Sparnuoti lietuviai". Knyga turi 383 puslapius, gausiai iliustruota. Ten aprašomi

Darius ir Girėnas aviacijos šventėje pasirašo autografus.

lakūnai Darius ir Girėnas ir jų žygis.

Amerikoje lietuviai surinktomis aukomis pastatė du granito paminklus, vieną Chicagoje, kitą Brooklyne, N.Y.

1933 metais liepos 15, išleidžiant šiuos lakūnus, į Loyd Benet Field aerodromą susirinko daugybė žmonių. Buvo atvykęs ir Lietuvos pasiuntinys Washingtone P. Žadeikis.

Lituanikai sujudėjus į taką, kuriuo pakylama viršum Atlanto, minia mosavo rankomis. Iš džiaugsmo visi apsiašarojo. Lietuviai lakūnai, Darius ir Girėnas, skrenda per Atlantą į Lietuvą. Koks tai didelis įvykis!

Liepos 17 didžioji spauda pirmuose puslapiuose rašė, skelbė ir radijas, kad Darius ir Girėnas žuvo Soldino giraitėje, Vokietijoje. Surado sudužusį lėktuvą uogaudama moteris.

Žuvusius lakūnus lėktuvais nuskraidino į Kauną ir ten iškilmingai palaidojo. Tačiau jų žygis paliko visada gyvas lietuvių tautai. Visada prisimenama drąsieji lakūnai ir jų skridimas. Rašo spauda, prie paminklų susirenka žmonės ir padeda vainikus, sako kalbas. Lietuvoje lakūnų veidus iškalė Puntuko akmenų. Jų vardais pavadinta daug gatvių, tiltų. Jiems patiem pastatė mauzoliejų, ir sudužusios Lituanicos dalis sudėjo į

muziejų. Jų žuvimo vietoje Soldino miške, kuris dabar yra lenkų valdomas, irgi pastatė paminklą — lietuvišką kryžių.

Dariaus ir Girėno paminklo pašventinimas Brooklyne

Brooklyne buvo sudarytas Dariaus - Girėno paminklo statymo komitetas, kuris veikė 33 metus. Jam visą laiką pirmininkavo Jonas Šaltys, vicepirmininke buvo Bronė Spūdienė, raštininku advokatas S. Briedis, išdininku Petras J. Montvila.

Visas komitetas dirbo nemokamai. Dar pats aukėjo nemažas aukas, po 25 dol., kad tik greičiau surinktų lėšų paminklui statyti. Buvo surengta daug parengimų. Buvo pasakyta daug prakalbų. Daug kartų pati valdyba posėdžiavo. Buvo surinkta per 8,000 dol.

Turiu užrašų knygelių, kur surašytos visų aukojusių pavardės. Surašytos ir visos išlaidos. Vytautas Maželis, žymus lietuvių fotografas, nemokamai padarė daug paminklo nuotraukų. Kai buvo statomas paminklas, dr. Henrikas Lukaše-

Dariaus Girėno paminklo statymo komitetas prie paties paminklo. Iš k. Jonas Šaltys, Petras Montvila, J. Gilmanas, Bronė Spūdienė, adv. Steponas Briedis, Antanas Kundrota. Su vėliavomis Brazaitis ir Povilas Kirius.

Prel. Jonas balkūnas šventina Dariaus - Girėno paminklą 1958 spalio 19 Brooklyne, Lituanica Square. Kairėje stovi Operetės choras.

vičius parašė Dariaus ir Girėno skridimo istoriją, kuri buvo įdėta į paminklo pamatus.

Prisidėjo ir prel. Jonas Balkūnas. Kartu su komitetu jis lankėsi Parkų departamente, kur buvo prašoma leidimo paminklui statyti. Toks leidimas ir buvo gautas.

Paminklas pastatytas Brooklyne, Union Ave., nedidelėje aikštelėje, kuri pavadinta Lituanica Square. Visumoje paminklas yra vėliavos stiebas su pedestalu. Tas pedestalas yra didelis, sudėtas iš granito. Čia yra įtvirtinti lakūnų bronziniai reliefai ir įrašyti visi reikalingi įrašai. Viršum pedestalalo iškyla metalinis vėliavos stiebas.

Paminklas buvo pašventintas 1958 liepos 19 d. Pašventino prel. Jonas Balkūnas. Iškilnėse dalyvavo Lietuvos gen. konsulas Jonas Budrys, JAV LB New Yorko apygardos pirmininkas Jonas Šlepetys, Vliko atstovas Juozas Audėnas. Šie visi dalyviai pasakė trumpas kalbas.

Didžiausią programos dalį atliko Operetės choras. Sugiedojo Amerikos ir Lietuvos himnus ir kitas giesmes bei dainas. Ant paminklo stiebo buvo iškelta Amerikos ir Lietuvos vėliava.

SUSIVIENIJIMAS LIETUVIŲ AMERIKOJE

Pirmas susivienijimo seimas buvo 1886 metais lapkričio 22 dieną Plymouth, Pa. Susivienijimo iniciatoriumi buvo kun. dr. Antanas Varnagiris. Į seimą jis kvietė per spaudą. Kvietimą atspausdino "Vienybė Lietuvininkų". Tąsyk "Vienybė" buvo katalikiška. Kun. dr. Antanas Varnagiris rašė:

"Lietuvininkai lig to laiko jokio susirinkimo tarp savęs neturi. Daugelis čion Amerikoje yra draugysčių, ale apie jas niekas nežino. Turime tarp savęs išmintingus vyrus". Šie tesuvažiuoja ir tegu sudaro visų lietuvių susivienijimą.

Šį savo šauksmą išgirdo lietuvių pačioje Pennsylvanijoje ir kitose vietose. Siekė net Waterbury, Conn., Chicagą, Ill.

Į pirmą seimą buvo atsiųsti šie delegatai. Iš Chicagos šv. Kazimiero draugystės delegatas dr. M. P. Kasakovskis. Draugija turi 28 narius. Waterburio, Conn., šv. Kazimiero draugija su 40 narių, atstovas M. Bražys, Pittston, Pa., šv. Kazimiero draugija su 96 nariais, atstovas Vincentas Blažys. Mahanoy City, Pa., šv. Juozapo draugijos su 40 narių, atstovas Andrius Bendorius, Plymouth, Pa., šv. Kazimiero draugija su 65 nariais, atstovas Juozas Paukštys — pirm., Aleksandras Venclauskas — sekretorius, Plymouth šv. Vaitiekaus draugija su 30 narių — atstovai pirm. W. Maklauskas ir raštininkas Totorius.

Pirmame seime delegatų buvo 319. Į pirmą valdybą išrinko: kun. dr. Antaną Varnagirį — pirmininku, J. Paukštį — sekretoriumi, Silvestrą Paukštį — išdininku.

Neramumus kėlė lenkomanai ir laisvamaniai. "Saulės" laikraščių leidėjas Bačkauskas rašė ir ragino laikytis su lenkais iš vieno.

Kun. Aleksandras Burba penktam seime 1890 liepos 1 atskyrė lenkomanus nuo tikrų lietuvių. Po dešimties metų gyvavimo, 1901 gegužės 21 Wilkes Barre, Pa., seime, iš seimo išėjo laisvamaniai. Katalikai pasiliko. Davė susivienijimui kitą vardą — Lietuvių Romos Katalikų Susivienijimas Amerikoje.

Katalikų susivienijimas geriausiai veikė, kai Garsas ir centro raštinė buvo Brooklyne, N.Y.

Taip pasidarė du susivienijimai, vienas — katalikų, kitas liberalų, laisvamanių — S. L. A. Abu moka pomirtines ir gyvybės apdraudas.

APLANKIAU LIETUVOJE GIMINES

1971 metais, Amerikoje išgyvenęs 66 metus, aplankiau Lietuvoje savo gimines. Į Ameriką vykau 1907 Majestic laivu, plaukiau 8 paras. Dabar į Lietuvą orlaiviu skridau 8 valandas.

Nepriklausomos Lietuvos aplankyti negalėjau, nes neturėjau iš ko.

Vilnius. Sustojome turistų viešbuty Gintaras. Ten pragyvenom 7 dienas. Per dieną tris kartus davė valgyti mažomis pakaitomis. Tik išvykstant davė geresnius peitus — vištieną.

Lietuvių Bendruomenės Cypress Hills apylinkės pirmoji valdyba. Sėdi iš k. Kostas Norvila, pirm. Petras Montvila, Antanas Maceika, stovi Jonas Jakučionis, Algis Šimkus.

Montvilų šeima. Iš k. Magdalena, jos sesuo Teofilė, Petras Montvila, ant kelių Aldona ir Anelė 1920 m.

Vilniaus katedros trys statulos nuo stogo buvo nuimtos. Vieną kunigą paklausiau: "Kada katalikams grąžins katedrą. Atsakė, kad dar neseniai atėmė.

Ant Gedimino kalno pilies iškelta vėliava. Jau ne Lietuvos, o pavergėjų. Vėliava pusiau raudona. Gatvės Vilniuje užrašytos rusiškai ir apačioje lietuviškai. Lietuviška spauda, radijas, televizija nudažyta rusišku komunizmu.

Anelė Montvilaitė, baigusi aukštesniąją mokyklą (HS)

Aerodrome filmavau kitų turistų gimines. Tai pamatė keturi jaunuoliai ir atėjo pasikalbėti. Du klausinėjo, kaip Amerikoje lietuviai darbuojasi dėl Lietuvos laisvės. Jiem pasakiau, kad 3000 jaunuolių, gimusių Amerikoje ir Kanadoje, lanko lietuvišką mokyklą, organizuojasi į jaunimo organizacijas: ateitininkus, skautus, neolituanus, vyčius. Visi keturi labai domėjosi. Jie mane nusivedė į savo giminių kambarį ir ten patekau į po-

Benis ir Aldona Bush

kalbį su vyru, kuris vadovauja kolūkiui. Išklausinėjo, kiek paprastas darbininkas Amerikoje uždirba. Atsakiau, kad nelygiai. Už penkias darbo dienas gauna šimtą dolerių. Sako vienas, nenoriu tikėti, nes pas mus tik per mėnesį žmogus gauna 100 rublių.

Kambarys buvo pilnas svečių, tik man davė atsisėsti.

Aušros Vartų koplytėlė su stebuklinguoju Marijos paveikslu — pilname gražume. Kunigas leido nufilmuoti, kaip jaunas kunigas dalija komunią. Apačioje koplyčios niekas nevažiuoja, nes ten paprastai žmonės atsiklaupę meldžiasi.

Trakų pilis. Trakai turi vieną gatvę su dviem vardais. Viena gatvės pusė vadinasi Vytauto vardu, antra pusė — Melninkaitės vardu.

Trakų pilis dar nevisa atstatyta. Dvi labai storos sienos

Teresė ir Petras Bieliai su savo vaikais. Teresė rankose laiko Joną, prie jos stovi Marijona ir Steponas. Petras laiko sūnų Petrą.

dar nepaliestos. O kur lankoma, ten laiptai dažnai labai numinti, nėra turėklų, tai darosi net pavojinga lipti. Pirmas aukštas nelankomas. Antrame aukšte svečių knygą, kur visi lankytojai pasirašo. Čia dar yra dvi senoviškos skrynios. Trečiam aukšte daugiau istorinių daiktų. Iš čia matosi gražus ežeras, kitų griuvėsių liekanos. Aplinkui sutinki žmonių, kurie siūlo ką nors parduoti.

Duktė Aldona Bush, jos sūnus Tomas ir sūnaus žmona Ona, jų tarpe sūnaus vaikai Erikas ir Povilas 1976 m.

Kaunas. Kaune buvau du kartus. Vieną kartą nuvažiavom su mašina, o kitą kartą su autobusu, už kurį reikėjo sumokėti 10 dol. Kauno sena katalikų katedra stovi kaip buvus. Vidus atnaujintas. Iš lauko pusės dešinėje yra gražus poeto Maironio mauzoliejus. Čia žmonės kasdien atneša naujų gėlių.

Ten pereinant gatvę, reikėjo palaukti, nes nėra signalų.

Kaune ir Marijampolėje senyvo amžiaus moterys šiokiomis dienomis gieda rožančių.

Įgulos bažnyčia iš lauko labai apleista. Viduje yra muziejus. Čia yra skulptūros ir vitražų muziejus. Čia stovi Rimšos garsioji Vargo mokykla, kur vaizduojama motiną, kaip ji prie ratelio moko vaikutį skaityti. Skulptūra skirta spaudos draudimui prisiminti. Čia yra Donelaičio didelis paveikslas, Vytauto, Gedimino paveikslai, vitražiniai langai. Kitų skulptūrų neverta minėti.

Bažnyčia yra Laisvės Alėjos gale. Per Laisvės Alėją be reikalo draudžiama važiuoti. Ji laikoma parku.

Prie buvusiojo Vytauto Didžiojo Muziejaus, arba Karo Muziejaus, nebėra Nežinomo kareivio kapo. Tas kapas buvo padarytas iš akmenų, o akmenys buvo surinkti iš tų laukų, kur vyko laisvės mūšiai. Tebėra didysis bokštas, kuriame buvo įkeltas Amerikos lietuvių dovanotas varpas. Nebėra čia Lietuvos vėliavos ir niekas čia nebetrimituoja, pagerbdami žuvusius dėl Lietuvos laisvės.

Sodelyje tebėra knygnešio statula. Pristatyta jau čia kitų statulų.

Kauno pilis neremontuojama. Skersgatvių šviesų kaip ir nėra.

Druskininkai. Iš Vilniaus važiuodami į Druskininkus, sustojome Pirčiupyje. Čia buvo didelis vokiečių kerštas vietos žmonėm. Kerštą išprovokavo desantu nuleistas vienas žydas, vėliau buvęs komunistinio laikraščio redaktorius. Jis nušovė du vokiečių kareivius. Vokiečiai tada atkeršijo. Suvarė viso kaimelio gyventojus į daržinę ir ten sudegino.

Čia yra pastatytas gražus paminklas — stovi rūsti motina. Sienoje yra įrašytos žuvusiųjų pavardės. Yra ir muziejus, kur surinkti visi likę žuvusių daiktai.

Važiuojant matėsi, kaip moterys sunkiai dirba. Jos platiną vieškelį. Taip matėsi ir Vilniuje. Ten moterys cementavo gatves, šlavė parkus.

Druskininkų kurortas stovi ant Nemuno kranto. Tai senos išvaizdos bažnytkaimis. Bažnyčia didelė. Turi įtaisytą ir Aušros Vartų koplytėlę.

Čia yra Čiurlionio namas. Darželyje pilna gėlių. Įleido į namą moteris. Gal ji tą namą ir tvarko. Ant namo yra užrašyta lenta, kad čia gyveno Čiurlionis. Viduje pirmam kambaryje stalas užtiestas, aplinkui kėdės. Antroje pusėje pianinas. Priekinėje sienoje — jo ir šeimos nuotraukos. Sako, kad dabar jam pastatė aikštėje paminklą.

Druskonio ežeras yra aukščiau Nemuno lygio. Yra Birutės vandentekis. Bėga šiltas ir šaltas vanduo. Tereikia tik kraną atsukti. Yra ir Birutės restoranas. Vienas klubas neturi vardo. Ten girdėjau tik rusiškai kalbant. Yra dar du didesni namai. Kiti namai — tai maudynės.

Prieš pat išvykstant iš Druskininkų, atvažiavo mano žmonos giminės — Mylunų jaunimas. Sesutė Izabelė daugiau pasikalbėjo. Aš ir Jokubas darėm nuotraukas.

Aplankiau jų motiną Kalvarijoje. Prieš tą pasimatymą jiem buvo pastatę naujas gyvenvietes. Pastatė ir dar keliems. Už

tai nusikalto valdžiai ir nubaudė penkeriems metams kalėti.

Aplankiau brolio Pijaus našlę. Ji daug kuo skundėsi ir dėkojo. Sako: "Petreli, ką tu prisuntei man į Sibirą, mes siuntinius pardavė ir už tuos pinigus atsipirkom savo stubą. Užmokėjom 3500 rublių". Sibire išlaikė dešimt metų niekuo nekaltus. Kurie ten buvo, rašo, kad liko tik dideli kapinynai. Mano sesutę Elzę, Susaną Liaukutę daug kas palydėjo į kapus. Antrą sesutę, Emiliją Liaukuvienę, komunistų valdžia Marijampolėje numarino kalėjime.

Socialistai ir komunistai savo prakalbose žadėjo rojų žmonėms. Vietoj rojaus padarė vergiją. Jau 60 metų, kaip Rusiją valdo teroru, smurtu ir badu. Jau greit bus 40 metų, kaip pavergta ir Lietuva.

Amerikos lietuviai, tiek vyresnieji, tiek neseniai atvykę, labai daug padėjo likusiems Lietuvoje ir ištremtiems į Sibirą. Jiem siuntė siuntinius ir visokiais būdais rėmė.

Lankymas Lietuvoje giminių ir kitų artimųjų, juos sustiprina, palaiko jų dvasią. Pasitinka ir išleidžia su džiaugsmo ašaromis. Mūsų grupę išleido su gėlėmis. Taip susijaušinom, kad visiems ašaros riedėjo. Giminės pripirko visokių dovanėlių, lietuviškų audinių, drožinių, įvairių suvenyrų.

Šis apsilankymas dar labiau suglaudino ryšius. Brolis ir kiti giminės prašo, dar kartą palankyti juos.

Senoji lietuvių karta, atvykusi prieš pirmąjį pasaulinį karą į Ameriką, daug pagelbėjo naujajai kartai, kuri buvo ištremta iš Lietuvos ir atsidūrė Vokietijoje. Ten skurdo apie 5 metus. Dauguma atsiėmė savo gimines.

Man buvo miela atsiimti savo sesutę Izabelę Steponaitienę su jos vyru Jonu. Kiti giminės — Emilijos sesers vaikai — Justinas Liaukus, Juzė Liaukutė - Norvilienė. Į Kanada nuvyko Antanas Liaukus. Montrealy sustojo sesers Elzės duktė Anelė Raibikytė su savo vyru V. Baršausku ir keturiais vaikais; taip pat kun. Antanas Steponaitis. Su visais svetingai, broliškai sugyvenom. Jie visi vedę ir turi savo šeimas.

KAZIMIERAS KRUŠINSKAS

Šiuos prisiminimus berašant, gyvenimas eina savo keliu. Mirtis jau baigia rinkti tuos, kurie atvyko prieš pirmąjį pasaulinį karą.

Štai pasimirė Kazimieras Krušinskas, išgyvenęs arti 97 metų. Mirė 1977 kovo 21.

Iš k. Petras Montvila, jo žmona Magdalena, Justinas Liaukus, Juzė Liaukutė 1949 lapkričio mėn.

Krušinskas buvo nepaprastos energijos veikėjas, užsitarnavęs visų didelę pagarbą. Liet. Kat. Susivienijimas Amerikoje jam gyvam išmokėjo pomirtinę.

Jis daug nuveikė Brooklyno lietuviams. Net 80 metų buvo Angelų Karalienės parapijos nariu. Tą bažnyčią uoliai rėmė ir visame savo gyvenime skleidė giliai krikščionišką mintį.

Jam teko būti ir vienu iš Katalikų Susivienijimo organizatorių, dirbo jo centre, buvo centro raštininkas. Ta raštinė buvo jo bute. Tuo metu Susivienijimas dar tik organizavosi. Reikėjo įdėti daug darbo, kad jis išaugtų. Taip Kazimieras Krušinskas, iš dienos darbo parėjęs, viena ranka rašė, o kita supo vygėję savo mažytę dukrelę. Jo žmona Antanina tuo tarpu gamino valgi.

Kazimieras buvo geras prakalbininkas, mokėjo paprastai ir gražiai sakyti kalbas, kurios visus patraukdavo. Jis kalbėjo apie Lietuvą, apie jos reikalus, apie katalikų rūpesčius, apie tai, kas reikėjo nuveikti jo gyvenamoje aplinkoje. Apie save nekalbėjo ir nerašė. Iš jo plačios veiklos tektų parašyti didelę knygą, kiek jis nudirbo Katalikų Federacijoje, Tautos

Giminių vaikai. Algis Norvila (viduryje) sėdi tu Teresės ir Petro Bielių vaikais. Iš k. Petras, Marijona, Steponas ir Jonas.

Fonde, Lietuvos konsulate New Yorke. Be Kazimiero neapsiėjo joks didesnis seimas, demonstracijos.

Pirmojo pasaulinio karo metu buvo lojalumo paradas 5th Ave. Manhattene. Tame parade jis buvo apsirengęs kaip Dédé Samas ir ėjo pats pirmasis.

Lietuvių Enciklopedija rašo, kad jis gimė 1880, į Ameriką atvyko 1899 m. Mirė 1977 kovo 21. Palaidotas kovo 25.

MAMUTĖS POKALBIS SU ELGETOM

Senutę motinos motiną vadindavom mamute. Ji žiemą keldavo pirma pusryčių virti. Sekmadieniais anksti rytą tėvukui padėdavo rožančių giedoti, vasarą daržuose ravėdavo žoles, žiemą verpdavo baltas vilnas.

Antanas Liaukus su žmona ir su dukra Kristina

Kai per kiemą ateidavo elgeta su šunų palyda, mes, vaikai, turėjom tikrai gražų reginį. Elgetai reikėjo apsiginti nuo šunų ir pasiekti trobą. Pasiekęs namus ir papotėriavęs, gaudavo kampą duonos ir kiaušinių. Rudens laiku gaudavo mėsos.

Mamutė kiekvieną elgetą pakalbėdavo:

— Tai kur dabar gyveni, Jonai?

— Patašinėj.

— O kaip tėvas, ar dar drūtas?

— Tėvo dar nė su kuolu neužmuštum.

— O kaip pats laikaisi?

— Tai dar sušutintą bulvę perspaudžiu.

Kai kada Jonas apsinakvodavo. Mamutė verda pusryčius, vyrai kluone spragilais kulia rugius. Mamutė paprašo elgetą Joną sumalti geldą grūdų. Jonas nieko neatsako, tik apsirėngęs eina pro duris. Stovėdamas durų sleknssty, jis taria:

— Ubagai nedirbo ir nedirbs.

Jis nuo pat mažens vedžiojo savo neregį tėvą. Taip jis ubagavo, būdamas 20 metų amžiaus.

Petro Montvilos giminės ir į Ameriką atsikviestieji. Sėdi iš k. J. Norvilienė, jos dukra Danutė, Snieguolė Liaukutė. Stovi: J. Steponaitis, St. Vaškys, K. Norvila, E. Liaukuvienė, Algis Norvila, Petro Montvilos sesuo Izabelė Steponaitienė, Justinas Liaukus, Pr. Ivaškevičius ir Petras Montvila.

PAVASARIS TĖVIŠKĖS APLINKOJ

Po šaltos žiemos grįžta pasavario paukščiai. Pirmas parskrenda vyturys, peržiemojęs po kadugių krūmais Seinų apylinkėje. Pakilęs oran čiulba. Jo čiulbesį žmonės taip imituoja:

— Čyru vyru — pavasaris. Palikau vaikelius nelesytus. Kai parlėksiu, palesysiu, žaliu vynu pagirdysiu.

Pempė parskrenda vėliau. "Gyvi, gyvi!" — ji šaukia sveikindama. Ji džiaugiasi lankom, kurios geltonai žydi. Kai pempės peri ir augina vaikus, tai pempinas ar jų būriai laksto aplink, vaiko praeivius, net savo bukais sparnais užgauna, ypač šunis.

— Garny, garny, gaga, gaga, tavo boba ragana, po varteliais pakišta, šiaudų kulių prislėgta!

Taip imituoja iš Afrikos parskridusį ganrdą.

Paėmiau seną pasturgalio vežimo ratą. Nupiovęs vinkšnos medžio viršūnę, užmoviau, išpyniau kaip kokį kubilą ir taip padariau garnio lizdą. Tik trečią metų pradėjo perėti, kai su botagu nuvaikiau svetimus garnius, kurie skrido pažeme ir norėjo manuosius iš lizdo išvaryti. Garnį laikydavo kaip namų laimę, nakties sargą. Perėjimo metu naktį apkalena bet kokį praeivį. Kai parneša vaikams maisto, tai du kartu pakalena.

Išmetė garniuką. Įkėliau atgal į lizdą, bet vėl išmetė. Užaugusiems lizde neduoda maisto ir taip priverčia leisti žemyn ir patiems ieškoti. Rudenį susidaro dideli būriai ir skraido. Kai dar nešalta, išskrenda į Afriką žiemoti.

Gegutė atsiranda gegužės mėnesį. Ją vadina gegute nuo mėnesio vardo, o ne todėl, kad kukuoja.

Gegutė, pradėdama kukuoti, pirma nusijuokia. Savo kiaušinius ji deda į svetimus lizdus, daugiausia į kielės. Taip svetimus priverčia išauginti savo vaikus. Žmonės sako, kad ji neturi laiko, nes reikia kukuoti.

Trijo — žalia varlė, putpelė ir griežlė. Buvusioj Avižienių sodyboj, kur liko senas tvenkinys ir akmenimis užverstas šulinys, aplinkui auga rugiai. Ten tikras gamtos rojus. Ten girdi visokiausių garsų. Varlė kurkia: kun, kun, kun, kar, kar, kar. Atsiliepia putpelė — putpel, put, pelut, put pelut. Griežlė šaukia — krės, krės. O žmonės ją imituoja, krės, krės, krės, varškės, o kam — vaikam, kokiems — mažiems. Kieno? Marčios!

Vasaros trumpą naktį neduoda užmigti šiaudų palapinėj. Mesdavom akmenį į tą tvenkinį. Supliumpsi vanduo ir nutraukia sutartinę, bet neilgam. Eidavom išvyti griežlės, nes jos balsas labiausiai ausį erzino.

Volungė prieš lietų šaukia:

— Ieva, Ieva, neganyk po pievą, atimsiu lazdelę, išvysiu karvelę.

Volungė čiulba prieš lietų, nes ji vandenį geria tik nuo akmens.

— Lakštingala, devynbalse paukšte, po mano langeliu

pačiulbék, vyšnių sodely tu man visada čiulbék.

Žieminiai paukščiai, kurie atlékdavo ieškoti maisto, dažnai būdavo gražios spalvos. Startos gelsvai juosvų spalvų. Sniege-
nos, dagiliai, zylės rinkdavo sėkliukes nuo visokių krūmokšlių.

Pelėdos galva panaši į katės galvą. Naktimis ji žiūri, kur slenka pelė. Ji gerai mato ir naktį. Dėl to jos galva piešiama ant degtukų dėžučių. Mūsų senukas, nušovęs pelėdą, iškryžavęs prikėlė viršum tvartų durų, kad arkliai turėtų geras akis.

Apuokas panašus į pelėdą, Nakties metu jis gąsdina vaikus — ujujui kur tie vaikai.

Krankliai, varnos — mėsos édėjai. Varmėnai rauna bulves ir kitus vaisius. Jų mėsa yra skani. Didelių vanagų nebuvo, tik karveliniai ir žvirbliniai vanagai.

Balandžiai nevisiem gražūs ir mylimi paukščiai. Mūsų geras tėvukas susitarė su mama ir ankstų rytą sugaudė karvelių, kurie buvo pastogėje. Jų gardžią karvelieną išvirė kruopose. O koks buvo mano ir mano brolio Pijaus verksmas. Tėvukas nušaudavo net svetimą balandį, nes balandžiai jam stogus nudraskydavo. Todėl ir nemylėjo jų.

Kitiem balandžiai malonūs paukščiai. Net gražią dainą parašė — Karvelėli mėlynasis, karvelėli tu pilkasis, skrisk į tą šalelę, kur meilužė manęs laukia.

Daina ilgesinga ir graži.

TURINYS

<i>Vietoj paminklo</i>	5
KUN. JUOZAS MONTVILA	7
Vikaro pareigose	10
Ryšiai su tėviške	13
Santykiai su broliu Petru	13
Polinkis į meną	14
Unitų byla	15
Šaltinis	16
Pasirengimas į Ameriką	18
Kelionė į Londoną	18
Kun. K. Matulaitis	19
Pasirenka Titaniko laivą	21
Paskutinis atvirukas	22
Pasirengimas kelionei	24
Titanikas išplaukia	25
Katastrofa	27
Brolio Petro nerimas	32
Kun. Juozo Montvilos prisiminimas	35
PETRAS MONTVILA	39
Lietuvių Enciklopedija apie P. Montvilą	39
1905 metų revoliucinį sąjūdį Suvalkijoje prisiminus	41
Praeitį prisiminus	53
PETRO MONTVILOS PRISIMINIMAI	67
Kelionė į Ameriką	67
Naumiesčio palivarke	67
Kelionė į Londoną	69
Londone	69

Amerikoje	70
Į Penssylvaniją	70
Į Chicagą	70
Anglių kasykloje	71
New Yorke	73
Lietuvių parapijos, draugijos, laikraščiai	73
Masinės demonstracijos	81
Katalikų Federacija	85
Siuvėjų unija	87
Apie kriminalinius įvykius	88
Sportas	88
Brooklyniečių kultūrinė veikla	90
Darius ir Girėnas	92
Susivienijimas Lietuvių Amerikoje	96
Aplankiau Lietuvoje gimines	97
Kazimieras Krušinskas	104
Mamutės pokalbis su elgetom	106
Pavasaris tėviškės aplinkoje	108

Nendriškis k. (Nendriškis k.)
Liebavas

Marijampolės Petro Kriaučiūno
viešoji biblioteka

000017460

ION
WESTERN UNION
ROBERT C. CLOWRY, President
EST. 1852. 25,000 OFFICES AND 25,000 ADDITIONAL TELEGRAPHS AND TELEPHONE CO.
DIRECT AMERICAN CABLES NEW YORK TO GREAT BRITAIN, FRANCE, GERMANY, ITALY, JAPAN, AUSTRALIA, SOUTH AFRICA, ARGENTINA, CHILE, PERU, VENEZUELA, COLOMBIA, GUATEMALA, HONDURAS, EL SALVADOR, NICARAGUA, COSTA RICA, PANAMA, CUBA, WEST INDIES, MEXICO AND CENTRAL AMERICA.
CONNECTS ALSO WITH ANGLO-AMERICAN AND DIRECT U. S. ATLANTIC CABLES TO GREAT BRITAIN, FRANCE, GERMANY, ITALY, JAPAN, AUSTRALIA, SOUTH AFRICA, ARGENTINA, CHILE, PERU, VENEZUELA, COLOMBIA, GUATEMALA, HONDURAS, EL SALVADOR, NICARAGUA, COSTA RICA, PANAMA, CUBA, WEST INDIES, MEXICO AND CENTRAL AMERICA.
COMMUNICATION WITH GERMANY AND FRANCE, CUBA, WEST INDIES, MEXICO AND CENTRAL AMERICA.
OFFICES IN PRINCIPAL CITIES OF GREAT BRITAIN AND THE EUROPEAN CONTINENT. ALL FOREIGN TELEGRAPH STATIONS.
"Via WESTERN UNION."
FROM

NUMBER
SENT BY
REC'D BY
No. OF WORDS
SY
LONDON
227-HAVEMEYER ST BROOKLYN NY APRIL 20, 1912.
190
ECEIVED at
VARNAGIRIS-
213-S-4-ST-BROOKLYN.
TITANIC MATULAITIS.....
7.17-AM.....

Mr Petras Ma
Brooklyn
Grand

KUNIGAS JUOZAS AUKA "TITANIC"

Toji didele juriu nelai
liai suzeide širdis musu, is
keliu musu broliu zuvo A